

**Базовий компонент
професійної діяльності
практичного психолога
ПТНЗ
Методичний посібник**

Дніпропетровськ

2014

Автори:

Мушинський В.П., Піковець Л.Г., Берестюк М.В., Попов В.О., Дашиянц І.І., Орлова С.А., Валенко Є.С., Віданова О.О.

За сприяння Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України (договір про проведення експериментальної роботи від 03.01.2012 р.)

Рецензенти: Самошкіна Л.М. кандидат психологічних наук, доцент факультету психології ДНУ ім.О Гончара;

Кубриченко Т.В. кандидат психологічних наук, доцент факультету психології ДНУ ім.О Гончара;

Упорядники: Мушинський В.П., Берестюк М.В., Савельєва Н.В.

Базовий компонент професійної діяльності практичного психолога ПТНЗ: методичний посібник / Мушинський В.П., Піковець Л.Г., Берестюк М.В., Савельєва Н.В, та ін.

Методичний посібник є результатом експериментальної роботи, яка проводилась на базі професійно-технічних навчальних закладів Дніпропетровської області протягом 2012-2014 р.р.

Книга містить діагностичні мінімуми щодо забезпечення психологічного супроводу розвитку особистості майбутнього робітника на всіх етапах професійного навчання в умовах ПТНЗ.

Для практичних психологів, методистів, педагогічних працівників ПТНЗ, студентів вищих навчальних закладів психолого-педагогічного профілю.

ЗМІСТ

Вступ	
Розділ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ПТНЗ	
1.1. Інтегрована модель психологічного супроводу навчально-виробничого процесу	
1.2. Основні етапи психологічного супроводу навчально-виробничого процесу	
1.3. Основні види діяльності практичного психолога ПТНЗ	
1.4. Освітній психолого-(медико)-педагогічний консиліум	
Література	
Розділ 2. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФОРІЕНТАЦІЙНОГО ЕТАПУ	
2.1. Особливості профорієнтаційної роботи	
2.2. Діагностичний мінімум «Діагностика стартової готовності до професійної діяльності»	
2.2.1. <i>Методика для визначення мотиваційної готовності</i>	
2.2.2. <i>Методика для визначення професійної готовності</i>	
2.2.3. <i>Методика для визначення особистісної готовності</i>	
2.2.4. <i>Методика для визначення психофізіологічної готовності</i>	
2.2.5. <i>Методики для визначення соціальної готовності</i>	
Література	
Розділ 3. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД АДАПТАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ	
3.1. Особливості адаптаційного періоду: проблеми адаптації і дезадаптації	
3.2. Основні завдання адаптаційного періоду	
3.3. Діагностичний мінімум «Діагностика адаптованості учнів до умов навчання»	
3.3.1. <i>Діагностика мотиваційної сфери</i>	
3.3.2. <i>Діагностика когнітивно-рефлексивної сфери</i>	
3.3.3. <i>Діагностика емоційної сфери</i>	
3.3.4. <i>Діагностика соціально-комунікативної сфери</i>	
Література	
Розділ 4. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЕТАПУ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ	
4.1 . Поняття «компетентність»	
4.2. Діагностичний мінімум «Діагностика соціальної компетентності особистості»	
4.2.1. <i>Методика «Вивчення соціалізації особистості учня»</i>	
4.2.2. <i>Опитувальник «Копінг-механізми» (Е. Хайм)</i>	
4.2.3. <i>Методика «Стрес-тест».</i>	
4.2.4. <i>Методика «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації»</i>	
Література	
Розділ 5. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЕТАПУ ПРОЕКТУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ	
5.1. Психологічна готовність до трудової діяльності	
5.2. Діагностичний мінімум «Діагностика визначення готовності до трудової діяльності»	
5.2.1. <i>Опитувальник суб'єктивної оцінки професійної визначеності</i>	
5.2.2. <i>Опитувальник «Мій шлях широкий»</i>	
5.2.3. <i>Тест-опитувальник «Наскільки ти адаптований до життя»</i>	
Література	
Розділ 6. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПТНЗ	
6.1. Про особливості педагогічної діяльності в умовах ПТНЗ	
6.2. Психологічні компетенції педагогічних працівників	
6.3. Діагностичний мінімум для педагогів	
6.3.1. <i>Діагностика стилю професійної взаємодії</i>	
6.3.2. <i>Дослідження особливостей професійної діяльності</i>	
6.3.3. <i>Діагностика комунікативного потенціалу особистості</i>	
6.3.4. <i>Діагностика професійної самореалізації</i>	
6.3.5. <i>Діагностика психологічної компетентності</i>	
6.3.6. <i>Дослідження особливості поведінки в екстремальних ситуаціях</i>	
6.3.7. <i>Діагностика професійних деформацій</i>	
Література	

ВСТУП

Основною метою професійної діяльності практичного психолога ПТНЗ є створення оптимальних соціально-психологічних умов для успішного навчання та повноцінного розвитку особистості майбутнього робітника.

Необхідність психологічного супроводу професійного навчання усвідомлюється як на державному, так і на науково-методичному рівнях. Діяльність практичного психолога будується на нормативно-правових засадах і регулюється, зокрема, такими документами, як: Закон України «Про освіту», Положення про психологічну службу системи освіти України, Положення про психологічний кабінет навчальних закладів системи освіти, Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах, Етичний кодекс практичного психолога.

Так, відповідно до п. 4.3. Положення про психологічну службу системи освіти України, практичний психолог навчального закладу

1) бере участь у здійсненні освітньої, виховної роботи, спрямованої на забезпечення всебічного індивідуального розвитку учнів, збереження їх повноцінного психічного здоров'я;

2) проводить психолого-педагогічну діагностику готовності учнів до навчання та сприяє їх адаптації до нових умов навчально-виховного процесу;

3) розробляє та впроваджує розвивальні, корекційні програми навчально-виховної діяльності з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей учнів;

4) сприяє вибору учнями професій з урахуванням їх ціннісних орієнтацій, здібностей, життєвих планів і можливостей, готує учнів до свідомого життя; здійснює превентивне виховання, профілактику злочинності, алкоголізму і наркоманії, інших залежностей і шкідливих звичок серед підлітків;

5) проводить психологічну діагностику і психолого-педагогічну корекцію девіантної поведінки учнів;

б) формує психологічну культуру учнів, педагогів, батьків або осіб, які їх замінюють, консультує з питань психології, її практичного використання в організації навчально-виховного процесу.

Наявність нормативно-правової бази дає можливість вводити ставки практичних психологів в професійно-технічних навчальних закладах та визначати основні напрямки їх діяльності. В той же час існує ряд проблем щодо організаційно-методичного забезпечення діяльності зазначених фахівців, а саме: застосування системного підходу в роботі, визначення базових складових у структурі професійної діяльності, забезпечення діагностичним та корекційним інструментарієм.

У зв'язку з цим, за ініціативи Дніпропетровського обласного НМЦ практичної психології і соціальної роботи і Дніпропетровського обласного НМЦ професійно-технічної освіти у 2011 році було розпочато проведення експериментального проекту з розробки базового компоненту професійної діяльності практичного психолога ПТНЗ. Реалізація проекту відбувалася у декілька етапів.

I етап – створення творчих груп на базі 5-ти ПТНЗ області та узагальнення досвіду їх роботи за основними напрямками діяльності практичного психолога протягом 2011-2012 навчального року; розробка експериментального варіанту базового компоненту.

II етап – апробація експериментального варіанту базового компоненту практичними психологами професійно-технічних навчальних закладів області протягом 2012-2013 навчального року.

III етап – узагальнення результатів проведеної роботи, розробка кінцевого варіанту базового компоненту та видання методичного посібника.

Зазначений проект одержав належну підтримку в особі директора Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи, доктора психологічних наук Панка Віталія Григоровича, і одержав статус науково-дослідного експерименту.

3 січня 2012 року було укладено Договір про проведення експериментальної роботи за темою: «Розробка базового компоненту роботи психологічної служби в умовах ПТНЗ» між Українським НМЦ практичної психології і соціальної роботи (виконавець теми – Луценко Ю.А., науковий співробітник центру) та Навчально-методичним центром професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області (організаційно-методичне забезпечення – Василенко В.М., директор центру, Піковець Л.Г. – методист центру, Мушинський В.П., завідувач Дніпропетровським обласним НМЦ практичної психології і соціальної роботи).

Результати проведеної експериментальної роботи представлені у даному методичному посібнику, який складається з 6 розділів.

У розділі 1 висвітлюються питання організаційно-методичного забезпечення професійної діяльності практичного психолога ПТНЗ. Представлена інтегрована модель психологічного супроводу та алгоритм роботи практичного психолога ПТНЗ.

У розділах 2,3,4,5 представлені чотири діагностичних мінімуми, які можуть застосовуватись для моніторингу розвитку особистості майбутнього робітника з метою своєчасного виявлення негативних тенденцій та надання відповідної психологічної допомоги.

У розділі 6 розміщено діагностичний мінімум для педагогічних працівників ПТНЗ з метою дослідження особливостей їх професійної діяльності та підвищення рівня психологічної компетентності.

Авторський колектив методичного посібника висловлює сподівання в тому, що напрацьовані матеріали допоможуть практичним психологам професійно-технічних навчальних закладів систематизувати свою професійну діяльність та підвищити якість надання психологічних послуг всім учасникам навчально-виробничого процесу.

Передмова

Оновленню змісту професійно-технічної освіти держави в цілому та нашої області зокрема, сприяє діяльність психологічної служби. Адже завданням в сфері ПТО є підготовка високопрофесійних громадян, які володіють сучасними знаннями, вміннями, новими технологіями, що запроваджуються на сучасних виробництвах. Сучасний молодий робітник має володіти такими якостями як усвідомлення мотивації до навчання, навичками комунікативної поведінки, стресостійкістю, психофізичним розвитком відповідно до віку та інше.

Спрямованість діяльності психологічної служби в системі ПТО в першу чергу обумовлено специфікою комплектування закладу контингентом учнів, що потребують прискіпливої уваги з боку практичних психологів та всього педагогічного колективу аби досягти кінцевої мети – сформувати особистість сучасного молодого робітника.

Виходячи із окреслених завдань та враховуючи попередній досвід роботи практичних психологів ПТНЗ області чотири роки тому була створена психологічна лабораторія НМЦ ПТО у Дніпропетровській області, яка взяла на себе відповідальність зі створення базового компоненту організації роботи психологічної служби в умовах ПТНЗ.

Підтвердженням актуальності та доцільності зазначеної роботи стала угода з Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи у 2012 році про проведення науково-дослідної і експериментальної роботи з реалізації спільних освітніх і науково-дослідних програм.

Зазначений збірник напрацьовань учасників роботи лабораторії буде базовим компонентом в організації практичної діяльності психологічної служби професійно-технічних навчальних закладів області.

Василенко Віктор Михайлович,
директор НМЦ ПТО
у Дніпропетровській області

Експериментальна робота психологічної лабораторії Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області

Десятирічний досвід роботи практичних психологів у системі профтехосвіти спонукав до аналізу діяльності психологічної служби та пошуку ефективної моделі психологічного супроводу навчально-виробничого процесу в кожному ПТНЗ Дніпропетровської області.

Молоді фахівці, випускники сучасних Вузів за фахом «Психологія», отримуючи своє перше робоче місце в ПТНЗ, зазнають чимало труднощів під час професійної адаптації до умов професійно-технічного закладу освіти.

Знання, отримані у Вузі, не дають можливість практичним психологам виконувати в повному обсязі покладені на них посадові обов'язки, затверджені Міністерством освіти і науки України. Окремі фахівці просто не можуть знайти свого місця у навчально-виробничому процесі в ПТНЗ, складному за соціальним станом контингенту учнів, своєрідному за складом педагогічному колективі (майстри виробничого навчання, викладачі, вихователі), напрямками підготовки робітників за різним фахом тощо.

Як створити ефективну психологічну службу у профтехосвіті? Як допомогти кожному молодому фахівцю? Як створити дієву систему роботи всіх практичних психологів області?

Семінари, конференції, круглі столи, дискусійні форми – замало...

Ініціативна група колег ПТНЗ у 2011 році запропонувала та отримала підтримку Головного управління освіти і науки Дніпропетровської облдержадміністрації, навчально-методичного центру профтехосвіти у Дніпропетровській області щодо створення психологічної лабораторії НМЦ ПТО у Дніпропетровській області. Відповідно був виданий наказ від 25.01.2011р. № 6 «Про створення психологічної лабораторії», розроблено Положення.

Завданням психологічної лабораторії НМЦ ПТО у Дніпропетровській області стало зібрання передового досвіду практичної, організаційно – методичної роботи, добір інструментарію для практичних психологів закладів ПТНЗ області, з метою розробки та апробації базового компонента діяльності психологічної служби ПТНЗ.

Метою роботи психологічної лабораторії визначено створення комфортного психолого-педагогічного клімату в навчальному закладі для всіх учасників навчально-виробничого процесу. А саме: 1) учнів, 2) педагогів, 3) майстрів.

Психологічна лабораторія НМЦ ПТО у Дніпропетровській області, спираючись на досвід роботи практичних психологів ПТНЗ, працює вже 3 роки з творчими групами:

- **Тернівського професійного гірничого ліцею (ТПГЛ)** – практичний психолог Віданова Олена, Голубятникова Оксана

- **Криворізького Міжрегіонального центру професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців (МЦППВ)** – практичний психолог Дашиянц Ірина

- **Межівського професійно-технічного училища (МПТУ)** – практичний психолог Попов Володимир

- **Софіївського професійного ліцею (СофПЛ)** – практичний психолог Валенко Євгенія

- **Дніпропетровського центру професійної освіти (ДЦПО)** – практичний психолог Орлова Світлана

Робота проводилась за такими напрямками:

I. Психологічний супровід профорієнтаційного та адаптаційного періоду в ПТНЗ (Тернівський професійний гірничий ліцей)

II. Психолого-педагогічний супровід учнів II року навчання (Софіївський професійний ліцей)

III. Психолого-педагогічний супровід формування готовності учнів до професійної діяльності (Міжрегіональний центр професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців)

IV. Технології роботи практичного психолога з педагогічним колективом
(Дніпропетровський центр професійної освіти)

V. Діагностико-консультативна та корекційна робота практичного психолога ПТНЗ (Межівське професійно-технічне училище)

За період діяльності психологічної Лабораторії НМЦ ПТО у Дніпропетровській області були визначені тематичні напрями та розроблені плани роботи кожної творчої групи.

Підходи до організаційно-методичної діяльності психологічної лабораторії визначились як *система роботи практичного психолога, що спрямована на створення оптимальних умов для повноцінного розвитку й успішного навчання учнів в конкретному освітньому середовищі.*

Від імені всіх учасників експериментальної роботи психологічної лабораторії НМЦ ПТО у Дніпропетровській області хочеться висловити щирю вдячність за розуміння, підтримку, створення умов для творчого пошуку. Директору Департаменту освіти і науки Дніпропетровської облдержадміністрації О.І. Демчику, директору Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи В.Г. Паноку, директору НМЦ ПТО у Дніпропетровській області В.М.Василиненку, директору Дніпропетровського обласного психолого-медико-педагогічного центру С.І. Васильківській, директорам ПТНЗ Дніпропетровської області, а також всім учасникам творчих груп психологічної лабораторії, практичним психологам ПТНЗ області та побажати успіхів, творчого зростання, вдячних учнів, затишку в сім'ях, особистого здоров'я!

Піковець Лариса Григорівна,
методист НМЦ ПТО
у Дніпропетровській області

Розділ 1. Організаційно-методичні аспекти діяльності практичного психолога ПТНЗ

1.1. Інтегрована модель психологічного супроводу навчально-виробничого процесу

Традиційно виділяють чотири види психологічної допомоги:

- 1) психопрофілактику;
- 2) психокорекцію;
- 3) психологічне консультування;
- 4) психотерапію .

В умовах навчального закладу по відношенню до психічно здорових дітей та підлітків можлива і необхідна, перш за все, систематична профілактична робота, спрямована на збереження їх психічного здоров'я шляхом своєчасного виявлення та корекції тих чи інших психологічних проблем.

Таке розуміння дає можливість розглядати практичного психолога освіти, насамперед, як **спеціаліста з психопрофілактики**, основною метою діяльності якого є надання первинної психологічної допомоги в умовах навчального закладу .

В психопрофілактиці виділяють три рівні [7]:

I рівень – «первинна» профілактика.

На цьому рівні психолог піклується про психічне здоров'я та психічні ресурси практично всіх дітей. В центрі його уваги знаходяться всі учні, як «благополучні», так і з проблемами (10 із 10 дітей).

В той же час психолог виявляє і працює з учнями так званої «зони ризику», які проходять період адаптації чи переживають нормативну вікову кризу і мають незначні емоційні, поведінкові та навчальні розлади.

II рівень – «вторинна» профілактика.

Вона спрямована на так звану «групу ризику», тобто на тих учнів, у яких проблеми вже почалися. «Вторинна» профілактика передбачає раннє виявлення у учнів труднощів у навчанні та поведінці. Основне її завдання – подолати ці труднощі ще до того, як діти стануть соціально чи емоційно некерованими. Тут психолог працює вже не зі всіма дітьми, а приблизно з 3 із 10.

III рівень – «третинна» профілактика.

Увага психолога концентрується на учнях з яскраво вираженими навчальними чи поведінковими проблемами. Його основне завдання – корекція чи подолання серйозних психологічних труднощів і проблем. Психолог працює з окремими учнями (приблизно з 1 із 10), які направлені до нього для спеціального навчання, переважно це учні з особливими освітніми потребами.

Таким чином, виділяються наступні категорії учнів:

- 1) «відносно благополучні» учні,
- 2) учні «зони ризику»,
- 3) учні «групи ризику»,
- 4) учні з особливими освітніми можливостями.

Свою діяльність практичний психолог освіти здійснює у вигляді психологічного супроводу навчально-виробничого процесу. За М.Р. Бітяною [2] **«Психологічний супровід** – це система професійної діяльності практичного психолога освіти, спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку дитини в ситуаціях шкільної взаємодії. В рамках цієї діяльності можуть бути позначені три обов'язкових взаємопов'язаних компоненти:

1. Систематичне відстеження психолого-педагогічного статусу учнів і динаміки їх психічного розвитку в процесі навчання.
2. Створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку особистості учнів та їх успішного навчання.

3. Створення спеціальних соціально-психологічних умов для надання допомоги учням, які мають проблеми в психологічному розвитку, навчанні чи поведінці».

Таким чином, супроводжуючи навчально-виховний процес, практичний психолог освітнього закладу повинен займатися не тільки профілактичною роботою, а також корекційно-розвивальною та реабілітаційною.

Для забезпечення системного підходу в роботі, цілком можливо всі види діяльності практичного психолога профтехосвіти організувати в рамках *Інтегрованої моделі психологічного супроводу навчально-виробничого процесу*. Саме така модель представлена у Таблиці 1.

Таблиця 1

Інтегрована модель психологічного супроводу навчально-виробничого процесу

Рівень супроводу	Основні завдання	Види діяльності	Форми і методи роботи
I ПРОФІЛАКТИКА	1. Виявлення та усунення несприятливих психологічних факторів освітнього середовища. 2. Підвищення стійкості особистості до негативних впливів освітнього середовища. 3. Виявлення учнів «зони ризику».	Психологічна просвіта Психологічна діагностика Навчальна діяльність Психологічна прогностика	<ul style="list-style-type: none"> ■ Соціально-психологічний моніторинг освітнього середовища Психодіагностичний мінімум №1 ■ Проектування тенденцій розвитку міжгрупових взаємовідносин в навчальному закладі ■ Уроки та факультативи з психології; година психолога, тиждень психології; психологічні олімпіади, вікторини, конкурси ■ Психолого-педагогічні семінари, студії, тренінги, ділові ігри, лекції ■ Інформаційні засоби (стенди, газети, інформаційні куточки)
II КОРЕКЦІЯ	1. Своєчасне виявлення у учнів труднощів у навчанні та поведінці. 2. Встановлення причин виявлених труднощів. 3.Робота з учнями «групи ризику».	Психологічна діагностика Психологічне консультування Психологічна корекційно-розвивальна робота	<ul style="list-style-type: none"> ■ Психодіагностичні мінімуми № 2,3 ■ Поглиблене психодіагностичне обстеження ■ Психолого-медико-педагогічні консилиуми ■ Консультування учнів, батьків та педагогів ■ Корекційно-розвивальні заняття
III РЕАБІЛІТАЦІЯ	1. Допомога учням, які мають значні психологічні проблеми. 2. Попередження можливого погіршення стану психічного здоров'я учнів, які отримують спеціальну медичну допомогу.	Соціально-диспетчерська діяльність Психологічна реабілітація	Співробітництво із фахівцями, які можуть надати відповідну допомогу (дефектологи, психоневрологи, дитячі психіатри та інші) Корекційно-реабілітаційні заняття

Слід також зазначити, що в умовах профтехосвіти практичний психолог забезпечує супровід навчально-професійного процесу, основна мета якого підготовка спеціалістів технічного спрямування. Основними учасниками професійно-виробничого процесу є педагоги (майстри, викладачі, вихователі) і учні. Саме вони виступають у ролі **замовника** для практичного психолога, який, хоч і належить до педагогічних працівників, але безпосередньо навчанням та вихованням не займається. Сфера його компетентності – це психологічний аспект професійного навчання в умовах соціально-психологічної взаємодії всіх учасників навчально-виробничого процесу.

1.2. Основні етапи психологічного супроводу навчально-виробничого процесу

Для ефективного забезпечення психологічного супроводу в умовах ПТНЗ необхідно визначитись з таким поняттям, як **навчально-професійний процес** та виокремити його основні етапи.

Професійний розвиток є складовою загального розвитку особистості, який є важливим чинником її соціалізації шляхом входження в суспільство, включення в соціальні відносини через засвоєння соціального досвіду і відтворення його в суспільно-корисній діяльності.

Розвиток професіонала проходить у декілька етапів.

А.К. Маркова [5] виділяє **три рівні професіоналізму**:

I рівень: допрофесіонал

1. Етап профорієнтації
2. Етап професійного відбору
3. Етап професійного навчання

II рівень: професіонал

1. Етап адаптації до професії
2. Етап самореалізації в професії
3. Етап вільного володіння професією

III рівень: суперпрофесіонал

1. Етап вільного володіння професією у формі творчості
2. Етап вільного володіння декількома професіями
3. Етап творчої самореалізації особистості

Отже, розвиток професіонала починається з “входження” в спеціальність на I допрофесійному рівні шляхом оволодіння необхідними знаннями, вміннями та навичками майбутньої професійної діяльності, тобто з **навчально-професійного процесу**. Реалізація цього процесу відбувається під час навчання учня в ПТНЗ.

В процесі професіоналізації визначаються складові стартової готовності особистості до професійної діяльності, закладаються основи самореалізації особистості в професійній кар’єрі, відбувається її подальший професійний розвиток.

Відповідно головна мета професійно-технічної освіти полягає у формуванні професійно важливих, соціально і особистісно значущих якостей спеціаліста, які необхідні для ефективного здійснення трудової діяльності, та які сприяють самореалізації особистості.

Діяльність психологічної служби системи ПТО, в свою чергу, має бути спрямована на реалізацію основної мети ПТО і відбуватися шляхом забезпечення психологічного супроводу всіх етапів навчально-професійного процесу формування особистості майбутнього робітника.

Для забезпечення ефективного психологічного супроводу практичним психологом ПТНЗ, перш за все необхідно визначити основні етапи навчально-професійного процесу та їх компоненти. Як правило, простежуються **чотири таких етапи** :

I етап. ПРОФОРІЄНТАЦІЯ

Основні компоненти програми “АБИТУРІЄНТ”:

1. Інформування – ознайомлення із видами і змістом професій.

2. Первинне професійне самовизначення – виявлення інтересів, уподобань, загальних здібностей.
3. Професійний відбір – відповідність обраній професії, усвідомлення професійного вибору.

II етап. АДАПТАЦІЯ

Основні компоненти програми “ПЕРШОКУРСНИК”:

1. Адаптація до нових умов навчання – ознайомлення із структурою навчального закладу, його традиціями та історією.
2. Адаптація до навчальної та позанавчальної діяльності – організація та самоорганізація різних видів діяльності.
3. Адаптація до педагогічного та учнівського колективів – налагодження ділового співробітництва з педагогами, формальних і неформальних стосунків з однолітками.

III етап. КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Основні компоненти програми “ПРАКТИКАНТ”:

1. Професійна компетентність – набуття необхідних знань та формування професійно важливих якостей під час проходження практики на підприємстві.
2. Соціальна компетентність – формування життєво важливих навичок та вмінь.
3. Особистісна компетентність – оволодіння ефективними техніками саморегуляції емоційних станів та поведінки.

IV етап. ПРОЕКТУВАННЯ КАР’ЄРИ

Основні компоненти програми “ВИПУСКНИК”:

1. Остаточне професійне самовизначення – відповідність рівня сформованості професійно важливих якостей вимогам професії.
2. Моделювання професійної кар’єри – можливості і ресурси особистості, планування професійного зростання, етика ділових відносин.
3. Працевлаштування – вибір місця роботи та ознайомлення з умовами праці.

1.3. Основні види діяльності практичного психолога ПТНЗ

Практичний психолог ПТНЗ забезпечує психологічний супровід навчально-виробничого процесу шляхом реалізації 5-ти основних видів своєї професійної діяльності, таких як організаційно-методична робота, психологічна діагностика, психологічне консультування, психологічна корекція та психологічна просвіта [2, 3, 5]. До того ж, для налагодження співробітництва з суміжними спеціалістами застосовується соціально-диспетчерська функція. Також практичний психолог має право займатись навчальною діяльністю (уроки психології, факультативи, курси за вибором), яка і планується, і оплачується окремо від основних видів діяльності.

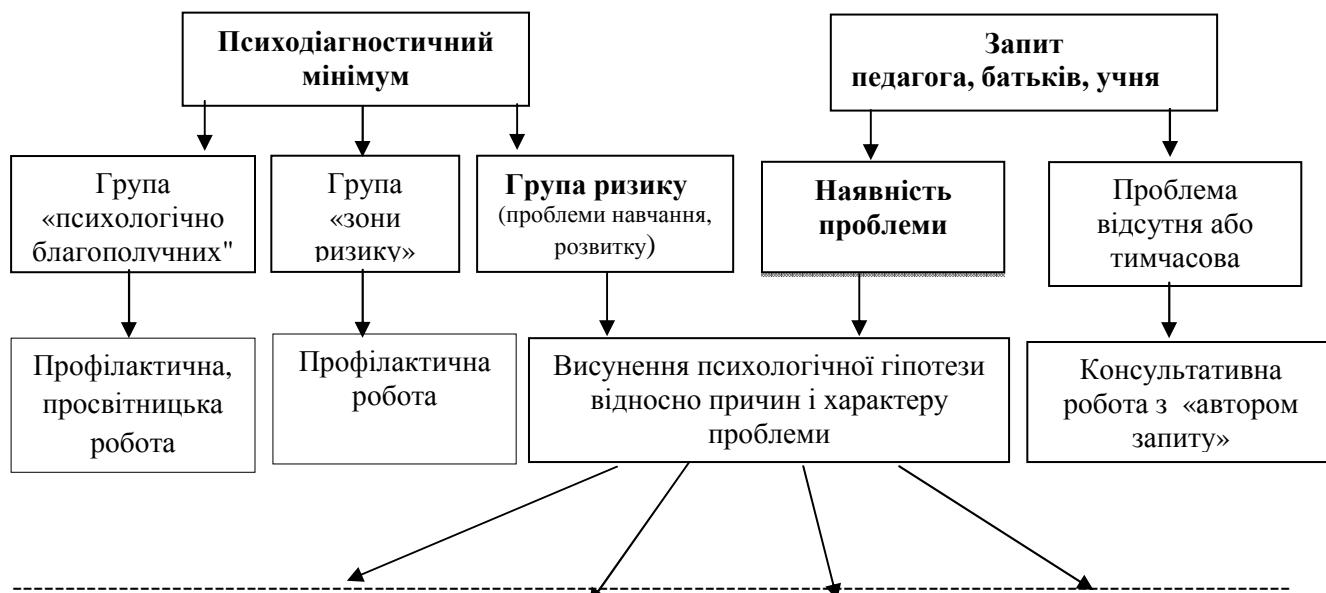
Організаційно-методична робота

Організаційно-методична робота передбачає організаційну і методичну підготовку до проведення «активних» видів діяльності практичного психолога освіти – психодіагностики, психологічної корекції, психологічної просвіти, а також його участь у роботі методичного об'єднання, семінарах, конференціях; роботу в бібліотеці, в інтернеті.

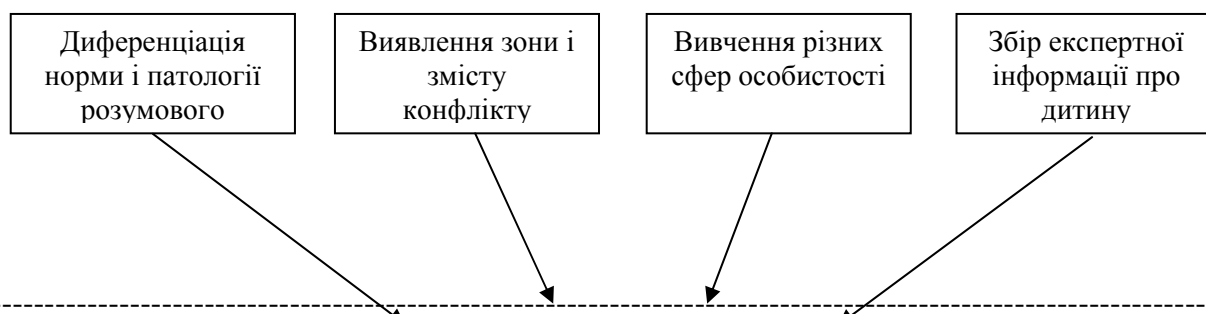
Важливе місце в даному виді діяльності психолога займає планування роботи на навчальний рік, на місяць, потижневе планування, щоденний облік роботи. Стрижнем річного плану в моделі психологічного супроводу є освітній психолого-педагогічний консилиум (ОППк) і пов'язані з ним форми практичної діяльності. Наочно це можна представити у вигляді алгоритму, який передбачає чотири етапи реалізації.

Алгоритм роботи практичного психолога ПТНЗ

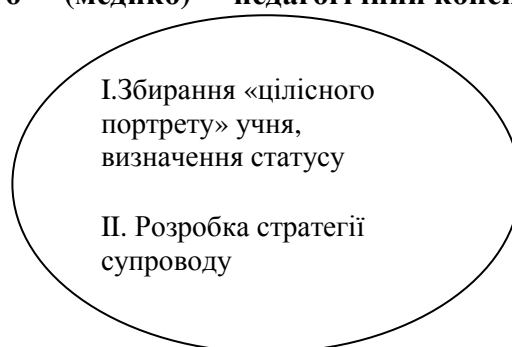
I – й етап - планове обстеження

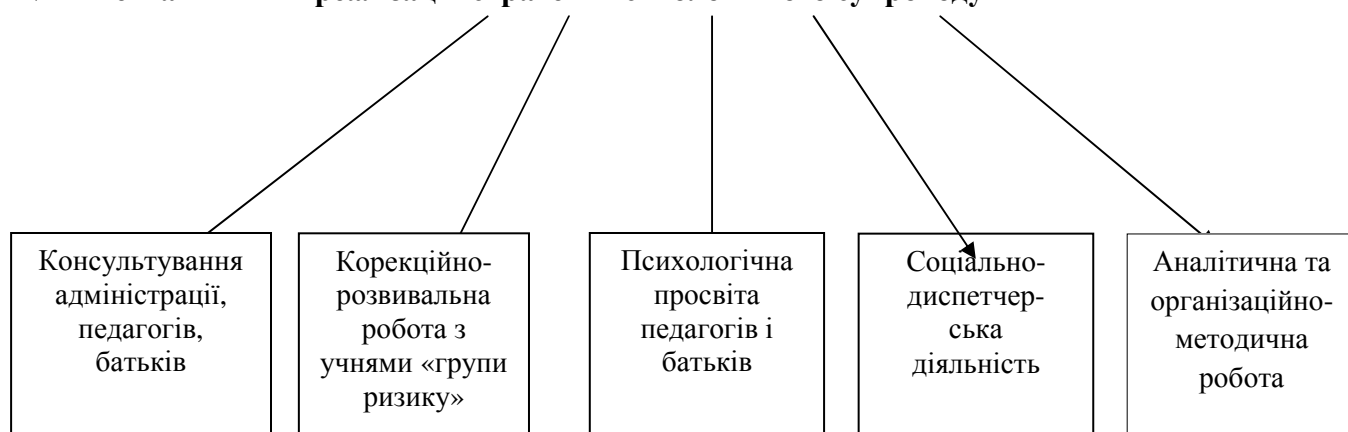
II – й етап - поглиблена психодіагностика

III – й етап - психолого - (медико) - педагогічний консиліум

IV – й етап - реалізація стратегії психологічного супроводу

Всі разом вони утворюють річний цикл роботи практичного психолога освіти. Його початком служать або психодіагностичний мінімум, або індивідуальний запит. У разі наявності психологічної проблеми проводиться поглиблене психодіагностичне обстеження. Далі відбувається планове засідання психолого-педагогічного консилиуму, за підсумками якого розгортається різноманітна психологічна діяльність, спрямована на створення умов для успішного професійного навчання і розвитку особистості учнів.

В процесі планування кожен етап циклу розгортається як ланцюг взаємозв'язаних конкретних дій і кроків. Реалізація кожного кроку вимагає певного часу. Крім того, в переважаючій більшості випадків подальша діяльність стає малоефективною і навіть неможливою у разі неуспішної реалізації попереднього етапу роботи.

Практичний психолог ПТНЗ протягом навчального року обов'язково повинен забезпечити психологічний супровід таких етапів навчально-виробничого процесу, як «Профорієнтація» (абітурієнт), «Адаптація» (першокурсник) та «Компетентність» (практикант). Етап «Планування кар'єри» (випускник) супроводжується за запитом.

Психодіагностика

В рамках профілактичної моделі діагностика є прикладною формою діяльності практичного психолога ПТНЗ і має на своїй меті інформаційне забезпечення процесу психологічного супроводу.

На відміну від науково-дослідницької діагностики, вона повинна займати менше часу, бути доступною в обробці і аналізі, її результати «перекладаються» педагогічною мовою – мовою замовника. Прикладна психодіагностика застосовується в ситуаціях, де спостереження або неможливе, або його недостатньо для отримання достовірної інформації. Окрім цього, психодіагностика – не самоціль, вона завжди підпорядкована головній задачі – розробці рекомендацій по психічному розвитку учня або корекції цього розвитку. Дані психодіагностики необхідні для того, щоб: по-перше, забезпечити контроль за динамікою психічного розвитку учнів з метою раннього виправлення можливих відхилень; по-друге, розробити програму подальшої роботи з учнем «групи ризику» з метою створення оптимальних умов розвитку; по-третє, продуктивно розвивати учнів, що мають особливі здібності чи потреби.

У профілактичній моделі психологічного супроводу виділяються три основні діагностичні схеми: діагностичний мінімум, первинна диференціація норми і патології розумового розвитку, поглиблене психодіагностичне обстеження. *З них основною схемою є діагностичний мінімум – мінімальний, достатній набір психодіагностичних методик.*

У відповідності до основних етапів навчально-виробничого процесу в діагностичному інструментарії практичного психолога ПТНЗ повинно бути чотири діагностичних мінімуми. Як базовими, можуть застосовуватись діагностичні мінімуми, які розроблені методистами Дніпропетровського обласного НМЦ практичної психології і соціальної роботи та Навчально-методичного центру ПТО у Дніпропетровській області (див. Таблицю 2). В основу програми діагностичних мінімумів покладена **чотирьохвимірна діагностична модель** особистості професіонала:

I ВИМІР: ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ

(тип ВНД, домінуючий тип темпераменту, властивості темпераменту, домінуюча півкуля)

II ВИМІР: ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ (мотивація, пізнавальна сфера, емоційна сфера, поведінка)

III ВИМІР: ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ (рівень соціалізованості, стиль міжособистісної взаємодії, поведінка в конфліктних та екстремальних ситуаціях)

IV ВИМІР: ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ

(професійні уподобання, спеціальні здібності, тип професійної діяльності, сформованість професійно важливих якостей)

Таблиця 2

Діагностичні мінімуми для ПТНЗ

№	Курс	Компоненти	Спрямованість	Методики
Діагностичний мінімум №1 «Стартова готовність до професійної діяльності»	I	Мотиваційна готовність	Тип професії	Опитувальник ДДО Є. Клімова
		Професійна готовність	Сформованість професійно-важливих якостей	Діагностичний опитувальник «Людина-техніка» (за В.А. Семиченко)
		Психофізіологічна готовність	Тип ВНД Особливості темпераменту	Опитувальник Айзенка (підлітковий варіант у модифікації Т.В. Матоліна)
		Соціальна готовність	Схильність до різних форм девіантної поведінки	Опитувальник «Особливості вашої поведінки»
		Особистісна готовність	Індивідуально-психологічні особливості	Психогеоетрична самооцінка особистості С. Делінгера в адаптації А. Алексєєва, Л. Грозової
Діагностичний мінімум №2 «Адаптованість до умов навчання»	I	Мотиваційна сфера	Навчально-професійна мотивація	Методика для діагностики навчальної мотивації студентів Б. Бадмаєва
		Когнітивна сфера	Самооцінка	Тест «Інтегральна самооцінка особистості»
		Емоційна сфера	Тривожність, агресивність, ригідність, фрустрація	Методика самооцінки психічних станів Г. Айзенка
		Соціально-комунікативна сфера	Особливості адаптації	Адаптаційна анкета
			Соціальна адаптованість	Методика дослідження соціальної адаптованості П.Кузнєцова
Статус в групі	Соціометрія Дж.Морено			
Діагностичний мінімум №3 «Соціальна компетентність»	II	Соціальна нормативність	Рівень соціалізованості	Методика М. Рожкова «Вивчення соціалізованості особистості учня»
		Міжособистісні взаємини	Стиль поведінки в конфліктних ситуаціях	Опитувальник «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації»
		Поведінка в екстремальних ситуаціях	Домінуючий тип копінг-поведінки	Опитувальник «Копінг-механізми» Е. Хайм
			Рівень стресостійкості	Методика «Стрес-тест»
Діагностичний мінімум №4 «Готовність до трудової діяльності» (за запитом)	III	Професійна готовність	Рівень професійної визначеності	Опитувальник суб'єктивної оцінки професійної визначеності
		Психологічна готовність	Рівень особистісної готовності до трудової діяльності	Опитувальник «Мій шлях широкий»
		Соціальна готовність	Рівень соціально-психологічної адаптованості	Тест-опитувальник «Наскільки ти адаптований до життя»

Результати психодіагностичного моніторингу заносяться до Картки психологічного супроводу.

КАРТКА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

I. Загальні відомості про учня (студента)

Прізвище _____ ім'я _____ по-батькові _____
 Дата народження _____ Стать _____
 Група, в якій вчиться _____
 Професія _____

Стан здоров'я (заповнюється із даних медичної картки)

Відомості про сім'ю (склад, соціальний статус)

Особливості поведінки (ОВП): *соціально-нормативна поведінка, схильність до нещирості, схильність до порушення норм і правил, схильність до аддиктивної поведінки, схильність до саморуйнівної поведінки, схильність до агресивної поведінки.*

II. Психофізіологічні основи

Тип вищої нервової діяльності	Сильний	Врівноважений	Рухливий
	Слабкий	Неврівноважений	Інертний

Домінуючий тип темпераменту	Сангвіник	Флегматик	Домінуюча півкуля	Праворукість	Ліворукість
	Холерик	Меланхолік		Дворукість	

Властивості темпераменту	Екстраверсія	Інтроверсія	Емоційна стабільність	Емоційна лабільність	Психотип №
--------------------------	--------------	-------------	-----------------------	----------------------	------------

III. Професійно-важливі якості (ПВЯ)

Домінуючий тип професії	«людина-людина»		«людина-техніка»		«людина-знак»		«людина худ.образ»		«людина-природа»	
	Інтерес до техніки	Фізич розвиток	Відповідальність	Швидкість реакцій	Увага	Псих. стійкість	Самозбереження	Стійкість до перешкод	Одномагітна роб.	Техн. грамотність

Стиль мислення	«Квадрат» Аналітично-технічний	«Трикутник» Аналітично-прагматичний	«Прямокутник» Непослідовний, змішаний	«Коло» Вербально-комунікативний	«Зигзаг» Синтетично-креативний
-----------------------	-----------------------------------	--	--	------------------------------------	-----------------------------------

IV. Індивідуально-психологічні особливості

Рівень адаптації	Високий	Середній	Низький	Деадаптація
-------------------------	---------	----------	---------	-------------

Домінуючі мотиви навчання	Пізнавальні	Соціальні	Комунікативні
	Професійні	Мотиви престижу	Мотиви уникання

Емоційна сфера	Тривожність	Фрустрація	Агресивність	Ригідність	Суїцидність
	Висока	Висока	Висока	Висока	Висока
	Середня	Середня	Середня	Середня	Середня
	Низька	Низька	Низька	Низька	Низька

Самооцінка	Завищена	Висока	Середня	Занижена	Низька
-------------------	----------	--------	---------	----------	--------

V. Соціально-психологічні характеристики

Соціометричний статус в групі	Курс	«лідер»	«популярний»	«малопопулярний»	«ізолюваний»
	I				
	II				
	III				

Загальний рівень соціалізованості	Соціальна адаптованість	Автономність	Соціальна активність	Соціальна нормативність
Високий	Висока	Висока	Висока	Висока
Середній	Середня	Середня	Середня	Середня
Низький	Низька	Низька	Низька	Низька

Рівень стресостійкості	Високий	Середній	Низький
Тип копінг-поведінки	Конструктивний	Відносно конструктивний	Неконструктивний

Стиль поведінки в конфліктах	Співробітництво	Компроміс	Суперництво	Пристосування	Уникання
-------------------------------------	-----------------	-----------	-------------	---------------	----------

VI. Готовність до трудової діяльності

Професійна визначеність	Професійна визначеність	Середній рівень визначеності	Професійна невизначеність
Рівень психологічної готовності	Високий рівень	Достатній рівень	Початковий рівень
Рівень соціальної адаптованості	Адаптованість	Неадаптованість	Деадаптованість

Психологічне консультування

Одним з основних видів діяльності практичного психолога ПТНЗ є консультування учасників навчально-виробничого процесу. Термін «консультація» вживається в різних контекстах, відносно до різних типів служб. Тому необхідно розмежувати два такі поняття, як «психолог-консультант», який працює в консультативному центрі і для якого психологічне консультування є провідним видом психологічної допомоги і «психолог-прикладник», який займається консультуванням як одним із видів своєї діяльності. Вище вже зазначалось, що провідним видом психологічної допомоги для практичного психолога ПТНЗ є психопрофілактика, тобто він виступає у ролі «психолога-прикладника».

Як відзначає І.В. Дубровіна [7], консультативна робота в дитячому садку, школі, ПТНЗ або іншому навчальному закладі має принципову різницю від тієї, яку здійснює психолог в консультативних центрах. Практичний психолог освіти знаходиться безпосередньо усередині того соціального організму, де зароджуються, розвиваються як позитивні, так і негативні сторони взаємостосунків учнів і педагогів, ті або інші їх якості, успіхи і невдачі і т.п. Він бачить кожну дитину або дорослого не самого по собі, а в складній системі міжособистісної взаємодії і здійснює консультування в сукупності з іншими видами діяльності – діагностикою, корекцією, психологічною просвітою. *Специфікою психологічного консультування в закладах освіти є його сконцентрованість на вирішенні професійних проблем. В процесі консультації розглядаються переважно ті моменти, які мають відношення до вирішення головної мети психологічної служби освіти – максимально сприяти успішному навчанню, зміцненню психічного і психологічного здоров'я кожного молодого громадянина України. Дорослі, педагоги і батьки, консультуються тому, що вони мають відношення до дитини. Їх проблеми розглядаються тільки у зв'язку з проблемами дітей, а не самі по собі.*

Клієнтами практичного психолога, який працює в навчальному закладі, виступає група учнів (учнівський колектив) або конкретний учень. Що стосується дорослих учасників навчально-виробничого процесу – педагогів, адміністрації, вихователів, батьків, - то вони повинні розглядатися як суб'єкти психологічного супроводу, які беруть участь в цьому процесі разом з психологом на принципах співпраці, особистої і професійної відповідальності. На думку М.Р. Бітянкової [2], клієнтська позиція педагога або батьків у відносинах з практичним психологом неефективна не тільки щодо результативності роботи, але і шкідлива для обох учасників нерівноправного спілкування. Для психолога це втрата важливих засобів допомоги учням, адже така допомога неможлива без активної участі батьків і педагогів. Крім того, це прямий шлях до емоційного вигорання і клієнтської позиції самого психолога. Педагог, перекладаючи свої обов'язки на психолога, передовіряючи йому свій «педагогічний брак», втрачає той унікальний контакт з учнями, ті методи впливу, які переважно і складають психологічну привабливість його професії.

Корекційно-розвивальна робота

Даний напрям роботи практичного психолога має дві форми – розвивальну і корекційну.

Розвивальна діяльність психолога орієнтована на створення соціально-психологічних умов для цілісного психологічного розвитку підлітків.

Психокорекційна – на вирішення в процесі такого розвитку конкретних проблем навчання, поведінки або психічного самопочуття. Перша форма більшою мірою орієнтована на «психологічно благополучних» учнів, рівень розвитку і актуальний стан яких дозволяє їм вирішувати достатньо складні психологічні задачі. Друга форма дозволяє працювати з психологічними проблемами, які виявлені в навчанні, поведінці (спілкуванні) або внутрішньому психологічному стані окремих учнів. Вона орієнтована на роботу з «групою ризику».

Вибір конкретної форми визначається результатами психодіагностики. У зв'язку з цим, в рамках психологічної служби системи освіти, не може йтися окремо про діагностику, розвиток або корекцію. Тут повинен існувати діагностико-корекційний, діагностико-

розвиваючий напрям роботи, єдиний за своєю суттю. Даний напрям роботи психолога освіти один із найскладніших і вимагає спеціальної професійної підготовки.

Психологічна просвіта

Психологічна просвіта є формуванням у учасників навчально-професійного процесу (майстрів, викладачів, учнів, батьків) потреби в психологічних знаннях, бажання використовувати їх на користь власного розвитку; створення умов для повноцінного особистісного розвитку і самовизначення учнів на кожному віковому етапі, а також в своєчасному попередженні можливих порушень в становленні особистості і розвитку інтелекту.

1.4. Освітній психолого-(медико)-педагогічний консилиум

Освітній психолого-педагогічний консилиум (ОППк) – найважливіший інструмент в системі психологічної діяльності в закладах освіти. Він є організаційною формою, в рамках якої відбувається розробка і планування єдиної психолого-педагогічної стратегії супроводу кожного проблемного учня в процесі його навчання, а також певних учнівських груп і паралелей. Консилиум дозволяє об'єднати інформацію про окремі складові освітнього статусу учня, якою володіють педагоги, класний керівник, медичний працівник, практичний психолог і інші наявні фахівці, і на основі цілісного бачення учня з урахуванням його актуального стану і динаміки попереднього розвитку розробити і реалізувати загальну лінію його подальшого навчання і розвитку. Завдяки консилиуму практичний психолог дістає можливість передати інформацію про учня або навчальну групу, що є у нього, безпосередньо тим фахівцям, які володіють значно більшими можливостями впливу.

Психолого-(медико)-педагогічний консилиум дозволяє побудувати взаємостосунки практичного психолога, викладачів і майстрів на основі рівноправної співпраці і особистої відповідальності та організувати цілісний супровід учнів в процесі всього навчання, задіявши професійний і особистісний потенціал всіх дорослих, що мають відношення до ефективності цього процесу: педагогів, медиків, класних керівників, адміністрацію і ін. Закріплення консилиуму в практиці навчально-виробничого процесу, перетворення його в обов'язковий і традиційний захід найістотнішим чином позначиться і на професійній позиції психолога в закладі, і на його відносинах з педагогічним колективом. Ці відносини все більше перетворюватимуться на рівноправну співпрацю у вирішенні різних питань супроводу учнів «групи ризику» і надання їм необхідної допомоги. Пов'язано це і з тим, що консилиум має виражений навчальний ефект : він дозволяє педагогам стати більш спостережливими і об'єктивними в оцінці різних сторін навчання і поведінки проблемних учнів, допомагає виробити спільну мову обговорення тих або інших проблем, дає досвід колективної діяльності.

Література:

- 1. Безюльєва Г.В.** Психолого-педагогическое сопровождение профессиональной адаптации учащихся и студентов / Г.В. Безюльєва: монографія. — М.: НОУ ВПО Московский психолого-социальный институт, 2008. – С. 88-89
- 2. Битянова М.Р.** Организация психологической работы в школе. – М.: Совершенство, 1998.
- 3. З досвіду роботи** регіональних психологічних служб системи освіти України / За ред. В.Г. Панка та І.І. Цушка. – К.: Ніка-Центр, 2004. – С. 24-28
- 4. Колесникова Г.И.** Психологические виды помощи: психопрофилактика, психокоррекция, консультирование / Г.И. Колесникова . – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – С. 6-9
- 5. Маркова А. К.** Психология профессионализма. – М.: Межд. гуманитарный фонд «Знание»
- 6. Панок В.Г.** Психологічна служба: навчально-методичний посібник для студентів і викладачів. – Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2012.
- 7. Пахальян В.Э.** Психопрофилактика в практической психологии образования: Учебное пособие. – М.: ПЕРСЭ, 2003. – С. 7-8
- 8. Практическая психология образования: Учебное пособия для вузов / Под ред. И.В. Дубровиной.** – М.: Просвещение, 2003.

Розділ 2. Психологічний супровід профорієнтаційного етапу

2.1. Особливості профорієнтаційної роботи

Продуктивність адаптаційної роботи суттєво залежить від характеру професійної діяльності, направленої на формування професійного самовизначення, на активізацію особистісного самовизначення, яке в подальшому буде впливати на процес побудови особистих професійних перспектив з урахуванням схильностей, інтересів, здібностей.

Є. А. Клімов вважав, що одним із напрямків профорієнтаційної роботи є вивчення процесів розвитку людини як суб'єкта професійної діяльності: дослідження динаміки особистісних професійних планів; схильностей, здібностей, рівня домагань та інших особливостей особистості; вивчення зовнішніх факторів вибору професії; інтерпретація вибору професії як процесу прийняття рішення. Метою профорієнтаційної роботи професійно-технічних навчальних закладів є активізація процесу професійного самовизначення молоді, оскільки наслідки невірному вибору ускладнюють не тільки сам навчальний процес, але, що є важливіше, мають негативні наслідки для самої людини, перешкоджаючи їй самореалізуватися в професійній діяльності.

А.Г. Асмолов стверджував, що при сучасному вивченні професійної орієнтації як системи заходів, спрямованих на психологічну підтримку особистості в ситуації професійного вибору, доцільно замість традиційних підходів професійного відбору з метою співставлення якостей учнів вимогам професії і видачі їм рекомендацій, змістити акцент на створення умов для самостійного і усвідомленого вирішення проблеми знаходження місця в житті.

В профорієнтаційній роботі, як пише Н. С. Пряжников, необхідно орієнтуватися не стільки на конкретні результати (вибори), скільки на формування самої *готовності вибори зробити*, тобто готовності до самовизначення, до усвідомленого і самостійного планування, корекції і реалізації перспектив свого розвитку (професійного, життєвого і особистісного), готовності розглядати себе в процесі розвитку в рамках конкретного часу, простору і змісту.

Перший етап «Профорієнтація» - починається в квітні і закінчується в серпні. Це робота з профорієнтації навчальної установи. Завданням даного етапу є створення мотивації навчання в професійно-технічному навчальному закладі, показати абітурієнтам переваги навчального закладу, рівень матеріально – технічного забезпечення, престижність професії.

Практичний психолог разом з іншими учасниками педагогічного процесу бере участь в створенні реклами навчального закладу. Це - оголошення, буклети, бігборди, банери. А також оформляє на Веб-сервері сайту ПТНЗ сторінку абітурієнта.

Одним із головних заходів роботи з профорієнтації є проведення «Дня відкритих дверей». Завданням практичного психолога є презентація психологічної служби. Презентація має бути не лише інформаційною, але і обов'язково цікавою, захоплюючою.

У літні місяці практичний психолог може входити до складу приймальної комісії. Його робота направлена на вирішення двох основних завдань:

- профорієнтаційна робота;
- первинний аналіз нового контингенту.

Робота з профорієнтації спрямована в першу чергу на тих абітурієнтів, які ще не визначилися з вибором професії. В цьому випадку проводиться діагностика профорієнтації і консультація. Для того, щоб допомогти визначитися з вибором професії доцільно провести тест ДДО Є.А. Клімова (див. Діагностичний мінімум 1). Цей тест показує не лише здібності в якій-небудь сфері, але і бажання працювати в даній професії.

Для того, щоб вибір професії був усвідомленим, практичний психолог розробляє і оформляє разом з секретарем приймальної комісії **професіограми**.

Професіограма – це документ, що містить основні професійні вимоги, на які має бути орієнтовано розвиток професійних якостей людини в ході оволодіння нею обраною професією. У професіограмі відбиваються професійні вимоги, сформульовані на основі

аналізу професійної діяльності найбільш успішно працюючих фахівців. Як правило, професіограма містить:

- а) модель співробітника (професійні, ділові, особисті якості);
- б) модель посади (функції, обов'язки, завдання, відповідальність і так далі).

Наявність професіограм в приймальній комісії необхідна, оскільки будь-який учень може відразу познайомитися з «плюсами» і «мінусами» обраної професії, її професійною і психологічною характеристикою.

Первинний аналіз контингенту проводиться за результатами анкетування і тестування. Всі абітурієнти, які бажають вступити, заповнюють анкету (див. Анкета абітурієнта). Анкета включає питання, які стосуються різних сфер: захоплення учнів, їх професійні плани, життєві пріоритети і так далі. Результати анкетування освітлюють на педагогічній раді з теми «Психолого-педагогічна характеристика першого курсу», яка проводиться в кінці вересня.

Первинне тестування направлене на виявлення психофізіологічних особливостей, тобто наскільки вибір відповідає здібностям (тест Айзенка на темперамент); на виявлення рівня емоційної сфери (проективний тест «Неіснуюча тварина»). Це тестування необхідне не лише як первинний фільтр «групи ризику», але і для комплектації груп. Групи повинні комплектуватися не лише по соціальних критеріях, але і по інтелектуальному і емоційному рівню.

Аналіз результатів первинного тестування лежить в основі комплектації груп на психолого–педагогічного консилиумі. До складу психолого-педагогічного консилиуму входять: директор або його заступник, практичний психолог, секретар приймальної комісії, майстри виробничого навчання, керівники груп, що формуються

Основним завданням практичного психолога на консилиумі є не лише формування пропорційних груп, але і первинне виявлення проблемних учнів і планування деяких визначених орієнтирів співпраці з ними.

Після комплектації груп, практичний психолог з майстрами виробничого вчення **займається розсилкою поздоровлень** для абітурієнтів. Такі поздоровлення підвищують самооцінку, додають впевненості в собі, підкреслюють новий статус.

2.2. Діагностичний мінімум №1

«Діагностика стартової готовності до професійної діяльності»

Мета діагностичного мінімуму – визначити рівень стартової готовності новоприбулого контингенту до професійної діяльності для прогнозування успішності в навчанні за обраною спеціальністю.

Діагностичний мінімум проводиться практичним психологом на початку навчального року упродовж першої декади вересня. Він включає психологічне обстеження першокурсників за чотирма компонентами стартової готовності:

1. *Мотиваційна готовність* – ДДО Є. Клімова (різні модифікації);

2. *Професійна готовність* – Діагностичний опитувальник «Людина-техніка» (за В.А. Семиченко)

3. *Психофізіологічна готовність* - Методика Г. Айзенка «Дослідження темпераменту у підлітка» (модифікація Матоліна);

4. *Особистісна готовність* - Психогеоетрична самооцінка особистості (С. Делінгер в адаптації А. А. Алексеєва, Л. А. Громової)

5. *Соціальна готовність* – Опитувальник «Особливості вашої поведінки» (ОВП).

Крім того, практичний психолог може застосовувати і такий діагностичний метод, як збір анамнезу шляхом вивчення документів абітурієнтів (заява, характеристика, анкета абітурієнта та інше)

Результати тестування заносяться у розділи Картки психологічного супроводу учня шляхом заповнення (або виділення маркером) відповідних граф, а саме:

Розділ I – Стан здоров'я, Відомості про сім'ю, Особливості поведінки (ОВП).

Розділ II – Тип вищої нервової діяльності, Тип темпераменту, Властивості темпераменту та Домінуюча півкуля (за результатами спостереження).

Розділ III – Домінуючий тип професії. Сформованість професійно важливих якостей. Стиль мислення.

2.2.1. Методика для визначення мотиваційної готовності

Опитувальник "ПРОФОРІЄНТАЦІЯ - 1" (модифікація ДДО Є.А. Клімова)

Інструкція: навпроти кожного висловлювання закресліть цифру, що відповідає мірі вашого бажання займатися цим видом діяльності (0-зовсім немає, 1-мабуть, так, 2-вірно, 3-повністю вірно).

Я ХОЧУ (МЕНІ ПОДОБАЄТЬСЯ, МЕНЕ ПРИВАБЛЮЄ, Я ВИЗНАЮ ЗА КРАЩЕ)	
1. Обслуговувати людей	0 1 2 3
Займатися лікуванням	0 1 2 3
Навчати, виховувати	0 1 2 3
Захищати права і безпеку людей	0 1 2 3
Керувати людьми	0 1 2 3
Сума балів:	
2. Керувати машинами	0 1 2 3
Ремонтувати устаткування	0 1 2 3
Збирати і налагоджувати техніку	0 1 2 3
Обробляти матеріали, виготовляти різні предмети і речі	0 1 2 3
Займатися будівництвом	0 1 2 3
Сума балів:	
3. Обробляти тексти і таблиці	0 1 2 3
Робити розрахунки і обчислення	0 1 2 3
Переробляти інформацію	0 1 2 3
Працювати з кресленнями, картами, схемами	0 1 2 3
Приймати, передавати сигнали, повідомлення	0 1 2 3
Сума балів:	
4. Займатися художнім оздобленням	0 1 2 3
Малювати, фотографувати	0 1 2 3
Створювати витвори мистецтва	0 1 2 3
Виступати на сцені	0 1 2 3
Шити, вишивати, малювати	0 1 2 3
Сума балів:	
5. Доглядати за тваринами	0 1 2 3
Заготовлювати продукти	0 1 2 3
Працювати на відкритому повітрі	0 1 2 3
Вирощувати овочі і фрукти	0 1 2 3
Мати справу з природою	0 1 2 3
Сума балів:	
А. Працювати руками	0 1 2 3
Виконувати рішення	0 1 2 3
Відтворювати наявні зразки, розмножувати, копіювати	0 1 2 3
Отримувати конкретний практичний результат	0 1 2 3
Втілювати ідеї в життя	0 1 2 3
Сума балів:	
Б. Працювати головою	0 1 2 3
Приймати рішення	0 1 2 3
Створювати нові зразки	0 1 2 3
Аналізувати, вивчати, досліджувати, спостерігати, випробовувати, контролювати	0 1 2 3
Планувати, конструювати, проектувати, розробляти, створювати	0 1 2 3
Сума балів:	

Опитувальник "ПРОФОРІЄНТАЦІЯ - 2" (модифікація ДДО Е.А. Климова)

Інструкція: навпроти кожного висловлювання закресліть цифру, що відповідає мірі вашої здатності займатися цим видом діяльності (0-зовсім немає, 1-мабуть, так, 2-вірно, 3-повністю вірно).

Я МОЖУ (ЗДАТНИЙ, УМІЮ, МАЮ НАВИЧКИ)	
1. Знайомитися з новими людьми	0 1 2 3
Бути чуйним і доброзичливим	0 1 2 3
Вислуховувати людей	0 1 2 3
Розбиратися в людях	0 1 2 3
Добре говорити і виступати публічно	0 1 2 3
Сума балів:	
2. Шукати і виправляти несправності	0 1 2 3
Використовувати прилади, машини, механізми	0 1 2 3
Розбиратися в технічних пристроях	0 1 2 3
Вправно спілкуватися з інструментами	0 1 2 3
Добре орієнтуватися в просторі	0 1 2 3
Сума балів:	
3. Бути зосередженим і посидючим	0 1 2 3
Добре рахувати про себе	0 1 2 3
Кодувати інформацію	0 1 2 3
Оперувати знаками і символами	0 1 2 3
Шукати і виправляти помилки	0 1 2 3
Сума балів:	
4. Створювати красиві, із смаком зроблені речі	0 1 2 3
Розбиратися в літературі і мистецтві	0 1 2 3
Співати, грати на музичних інструментах	0 1 2 3
Складати вірші, писати оповідання	0 1 2 3
Малювати	0 1 2 3
Сума балів:	
5. Розумітися в тваринах або рослинах	0 1 2 3
Розводити рослини або тварин	0 1 2 3
Боротися з хворобами, шкідниками	0 1 2 3
Орієнтуватися в природних явищах	0 1 2 3
Працювати на землі	0 1 2 3
Сума балів:	
А. Швидко виконувати вказівки	0 1 2 3
Точно наслідувати інструкції	0 1 2 3
Працювати за встановленим алгоритмом	0 1 2 3
Виконувати одноманітну роботу	0 1 2 3
Дотримуватися правил і нормативів	0 1 2 3
Сума балів:	
Б. Створювати нові інструкції і давати вказівки	0 1 2 3
Приймати нестандартні рішення	0 1 2 3
Легко придумувати нові способи діяльності	0 1 2 3
Брати на себе відповідальність	0 1 2 3
Самостійно організувати свою роботу	0 1 2 3
Сума балів:	

Обробка анкети "Профорієнтація":

У кожній групі з п'яти суджень необхідно підрахувати сумарну кількість балів і записати внизу кожного стовпця. Сумарна оцінка по кожній групі може складати від 0 до 15 балів.

Потім визначається максимальний сумарний бал (МСБ) за результатами двох анкет ("Я хочу" + " Я можу") за кожним типом професій. Максимальна сумарна оцінка за кожним типом може складати від 0 до 30 балів.

Залежно від того, в якій групі набраний максимальний сумарний бал, визначається найбільша схильність або здатність до відповідного типу або класу професій.

	1	2	3	4	5	А	Б
«Я хочу»							
«Я можу»							
МСБ:							

Перші п'ять груп суджень, позначені цифрами від 1 до 5, характеризують п'ять типів професій, розділених за ознакою "предмет праці": 1) людина-людина, 2) людина-техніка, 3) людина-знакова система, 4) людина-художній образ, 5) людина-природа.

Останні дві групи суджень, позначені буквами А і Б, відповідають двом класам професій, розділених за ознакою "характер праці": А) виконавчі (часто не вимагає наявність вищої освіти), Б) творчі (вимагає наявність вищої освіти).

2.2.2. Методика для визначення професійної готовності

Діагностичний опитувальник «Людина-техніка» (за В.А. Семіченко)

Інструкція: Перед вами питання, які допоможуть визначити рівень готовності до вибраної професії. На питання потрібно відповідати «Так» чи «Ні», поставивши знак + або - в бланку відповідей поряд з номером відповідного питання.

Бланк відповідей

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50

Питання

1. Чи подобається вам дивитися на дорогу через вітрове скло автомобіля?
2. Чи зможете ви пробігти 1 км?
3. Чи завжди ви доводите розпочату справу до кінця?
4. Чи часто вам вдається підхопити випадково зачеплені столові прилади (ложку, виделку, тарілку, чашку і т.п.)?
5. Ви людина зосереджена?
6. Чи вірно, що ви рідко лаєтесь з ким-небудь в людних місцях (магазині, транспорті і т.п.)?
7. Чи вірно, що ви не любите ризикувати?
8. Чи вірно, що вас не лякають різкі звуки?
9. Чи любите ви працювати самотійно?
10. Чи любили ви в школі уроки праці?
11. Чи любите ви читати про подорожі?
12. Чи піднімаєте ви вантаж вагою в 16 кг?
13. Ви людина обов'язкова?
14. Чи вірно, що вас не шокує несподівана ситуація?
15. Чи вірно, що ви рідко губите предмети побуту?

16. Чи вірно, що вас важко вивести з рівноваги?
17. Вірно, що ви не любите грати в азартні ігри?
18. Чи можете ви нормально виконувати роботу, коли включений радіоприймач, магнітофон?
19. Чи подобається вам одноманітна робота?
20. Чи зможете ви розібратися в нескладному технічному кресленні?
21. Чи приносить вам задоволення розбиратися в якому-небудь технічному пристрої (автомобіль, побутова техніка і т.п.)?
22. Чи любите ви займатися спортом?
23. Чи вірно, що ви б не поїхали на червоне світло світлофора?
24. Чи умієте ви повністю розслаблятися?
25. Чи умієте ви зосередитися на одній справі?
26. Ви людина витримана?
27. Чи умієте ви вчасно себе зупинити, коли бачите, що у вас нічого не виходить?
28. Чи вірно, що ви не забуваєте вимкнути чайник, закрити кран у ванні, зачинити квартиру на ключ і т.п.?
29. Чи любите ви споглядати природу, красиві споруди, новинки техніки і т.п.?
30. Чи подобається вам читати, слухати, дивитися фільми про технічні досягнення, обладнання і експлуатацію технічних засобів?
31. Чи подобається вам мати справу з технічними засобами, працювати з ними?
32. Вас не втомлюють подорожі, ви любите багато рухатися?
33. Чи вірно, що ви не підете з роботи, не виконавши завдання до кінця?
34. Ви добре виконуєте доручену роботу?
35. Чи вірно, що вас важко відвернути від якого-небудь заняття?
36. Чи вірно, що ви рідко сваритеся через дурниці?
37. Чи вірно, що приказка «Або груди в хрестах, або голова в куцах» не для вас?
38. Чи вірно, що ви рідко відволікаєтеся на сторонні справи?
39. Чи вірно, що вас не втомлює монотонна, одноманітна робота?
40. Чи приносить вам задоволення що-небудь винаходити або конструювати?
41. Чи «любить» вас техніка?
42. Чи любите ви фізичну роботу?
43. Чи вірно, що ви рідко спізнюєтеся на роботу (на заняття, на зустріч і т.п.)?
44. Ви людина рухлива?
45. Ви людина уважна?
46. Чи вірно, що ви умієте стримувати свої емоції?
47. Чи притаманне вам відчуття самозбереження?
48. Чи вірно, що ви не впадаєте в стан задумливості, під час якого можете пройти повз свій будинок, можете не помітити знайому людину, що йде, і т.п.?
49. Ви людина посидюча?
50. Чи подобається вам розбиратися в обладнанні побутових електро- і радіоприладів?

Обробка і інтерпретація

При обробці результатів за кожен відповідь «Так» нараховується 1 бал.

Підраховується сума балів по кожній з 10-ти колонок. Одержані результати зіставляються з ключем.

КЛЮЧ

№	Параметр професійної готовності	К-ть балів
1	Інтерес до техніки	
2	Фізичний розвиток	
3	Наявність відчуття відповідальності	
4	Швидкість ухвалення рішень (реакцій)	
5	Увага	

6	Психологічна стійкість	
7	Наявність відчуття самозбереження	
8	Стійкість до зовнішніх подразників	
9	Схильність до одноманітної роботи	
10	Технічна грамотність	
Загальна сума балів		

Необхідна професійна якість вважається сформованою, якщо по ній набрано 4-5 балів. Якщо 2-3 бали – недостатньо сформована, 0-1 бал – якість не сформована.

Потім знаходиться загальна сума балів по всьому тесту. Максимальна кількість балів – 50.

41 - 50 балів - високий рівень професійної готовності до професій типу «людина-техніка».

31 - 40 балів – достатній рівень професійної готовності до професій типу «людина-техніка».

11 - 30 балів – низький рівень професійної готовності.

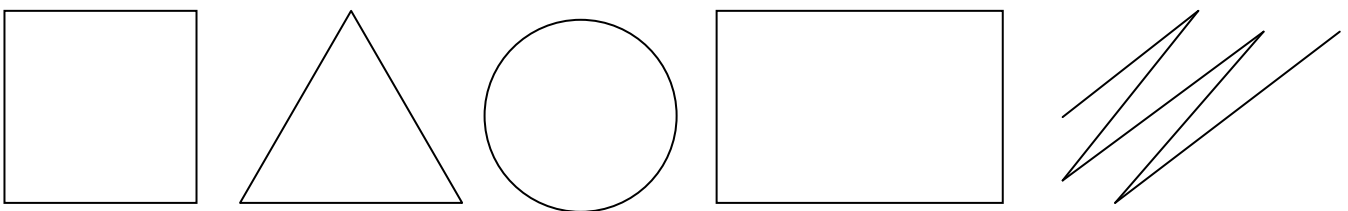
0 - 10 балів – професійна неготовність.

2.2.3. Методика для визначення особистісної готовності

Психометрична самооцінка особистості

(С. Делінгер в адаптації А. А. Алексеева, Л. А. Громова)

Інструкція. Подивіться на п'ять фігур (квадрат, трикутник, коло, прямокутник, зигзаг), зображених на малюнку. Виберіть з них ту, про яку ви можете сказати: «Швидше за все це я». Тільки не займайтеся ніяким психологічним аналізом. Непотрібні умовиводи ні до чого не приведуть. Довіртеся інтуїції. Якщо ви відчуваєте ускладнення, виберіть ту фігуру, яка першою привернула вашу увагу. Запишіть її назву під № 1. Тепер проранжуйте чотири, що залишилися, фігури у порядку переваги. Перед вами буде впорядкований ряд геометричних фігур. Яку б фігуру ви не помістили на перше місце, це ваша основна фігура. Вона дасть можливість визначити риси вашої вдачі і особливості поведінки в різних ситуаціях. Остання фігура вказує на тип людини, взаємодія з якою представлятиме для вас найбільші труднощі. Якщо ж жодна з фігур не підходить, то вас можна описати комбінацією двох або навіть трьох фігур.

Соціально-психологічні особливості «геометричних» типів особистості

Психологічні властивості «Квадрата»

Головні життєві цінності: порядок, робота, традиції, репутація

Особливості мислення: лівопівкульний мислитель, лінійний (послідовний) аналіз, детальне опрацювання інформації, систематизація даних

Позитивні властивості

Любов до порядку
Уважність до деталей
Аналітичність

Негативні властивості

Педантизм
Можливість пропустити головне
Холодна розсудливість

Раціональність
Завзятість, наполегливість
Ощадливість

Зайва обережність
Упертість
Скупість

Психологічні властивості «Трикутника»

Головні життєві цінності: влада, лідерство, кар'єра, статус, перемога, дохід

Особливості мислення: лівопівкульний мислитель, здатність глибоко і швидко аналізувати ситуацію, концентрація на головній меті, оперативний пошук ефективного рішення актуальної проблеми

Позитивні властивості

Лідерські якості, здатність
узяти відповідальність на себе
Рішучість
Сконцентрованість на проблемі
Націленість на перемогу, схильність
до змагання
Упевненість в собі
Честолюбство
Енергійність

Негативні властивості

Егоцентризм, егоїзм
Категоричність
Байдужість до всього, поки мета
не буде досягнута
Підступність
Самовпевненість
Кар'єризм
Нестриманість

Психологічні властивості «Прямокутника»

Головні життєві цінності: стан переоцінки життєвих цінностей в результаті значущих подій, перехід від одного способу життя до іншого

Особливості мислення: тимчасова форма особистості, для якої характерні невизначеність, непослідовність і непередбачуваність думок і вчинків

Позитивні властивості

Збудливість
Допитливість
Наполягає на своєму
Чутливість
Не амбіційність
Сміливість

Негативні властивості

Напруженість, ніяковість
Легковірність
Наївність
Емоційна нестійкість
Низька самооцінка
Безрозсудність

Психологічні властивості «Кола»

Головні життєві цінності: спілкування, служіння людям, щастя і благополуччя сім'ї

Особливості мислення: правопівкульний мислитель, синтетичне, образне, інтуїтивне, емоційно забарвлене мислення, мозаїчна, нелінійна переробка інформації

Позитивні властивості

Доброзичливість
Добродушність
Дбайливість, відданість
Щедрість
Довірливість
Великодушність
Безконфліктність

Негативні властивості

М'якотілість, невимогливість
Безпечність
Нав'язливість
Марнотратство
Легковірність
Схильність до самокатування
Конформність, поступливість

Психологічні властивості «Зигзагу»

Головні життєві цінності: творчість, свобода, зміни, секс

Особливості мислення: справжній правопівкульний мислитель, синтетичний стиль мислення, образність, інтуїтивність, мозаїчність, генерація нових ідей і методів роботи

Позитивні властивості

Креативність
Мрійливість
Експресивність
Дотепність
Інтуїтивність

Негативні властивості

Неорганізованість і розкиданість
Прожектерство
Нестриманість
Ексцентричність
Нелогічність

2.2.4. Методика для визначення психофізіологічної готовності

Методика «Дослідження темпераменту у підлітка» Г. Айзенка

Інструкція: "Тобі пропонується низка запитань про особливості твоєї поведінки. Якщо ти відповідаєш на питання позитивно ("згоден"), то постав знак "+", якщо негативно ("не згоден"), то знак "-". Відповідай на питання швидко, не роздумуючи, оскільки важлива перша реакція".

Опитувальник

1. Чи любиш ти шум і метушню навколо себе?
2. Чи часто ти потребуєш друзів, які могли б тебе підтримати або утішити?
3. Ти завжди знаходиш швидко відповідь, коли тебе про що-небудь запитують, якщо це не на уроці?
4. Чи буваєш ти іноді сердитим, роздратованим, розлюченим?
5. Чи часто у тебе міняється настрої?
6. Тобі більше подобається бути одному, чим зустрічатися з іншими хлопцями й дівчатами?
7. Чи буває іноді так, що тобі заважають заснути різні думки?
8. Чи завжди ти робиш так, як тобі говорять?
9. Чи любиш ти жартувати над ким-небудь?
10. Ти коли-небудь почував себе нещасним, хоча для цього не було поважної причини?
11. Ти весела людина?
12. Ти коли-небудь порушував правила поведінки в школі?
13. Чи багато що дратує тебе?
14. Тобі подобається така робота, де потрібно робити все швидко?
15. Ти переживаєш із-за всяких страшних подій, які майже не сталися, хоча все закінчилося добре?
16. Тобі можна довіряти будь-яку таємницю?
17. Чи можеш ти розвеселити хлопців і дівчат, що занудьгували?
18. Чи буває так іноді, що у тебе без будь-якої причини сильно б'ється серце?
19. Чи робиш ти перший крок для того, щоб з ким-небудь потоваришувати?
20. Ти коли-небудь говорив неправду?
21. Чи сильно ти засмучуєшся, якщо люди знаходять недоліки в роботі, яку ти зробив?
22. Чи любиш ти розповідати смішні історії, жартувати зі своїми друзями?
23. Чи часто ти почувуєш себе втомленим без будь-якої причини?
24. Ти завжди спочатку робиш уроки, а граєш вже потім?
25. Ти зазвичай веселий і усім задоволений?
26. Чи образливий ти?
27. Чи любиш ти розмовляти і грати з іншими хлопцями й дівчатами?
28. Чи завжди ти виконуєш прохання рідних про допомогу по господарству?
29. Чи буває так, що у тебе іноді паморочиться в голові?
30. Чи любиш ти поставити кого-небудь в незручне становище, посміятися над ким-небудь?
31. Ти часто відчуваєш, що тобі щось дуже набридло?
32. Ти любиш іноді похвалитися?
33. Ти зазвичай мовчиш в товаристві інших людей?
34. Ти іноді хвилюєшся так сильно, що тобі важко всидіти на місці?
35. Ти швидко наважуєшся на що-небудь?
36. Ти іноді шумиш в класі, коли немає вчителя?
37. Тобі часто сняться страшні сни?

38. Чи можеш ти забути про все і від душі повеселитися серед своїх друзів, приятелів, подруг?
39. Тебе легко засмутити чим-небудь?
40. Чи траплялося тобі говорити погано про кого-небудь?
41. Чи можеш ти назвати себе безтурботною людиною?
42. Якщо ти потрапляєш в незручне становище, ти потім довго переживаєш?
43. Ти любиш шумні і веселі ігри?
44. Ти завжди їси все, що тобі пропонують?
45. Тобі важко відмовитися, якщо тебе про що-небудь просять?
46. Ти любиш часто ходити у гості?
47. Чи бувають такі моменти, що тобі не хочеться жити?
48. Ти коли-небудь був грубим з батьками?
49. Тебе вважають веселою людиною?
50. Ти часто відволікаєшся, коли робиш уроки?
51. Ти більше любиш сидіти осторонь і дивитися, чим самому брати участь в загальних веселоощах?
52. Тобі зазвичай буває важко заснути із-за різних думок?
53. Ти зазвичай буваєш упевнений в тому, що зможеш впоратися із справою, яка тобі доручають?
54. Чи часто ти відчуваєш себе самотнім?
55. Ти соромишся першим заговорити з незнайомими людьми?
56. Чи часто ти наважуєшся на що-небудь, коли вже пізно?
57. Коли хто-небудь з хлопців чи дівчат кричить на тебе, ти теж кричиш у відповідь?
58. Ти іноді відчуваєш себе дуже веселим або сумним без будь-якої причини?
59. Ти вважаєш, що важко отримати справжнє задоволення в гостях, на святі, на новорічній ялинці?
60. Тобі часто доводиться хвилюватися через те, що ти зробив що-небудь, як слід не подумавши?

БЛАНК ВІДПОВІДЕЙ

П.І.П. _____

Вік _____ Місце навчання _____ Дата _____

№		№		№		№		№		№	
1		11		21		31		41		51	
2		12		22		32		42		52	
3		13		23		33		43		53	
4		14		24		34		44		54	
5		15		25		35		45		55	
6		16		26		36		46		56	
7		17		27		37		47		57	
8		18		28		38		48		58	
9		19		29		39		49		59	
10		20		30		40		50		60	

Е-І _____

ЕС-Н _____

Б _____

КЛЮЧ

1. Екстраверсія—інтроверсія:

«так» (+) - 1, 3, 9, 11, 14, 17, 19, 22, 25, 27, 30, 35, 38, 41, 43, 46, 49, 53, 57;

«ні» (-) - 6, 33, 51, 55, 59.

2. Нейротизм:

«так» (+) - 2, 5, 7, 10, 13, 15, 18, 21, 23, 26, 29, 31, 34, 37, 39, 42, 45, 47, 50, 52, 54, 56, 58, 60.

3. Показник неправдивості:

«так» (+) - 8, 16, 24, 28, 44;

«ні» (-) - 4, 12, 20, 32, 36, 40, 48.

Оцінка результатів

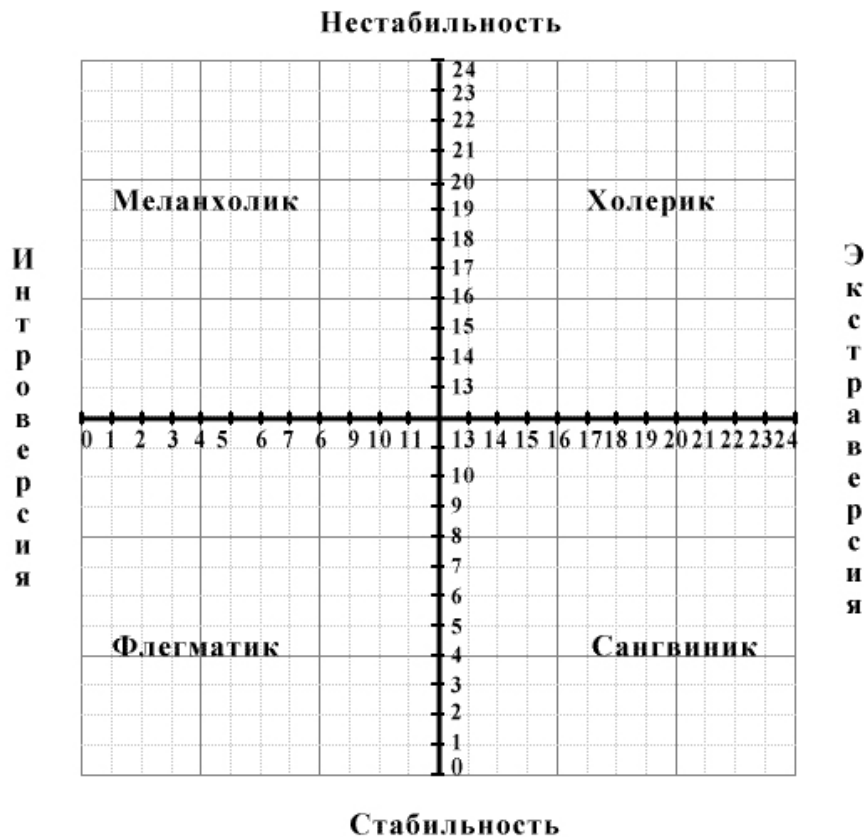
Оціночна таблиця для шкали «екстраверсія — інтроверсія»

інтроверсія		екстраверсія	
значна	помірна	помірна	значна
1 - 7	8 - 11	12 - 18	19 - 24

Оціночна таблиця по шкалі нейротизму

Емоційна стійкість		Емоційна нестійкість	
висока	середня	висока	дуже висока
До 10	11 - 14	15 - 18	19 - 24

За шкалою неправдивості показник в 4-5 балів розглядається як критичний.

Висновки психолога

ТИП ТЕМПЕРАМЕНТУ

№ п/п	Дані по тесту Айзенка		№ п/п	Дані по тесту Айзенка	
	Е, бали	Н, бали		Е, бали	Н, бали
1	0-4	0-4	17	16-20	4-8
2	20-24	0-4	18	4-8	16-20
3	20-24	20-24	19	4-8	4-8
4	0-4	20-24	20	16-20	16-20
5	0-4	4-8	21	12-16	8-12
6	0-4	16-20	22	8-12	8-12
7	0-4	8-16	23	16-20	8-12
8	4-8	0-4	24	12-16	4-8
9	8-16	0-4	25	8-12	4-8
10	16-20	0-4	26	4-8	8-12
11	20-24	4-8	27	4-8	12-16
12	20-24	8-16	28	8-12	16-20
13	20-24	16-20	29	12-16	16-20
14	16-20	20-24	30	16-20	12-16
15	8-16	20-24	31	8-12	12-16
16	4-8	20-24	32	12-16	12-16

Тип № 1 Е: 0-4; Н: 0-4

Характерологічні прояви. Безтурботний, мирний, незворушний. У групі скромний. Дружбу не нав'язує, але і не відкидає, якщо йому запропонують. Схильний до упертості, якщо відчуває свою правоту. Не смішливий. Мова спокійна. Терплячий. Холоднокровний.

Шляхи корекції. Вихователів турбує мало, а значить завжди страждають від неуваги педагогів, тренерів, начальників. Головне в підході - підвищити самооцінку за допомогою привертання уваги групи до цієї людини. Бажано, щоб у підлітка була можливість вибору темпу роботи. Підкреслювати цінність таких якостей, як скромність, холоднокровність.

Тип № 2 Е: 20-24; Н: 0-4

Характерологічні прояви. Радісний, товариський, балакучий. Любить бути на видноті. Оптиміст, вірить в успіх. Поверхневий. Легко прощає образи, перетворює конфлікти на жарт. Вразливий, любить новизну. Користується загальною любов'ю. Проте поверхневий, безтурботний. Примхливий. Артистичний. Не уміє домагатися результатів (захоплюється, але швидко згасає)..

Шлях корекції. Заохочувати працьовитість, використати природний артистизм і схильність до новизни. Бажано поволі привчати до наполегливості, дисципліни, організованості (наприклад, пропонуючи оригінальні завдання). Рекомендується допомогти організувати час (гуртковою роботою, участю в експедиціях і так далі).

Тип № 3 Е: 20-24; Н: 20-24

Характерологічні прояви. Активний, має добре розвинені, бійцівські якості. Глузливий. Прагне спілкуватися з усіма "на рівних". Дуже честолюбний. У разі незгоди з позицією більш старшого приймає активно протиборчу позицію. Не виносить байдужості на свою адресу.

Шляхи корекції. Основна тактика - підкреслена повага. Взаємовідносини слід будувати на переконанні, спокійному, доброзичливому тоні спілкування. При афективній поведінці можлива іронічна реакція. Не слід "з'ясовувати стосунки" у момент конфлікту. Краще обговорити проблеми пізніше в спокійній ситуації. При цьому бажано акцентувати увагу на проблемі і на можливості вирішити її без особливої емоційної напруги. Підліткам цього типу потрібна можливість прояву організаторських здібностей, а також реалізація енергетичного потенціалу(спортивні досягнення і тому подібне).

Тип № 4 Е: 0-4; Н: 20-24

Характерологічні прояви. Тип неспокійний, насторожений, невпевнений в собі. Шукає опіки. Нетовариський, тому має зміщені оцінки і самооцінки. Дуже вразливий. Адаптація йде тривало, тому дії уповільнені. Не любить активний спосіб життя. Споглядач. Часто схильний до філософії. Легко драматизує ситуацію.

Шляхи корекції. Прагнути підтримати. Захистити від кепкувань. Виділяти позитивні сторони (вдумливість, схильність до монотонної діяльності). Підібрати діяльність, що не вимагає активного спілкування, жорсткої тимчасової регламентації, а також не включену в жорстку систему субординації. Активізувати інтерес до оточення. Поволі зближати з людьми доброзичливо-енергійними.

Тип №5 Е: 0-4; Н: 4-8

Характерологічні прояви. Споглядальний, спокійний. Має низький рівень зацікавленості в реальному житті, а значить і низькі досягнення. Спрямований на внутрішні вигадані або вичитані колізії. Слухняно-байдужий.

Шляхи корекції. Гостро потребує підвищення самооцінки, це знижує байдужість і підвищує рівень домагань, а, отже, якість роботи або навчання. Бажано знайти сильні сторони (здібності, завдатки), щоб якимось захопити роботою.

Тип №6 Е: 0-4; .Н: 16-20

Характерологічні прояви. Стриманий, боязкий, чутливий, соромиться в незнайомій ситуації. Невпевнений, мрійливий. Любить філософствувати, не любить багатолюдності. Має схильність до сумнівів. Мало вірить у свої сили. В цілому урівноважений. Не схильний панікувати і драматизувати ситуацію. Тривожний. Часто перебуває в нерішучості. Схильний до фантазій.

Шляхи корекції. Намагатися підтримувати, опікати, підкреслювати перед групою позитивні якості і прояви (серйозність, вихованість, чуйність). Можна захопити ідеєю (наприклад, допомогти комусь слабкішому). Це підвищить самооцінку, дасть привід для оптимістичнішого відчуття життя.

Тип №7 Е: 0-4; Н: 8-16

Характерологічні прояви. Людина скромна, активна, спрямована на справу. Справедливий, відданий друг. Дуже хороший, умілий помічник, але поганий організатор. Сором'язливий. Вважає за краще залишатися в тіні. До компаній, як правило, не входить. Дружить удвох. Взаємовідносинам надає велике значення. Інколи нуднувато моралізуючий.

Шляхи корекції. У діяльності бажано надати вільний режим, заохочувати, це активізує ініціативу. Постаратися розкріпачити, щоб діяв самостійно, а не за вказівкою (за своєю природою підлеглий). Уникати публічної критики. Вселяти упевненість у своїх силах і правах. Не допускати сліпої віри в чий-небудь авторитет.

Тип № 8 Е: 4-8; Н: 0-4

Характерологічні прояви. Людина спокійна, схильна до спілкування в компаніях. Естетично обдарований. Швидше споглядач, ніж діяч. Урівноважений. Байдужий до успіхів. Любить жити "як всі". У взаємовідносинах рівний, але глибоко переживати не уміє. Легко уникає конфліктів.

Шляхи корекції. Головне завдання - активізувати потребу в діяльності. Знайти зайняття, яке може зацікавити (швидше це щось, пов'язане з художніми проявами).

Заохочувати успіхи. Бажано частіше спілкуватися з підлітком, звертаючи увагу на розвиток соціального інтелекту.

Тип № 9 Е: 8-16; Н: 0-4

Характерологічні прояви. Активний, життєрадісний. Товариський. У спілкуванні нерозбірливий. Легко потрапляє в асоціальні угруповання внаслідок слабкого опору дезорганізуючим умовам. Схильний до новизни, допитливий. Соціальний інтелект розвинений слабо. Немає уміння будувати адекватні оцінки і самооцінки. Часто немає стійких принципів установок. Енергійний. Довірливий.

Шляхи корекції. Режим бажаний жорсткіший, мобілізуючий. Встановити доброзичливі стосунки, але підліток повинен відчувати, що за ним спостерігають. Прагнути направляти енергію в корисну справу (наприклад захопити глобальною ідеєю досягти чогось - поступити в престижний ВНЗ і тому подібне). Проте в цьому випадку необхідно разом розпланувати майбутню роботу, фіксувати терміни і об'єми і жорстко контролювати виконання. Бажано підлітка цього типу ввести до складу групи або бригади з сильним лідером і позитивними установками.

Тип № 10 Е: 16-20; Н: 0-4

Характерологічні прояви. Артистичний. Любить розважати. Недостатньо наполегливий. Товариський. Неглибокий. Урівноважений.

Шляхи корекції. Підтримувати зусилля, спрямовані на досягнення цікавих цілей (у самого вистачає ініціативи вибрати якість зайняття або мету, але бракує наполегливості). Заохочувати артистизм, але не допускати до клоунади.

Тип № 11 Е: 20-24; Н: 4-8

Характерологічні прояви. Активний, товариський, шляхетний, честолюбний. Легко погоджується на ризиковані розваги. Не завжди розбірливий в друзях, в засобах досягнення мети. Часто егоїстичний. Привабливий. Має організаторські схильності.

Шляхи корекції. Заохочувати і розвивати організаторські схильності. Може бути лідером, але потрібно контролювати. Утримувати від зарозумілості. Лідерське положення в колективі легко виправляє розпущеність, лінь. Любить бути "на коні". Можна застосовувати колективну критику у разі потреби.

Тип № 12 Е: 20-24; Н: 8-16

Характерологічні прояви. Легко підкоряється дисципліні. Має почуття власної гідності. Організатор. Схильний до мистецтва, спорту. Активний. Влюбливий. Легко захоплюється людьми і подіями. Вразливий.

Шляхи корекції. Лідер за вдачею як емоційного, так і ділового плану. Потрібно підтримувати лідерські зусилля, допомагати, направляти в діловому і особистісному плані.

Тип № 13 Е: 20-24; Н: 16-20

Характерологічні прояви. Складний тип. Пихатий. Енергійний. Життєрадісний. Не має, як правило, високої духовної спрямованості. Занурений в життєві радощі. Основною задачею життя ставить побутові потреби. Схиляється перед престижністю. Усіма силами прагне досягти удачі, успіху, вигоди. Зневажає невдах. Товариський, демонстративний. Жорстко висуває свої вимоги.

Шляхи корекції. Мета старшого - тримати підлітка "у рамках", оскільки той схильний до зарозумілості, підпорядкуванню собі оточення. Діяти краще спокійно і твердо. Звертати увагу на інших, підкреслюючи позитивні особистісні якості. Можна запропонувати роль організатора. При цьому вимагати виконання обов'язків. Бажане естетичне виховання.

Тип № 14 Е: 16—20; Н: 20—24

Характерологічні прояви. Владний, недовірливий, підозрілий, педантичний. Завжди прагне до першості. Дріб'язковий. Насолоджується будь-якою перевагою. Уїдливо-дошкульний. Схильний до кепкування над слабкішими. Мстивий, зневажливий, деспотичний. Виснажливий.

Шляхи корекції. Не можна ставитися з байдужістю. Можна відноситися доброзичливо, з іронією. Дати можливість зайняти лідерське положення, проте при цьому

слід обрати посаду, на якій він більше уваги приділяв би паперам, ніж людям. Заохочувати волю і наполегливість. При цьому підліткові бажано виховувати в собі позитивне емоційне відношення до оточення і позитивні установки.

Тип № 15 Е: 8-16; Н: 20-24

Характерологічні прояви. Завжди невдоволений, буркотливий, схильний до причіпок. Дріб'язково-вимогливий. До уїдливості не схильний. Легко ображається по дурницях. Часто похмурий, роздратований. Заздрісний. У справах невпевнений. У стосунках - підлеглий. Перед труднощами пасує. У групі, класі тримається осторонь. Злопам'ятний. Друзів не має. Однолітками командує. Голос тихий, різкий.

Шляхи корекції. Бажано налагодити хоча б мінімальні взаємовідносини. Це легше зробити, спираючись на недовірливість цієї людини. Можна цікавитися його самопочуттям, успіхами в довірливій бесіді. В якості якогось громадського навантаження, що дозволяє мати опору у взаємовідносинах, можна дати канцелярську роботу (педантичні властивості дозволять робити її добре). Заохочувати за сумлінність при усьому колективі, що дозволить якось налагодити відносини з однолітками. Підлітки такого типу вимагають постійної уваги і індивідуальної взаємодії.

Тип № 16 Е: 4-8; Н: 20-24

Характерологічні прояви. Високочутливий тип, недовірливий, приховано-пристрасний, мовчазний, замкнено-образливий. Самолюбний, незалежний, має критичний розум. Песиміст. Схильний до узагальненого мислення. Часто - невпевненість в собі.

Шляхи корекції. У підході бажані: заощадливий режим, заохочення при однокласниках, доброзичливість, повага. Слід підтримувати справедливі критичні судження, але уникати розвитку у підлітка моралізації і критиканства.

Тип № 17 Е: 16-20; Н: 4-8

Характерологічні прояви. Дуже емоційний. Захоплений, життєрадісний, товариський, влюбливий. У контактах - нерозбірливий, дружньо налагоджений до усіх. Непостійний, наївний, легковажний, ніжний. Користується симпатією оточення. Фантазер. Не прагне до лідерства, віддаючи перевагу інтимно-дружнім зв'язкам.

Шляхи корекції. Підтримувати позитивний настрій. Бажано розвивати естетичні схильності захоплення (заохочувати, цікавитися, пропонувати виступити перед класом, групою). Звернути увагу на формування вольових якостей (наполегливості, рівня домагань).

Тип № 18 Е: 4-8; Н: 16-20

Характерологічні прояви. Емпатійний. Дуже жалісливий, схильний підтримувати слабких, віддає перевагу інтимно-дружнім контактам. Настрій частіше спокійно-знижений. Скромний, сором'язливий. Не упевнений в собі. Споглядач. Легко стає настороженим і підозрілим в несприятливих умовах.

Шляхи корекції. Рекомендується налагодити заощадливо-розвиваючий режим. Контролювати невимушено, відноситися спокійно, доброзичливо. Допомогати у важких ситуаціях, якими в даному випадку є досягнення мети, формування активної позиції, налагодження контактів (з однолітками і з дорослими). Виключити публічне обговорення, якщо можливі негативні оцінки.

Тип № 19 Е: 4-8; Н: 4-8

Характерологічні прояви. Спокійний тип. Мовчазний, розсудливий. Уповільнено-діяльний, дуже послідовний, самостійний, незалежний, копіткий. Неупереджений, скромний, низько-емоційний. Іноді абстрагований від реальності.

Шляхи корекції. У підлітків цього типу потрібно постаратися підвищити самооцінку, розвинути систему домагань, розкрити схильності і здібності підлітка. Зацікавити чимось можна, давши якусь роботу з високою особистою відповідальністю (за типом діяльність має бути більше пов'язана з паперами, чим з людьми). Підлітки такого типу потребують порад з різних питань, але висловлених в делікатній формі.

Тип № 20 Е: 16-20; Н: 16-20

Характерологічні прояви. Дуже демонстративний, не уміє співпереживати. Емоційно бідний. Любить протиставляти себе колективу. Дуже наполегливий в досягненні значущих для себе цінностей. Престижний. Часто фальшивий. Практичний.

Шляхи корекції. Режим взаємодії м'який, терплячий, щоб не загострювати негативні якості. Залучити до спортивних або технічних занять, щоб підлітки могли перевести енергетику в позитивне русло, а потребу у боротьбі за першість - в прийнятну форму. Бажане естетичне виховання. Залучати до позитивних соціальних груп з сильним впливовим лідером.

Тип № 21 Е: 12-16; Н: 8-12

Характерологічні прояви. Дуже енергійний, життєрадісний. "Улюбленець публіки". Вважається, що підлітки такого типу щасливі. Дійсно, вони часто дуже обдаровані, легко вчаться, артистичні, мало втомлюються. Проте наявність цих якостей часто має негативні результати. Підлітки (і молоді люди) з дитинства звикають, що їм все доступно. Внаслідок чого не вчаться серйозно працювати над досягненням мети. Легко усе кидають, часто переривають дружбу. Поверхневі. Мають досить низький соціальний інтелект.

Шляхи корекції. Потребують доброзичливо-суворого відношення. У колективі не варто вибирати на лідерські посади (краще частіше пропонувати разові доручення організаторського типу). Суворо вимагати виконання доручень. Бажано разом з підлітком знайти якусь значиму мету (наприклад опанувати іноземну мову), розбити на періоди термін виконання, розписати за часом завдання і контролювати виконання. Це, з одного боку, допоможе добитися поставленої мети, з іншої - привчить до впорядкованої роботи.

Тип № 22 Е: 8-12; Н: 8-12

Характерологічні прояви. Дуже пасивно-байдужий: Упевнений в собі. У відношенні до навколишніх жорстко-вимогливий. Злопам'ятний. Часто проявляє пасивну упертість. Дуже педантичний, дріб'язковий. Розсудливий, холонокровний. До чужої думки відноситься байдуже. Ригідний, віддає перевагу звичним справам і монотонності побуту. Інтенації мови маловиразні. Мало естетичний.

Шляхи корекції. Створити у підлітка відчуття, що він цікавий вихователю (тренерові і так далі). Слід цікавитися дрібницями побуту, самопочуттям. Серед громадських доручень бажано вибрати щось, що вимагає акуратного виконання (ведення журналу або табеля, облік чогось і тому подібне). Хвалити за старанність. Допомогати у виборі заняття (бажано індивідуальні, а не групові види спорту або художньої самодіяльності).

Тип № 23 Е: 16-20; Н: 8-12

Характерологічні прояви. Товариський, активний, ініціативний, такий, що захоплюється. При цьому уміє керувати собою. Уміє домагатися поставленої мети. Честолюбний. Любить лідирувати і уміє бути організатором. Користується довірою і щирою повагою оточення. Характер легкий, естетичний, жвавий.

Шляхи корекції. Створити можливість лідерства. Допомогати в рішенні групових і індивідуальних завдань. Стежити за тим, щоб навантаження (учбове, виробниче і громадське) було в розумних межах.

Тип № 24 Е: 12-16; Н: 4-8

Характерологічні прояви. Активний, урівноважений тип. Енергійний. Помірно товариський. Прихильний до нечисленних друзів. Впорядкований. Уміє ставити перед собою завдання і домагатися рішень. Не схильний до суперництва. Іноді образливий.

Шляхи корекції. Віддає перевагу спокійному довірливому відношенню оточення. Бажане налагодження чітких ділових контактів.

Тип № 25 Е: 8-12; Н: 4-8

Характерологічні прояви. Активний, іноді вибуховий, іноді безтурботно-веселий. Часто спокійно-байдужий. Ініціативи майже не проявляє, діє за вказівкою. Пасивний в соціальних контактах. До глибоких емоційних переживань не налаштований. Схильний до монотонної, копіткої роботи.

Шляхи корекції. Бажане спокійно-ділове відношення. Знаходити і рекомендувати краще індивідуальні заняття. Добре справляється з адміністративною роботою.

Тип № 26 Е: 4-8; Н: 8-12

Характерологічні прояви. Спокійний, урівноважений, терплячий, педантичний. Честолюбний. Цілеспрямований. Має стійкі принципи. Часом образливий.

Шляхи корекції. Любить довірливі стосунки, спокійний темп роботи. Не схильний до панібратства. Бажано заохочувати при класі (групі) за акуратність, старанність. Працювати над підвищенням упевненості у своїх силах.

Тип № 27 Е: 4-8; Н: 12-16

Характерологічні прояви. Урівноважено-меланхолійний. Витончено чутливий. Причепливий; цінує довірливо-інтимні стосунки, спокійний. Цінує гумор. В цілому - оптиміст. Іноді панікує, іноді впадає в депресію. Проте частіше спокійно-задумливий.

Шляхи корекції. Створити обстановку активно-спокійної діяльності. Бажано уникнути жорсткої регламентації. Рекомендувати естетичне і літературне заняття.

Тип № 28 Е: 8-12; Н: 16-20

Характерологічні прояви. Меланхолійний, честолюбний, наполегливий, серйозний. Іноді схильний до понуро-тривожного настрою. Товаришує з нечисленним колом людей. Необразливий, але іноді недовірливий. Самостійний у вирішеннях відносно принципових питань, але залежний від близьких людей в емоційному житті.

Шляхи корекції. Рекомендується спрямовувати зусилля на підвищення самооцінки, зміцнювати упевненість в собі.

Тип № 29 Е: 12-16; Н: 16-20

Характерологічні прояви. Жорстко вимогливий до оточення: упертий, гордий, дуже честолюбний. Енергійний, товариський, настрій часто бойовий. Невдачі приховує. Любить бути на видноті. Холоднокровний.

Шляхи корекції. Взаємовідносини будувати на основі поваги, високої вимогливості. Можна насміятися над недоліками, якщо підліток зарозумілий.

Тип №30 Е: 16-20; Н: 12-16

Характерологічні прояви. Гордий, прагне до першості, злопам'ятний. Прагне до лідерства у всьому. Енергійний, наполегливий. Спокійний, обачливий. Любить ризик, непохитний в досягненнях. Не позбавлений артистизму, хоча і сухуватий.

Шляхи корекції. Не допускати зарозумілості. Підтримувати в позитивних зусиллях. Допомогати в лідерстві, не допускати командний стиль стосунків. Нейтралізувати озлобленість. Розвивати соціальний інтелект.

Тип № 31 Е: 8-12; Н: 12-16

Характерологічні прояви. Сором'язливий, незаздрісний, прагне до самостійності, причепливий. Доброзичливий. З близькими людьми виявляє спостережливість, почуття гумору. Схильний до глибоких довірливих стосунків. Уникає ситуації ризику, небезпеки. Не виносить нав'язаний темп. Іноді схильний до швидких рішень. Часто розкаюється у своїх вчинках. У невдачах звинувачує тільки себе.

Шляхи корекції. Забезпечити спокійну доброзичливу обстановку. Намагатися залучати до активного рішення ділових питань. Заохочувати соціальну активність, залучати до участі в яких-небудь заходах (семінарах, конференціях і тому подібне).

Тип № 32 Е: 12-16; Н: 12-16

Характерологічні прояви. Честолюбний, невдачі не знижують упевненості в собі. Зарозумілий. Злопам'ятний. Енергійний. Наполегливий. Цілеспрямований. Схильний до конфліктності. Не поступається, навіть якщо не правий. Мук совісті не зазнає. У спілкуванні не схильний до співпереживання. Цінує тільки інформативність. Емоційно обмежений тип.

Шляхи корекції. Не підтримувати в конфліктних ситуаціях. Впливати через честолюбство. Стосунки підтримувати рівні, намагаючись поволі розвивати соціальний інтелект.

Ця методика розрахована на контингент випробовуваних у віці від 12 до 17 років. Відповідно може використовуватися:

- при формуванні класних колективів;
- при знайомстві викладача або вихователя з підлітками, що тільки поступили до класу або в групу;
- у діяльності працівників "служби зайнятості" і відділів кадрів при прийомі на роботу підлітків;
- у професійному відборі молоді на різні типи професій (зокрема на професії типу "людина-людина");
- у профпідборі виробничих груп в цілях досягнення оптимальної ділової і соціальної співпраці;
- у спортивній практиці при формуванні команд;
- у педагогічній практиці в цілях корекції взаємовідносин в системах: "учень-учитель" і "учень-клас".

2.2.5. Методики для визначення соціальної готовності

Опитувальник «Особливості вашої поведінки»

Інструкція: Опитувальник включає 50 пунктів-тверджень, що не повторюються. Якщо ви згодні з даним твердженням, то в бланку відповідей ставите «+» поряд з номером твердження; якщо не згодні – ставте знак «-». Пам'ятайте, що ви виказуєте власну думку про себе в даний момент часу.

ТВЕРДЖЕННЯ

1. Буває, що я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.
2. Я віддаю перевагу одягу, який відповідає сучасній моді.
3. Якщо людина в міру і без шкідливих наслідків вживає збудливі і впливаючі на психіку речовини – це цілком нормально.
4. Я б узявся за небезпечну для життя роботу, якби за неї добре платили.
5. Той, хто в дитинстві не бився, зростає синомком матусі і нічого не може добитися в житті.
6. Буває, що я іноді сварюся з батьками.
7. Тільки слабкі і боязкі люди виконують всі правила і закони.
8. Людина повинна мати право випивати, скільки хоче і де хоче.
9. Мені подобаються професії, пов'язані з ризиком для життя.
10. Я із задоволенням дивлюся бойовики.
11. Іноді я переходжу вулицю там, де мені зручно, а не там, де належить.
12. Деякі правила і заборони можна відкинути, якщо зазнаєш сильний сексуальний (статевий) потяг.
13. Якби я міг вільно вибирати професію, то став би дегустатором вин.
14. Я віддав би перевагу роботі, пов'язаній із змінами і подорожами, навіть якщо вона і небезпечна для життя.
15. Я думаю, що мені б сподобалося займатися боксом або карате.
16. Іноді я говорю неправду.
17. Мають рацію люди, які в житті дотримуються приказки «Якщо не можна, але дуже хочеться, то можна»
18. Я часто зазнаю потребу в гострих відчуттях.
19. Іноді мені дуже хочеться зробити собі боляче.
20. Якщо немає іншого виходу, то суперечку можна вирішити і бійкою.
21. Я не завжди виконую обіцянки.

22. Якби я народився у давнину, то став би благородним розбійником.
23. Бувало, що я випадково потрапляв у бійку після вживання спиртних напоїв.
24. Терпіти біль на зло іншим буває навіть приємно.
25. Якщо мене хтось випадково зачепив у натовпі, то я обов'язково зажадаю від нього вибачення.
26. Іноді я не купую квитки в громадському транспорті.
27. Одяг повинен з першого погляду виділяти людину серед інших в натовпі.
28. Бували випадки, коли мої батьки, інші дорослі виказували занепокоєння з приводу того, що я небагато випив.
29. Якщо вже ти сів за кермо мотоцикла, то варто їхати тільки дуже швидко.
30. Якщо людина дратує мене, то я готовий виказати йому все, що думаю про нього.
31. Буває, що мені дуже хочеться вилаятися.
32. Під час подорожей і поїздок я люблю відхилятися від звичних маршрутів.
33. Мені подобається бувати в компаніях, де в міру випивають і веселяться.
34. Мені сподобалося б стрибати з парашутом.
35. Іноді у мене буває такий настрій, що я готовий першим почати бійку.
36. Іноді я просто не можу утриматися від сміху, коли чую непристойний жарт.
37. Коли я читаю детектив, то мені часто хочеться, щоб злочинець втік від переслідування.
38. Сигарета в скрутну хвилину мене заспокоює.
39. Тільки несподівані обставини і відчуття небезпеки дозволяють мені по-справжньому проявити себе.
40. Мені легко примусити інших людей боятися мене, і іноді ради забави я це роблю.
41. Бувало, що я спізнився на уроки.
42. Щоб одержати задоволення, варто порушувати деякі правила і заборони.
43. Мене не дратує, коли інші палять.
44. Коли я стою на мосту, то мене іноді так і тягне стрибнути вниз.
45. Я можу пригадати випадки, коли був таким злим, що хапав першу річ, що попалася під руку, і ламав її.
46. Іноді я не виконував шкільні домашні завдання.
47. Мені подобаються компанії, де всі жартують один над одним.
48. Шкідливу дію на людину алкоголю і тютюну сильно перебільшують
49. Я одержую задоволення від відчуття ризику.
50. Іноді я буваю такий роздратований, що стукаю по столу кулаком.

БЛАНК ВІДПОВІДЕЙ

Ф.И.О _____

Група _____ Дата заповнення _____

Шкала 1	Шкала 2	Шкала 3	Шкала 4	Шкала 5
1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
11	12	13	14	15
16	17	18	19	20
21	22	23	24	25
26	27	28	29	30
31	32	33	34	35
36	37	38	39	40
41	42	43	44	45
46	47	48	49	50

Обробка і інтерпретація

Підрахуйте кількість мінусів в колонці «Шкала 1» і кількість плюсів у всій решті колонок. Запишіть одержані результати в нижньому вільному рядку. Порівняйте одержані результати з тестовими нормами.

Якщо індивідуальний сумарний бал більше, ніж тестова норма, то вимірювану психологічну характеристику можна вважати вираженою.

Якщо індивідуальний сумарний бал не перевищує тестові норми ні по одній з п'яти шкал, то діагностується соціально-нормативна поведінка.

	Тестові норми	Зона ризику
Шкала 1	0 – 3	4 – 10
Шкала 2	0 – 4	5 – 10
Шкала 3	0 – 5	6 – 10
Шкала 4	0 – 4	5 – 10
Шкала 5	0 – 4	5 – 10

Назви шкал

1. Шкала схильності до нещирості (брехні)
2. Шкала схильності до порушення норм і правил
3. Шкала схильності до адиктивної поведінки
4. Шкала схильності до саморуйнівної поведінки
5. Шкала схильності до агресивної поведінки

Анкета абітурієнта

Психологічна служба нашого навчального закладу пропонує тобі відповісти на запитання анкети. Обери той варіант, який найбільше характеризує тебе і твої думки.

1. Прізвище, ім'я, по батькові _____
2. Дата народження _____
3. Освіта
 - базова середня (9 кл.)
 - повна середня (11 кл.)
 - професійно-технічна
4. Домашня адреса _____
5. Наявність пільгової категорії:
 - з малозабезпеченої сім'ї з неповної сім'ї
 - інвалід із багатодітної сім'ї
 - сирота постраждалий при аварії на ЧАЕС
 - напівсирота позбавлений батьківського піклування
6. Звідки ти дізнався про наш навчальний заклад?
 - телебачення, газети батьки
 - друзі працівники закладу
 - інше (вказати) _____
7. Чому ти обрав саме наш навчальний заклад?
 - близько додому
 - порадили знайомі
 - не вистачає коштів на навчання у вузі
 - порадили батьки
 - не поступив до іншого навчального закладу
 - «за компанію» з друзями
 - інше _____

9. Чи знайомий ти з вимогами цієї професії, яку обрав для навчання?

- так ні

10. Чому ти обрав саме цю професію? _____

11. Що змушує тебе навчатися?

- навчаюся, щоб отримати професію та подальшу освіту для самостійного життя
 подобається навчатися
 хочу розвивати свої здібності у цій справі
 навчаюся, тому що примушують батьки
 хочу отримувати стипендію та соціальний захист на період навчання

12. Які уроки у школі тобі найбільше подобалися?

13. Які уроки тобі не подобалися?

14. Якщо ти пропускав уроки в школі, то з якої причини?

- було нудно не подобалося навчатися
 не подобались вчителі тому що пропонували друзі
 не подобались однокласники не розумів предмет
 інше _____

15. Чи є в тебе захоплення, інтереси? Які?

- спорт (який?) пишу вірші, оповідання
 танці співаю
 малювання граю на музичному інструменті (на якому?)
 інше _____

16. Як ти проводиш вільний час?

- дискотеки, нічні клуби комп'ютер (ігри, Інтернет)
 компанія друзів та пиво поїздки на природу, в парк
 читання книжок інше _____

17. Як ти вважаєш, що найголовніше в житті людини?

- можливість допомагати людям влада над людьми
 визнання іншими людьми цікава робота
 сімейний добробут фізична сила і здоров'я
 духовний розвиток солідна посада
 розваги процвітання в бізнесі
 багато грошей нічого
 інше _____

18. Для тебе праця це:

- засіб для існування неприємний обов'язок
 вищий сенс життя виявлення своїх сил і можливостей
 можливість самореалізації інше _____

19. В школі ти був у добрих стосунках з однокласниками?

- так ні не знаю по-різному

20. Який ти за характером?

- веселий працелюбний справедливий
 розумний невпевнений в собі чесний
 добрий нестриманий впевнений у собі
 лінивий спокійний лідер
 хитрий балакучий мовчазний
 активний фантазер інше _____

21. Чи є така людина в твоєму житті, яка є для тебе авторитетом?

- мої батьки мій учитель
 мої друзі немає
 інше _____

22. Яка форма спілкування з психологом для тебе більш зручна (якщо в цьому є потреба):

- індивідуальні консультації клуб спілкування
 психологічні тренінги інше _____
 анкетування, опитування

Дата заповнення: _____

Дякуємо за співпрацю!

Література:

- 1. Кухарчук А.М.** Человек и его профессия: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / А.М. Кухарчук, В.В. Лях, А.Б. Широкова. – Минск: Современ. слово, 2006.
- 2. Профорієнтаційна робота психолога /** уряд. Т.Гончаренко. – К.: Шк. світ, 2007 (*Б-ка «Шк.світу»*)
- 3. Психологу для роботи.** Діагностичні методики: збірник / укл. М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. - Ужгород: видавництво Олександри Гаркуші, 2011.
- 4. Рогов Е.И.** Настольная книга практического психолога в образовании / Е.И. Рогов. – М.: ВЛАДОС, 1996.
- 5. Семиченко В.А.** Психология деятельности. – Киев: Издатель Эшке А.Н., 2002.
- 6. Шапарь В.Б.** Практическая психология. Инструментарий / В.Б. Шапарь. – Ростов н/Д: Феникс, 2004.

Розділ 3. Психологічний супровід адаптаційного періоду в ПТНЗ

3.1. Особливості адаптаційного періоду: проблеми адаптації і дезадаптації

Адаптація першокурсника характеризується як складний процес одночасного пристосування його до нових умов навчальної діяльності і спілкування, засвоєння системи знань, норм і цінностей, а також вироблення оптимального режиму життєдіяльності. Цей період одночасно дає можливість здійснити перевірку соціально-психологічної підготовки учнів до навчання і отримання професії, а також в якійсь мірі дозволяє спрогнозувати можливість їх подальшого просунення і розвитку.

Створити сприятливі умови для нормального процесу адаптації в учнів професійно-технічних навчальних закладів важливо ще і в зв'язку з тим, що характер адаптації, рівень працездатності, довготривалість і якість формування професійних навичок і умінь – процеси, тісно взаємопов'язані. Внаслідок цього, від успіху адаптації буде багато в чому залежати і успішність формування в учнів професійних навичок і умінь.

Навчання в професійно-технічному навчальному закладі – це перехід на новий рівень навчання.

Як етап розвитку особистості, цей період отримав назву **раннього юнацького віку**, основним завданням якого є життєве самовизначення. Самовизначення передбачає: диференціацію розумових здібностей та інтересів формування індивідуального стилю діяльності. Вибір професії, розвиток самосвідомості, формування світогляду і життєвих цінностей. А також певних психосексуальних орієнтацій. Найважливішим психологічним процесом ранньої юності є становлення самосвідомості і сталого образу "Я", або "Я"-концепції.

Як новий ступінь освіти - **це початок навчання в професійному технічному закладі**. Необхідною умовою успішного навчання є соціально-психологічна адаптація учнів. Зі вступом в професійний технічний заклад змінюється соціальне оточення - новий склад групи, нові вчителі і майстри виробничого навчання. Новий, зі своєю специфікою, навчальний заклад. Провідною діяльністю стає навчально-професійна діяльність. Ці зміни багато в чому визначають особливості адаптації учнів ПТНЗ.

Для учнів першого курсу дуже важливою є **проблема соціально-психологічної адаптації до нового колективу групи і встановлення задовольняючого соціального статусу в групі однолітків**.

Ще однією важливою **проблемою для учнів є проблема адаптації до нових учителів, майстрів виробничого навчання і встановлення з ними ділової співпраці, побудованої на взаєморозумінні і взаємоповазі**. У цьому віці відношення учнів до педагогів стають складнішими і диференційованими. На перше місце виступають індивідуальні людські якості педагога - доброзичливість, розуміння, співчуття і тому подібне. На другому місці стоїть професійна компетентність педагога, і на третьому - уміння педагога розпоряджатися даною йому владою. З цієї точки зору, дуже важливо, щоб учителі дотримувалися демократичного стилю спілкування, який найбільш відповідає вимогам цього періоду вікового розвитку особистості учня. Від того, наскільки успішною буде міжособова взаємоадаптація між педагогом і першокурсником, залежить не лише звикання до нової життєвої ситуації, але і процес подальшого навчання і становлення особистості учня.

Третьою **важливою проблемою для учнів є проблема адаптації до нового ступеню освіти**. Як відомо, програма навчання у професійно-технічному закладі досить складна, специфічна, насичена великою кількістю інформації. Відповідно і вимоги до статусу першокурсника вже не такі, як до учня середньої школи. На перший план виступають такі якості, як високий рівень інтелектуального розвитку, пізнавальна мотивація, самоорганізація навчальної діяльності і поведінки, моральна саморегуляція, стресостійкість, висока працездатність та ін.

Форми дезадаптації учнів і їх можливі причини

Виходячи з тих проблем, які виникають у учнів в процесі адаптації до нових життєвих умов, можна виділити наступні форми дезадаптації :

1. Невідповідність рівня інтелектуального і емоційно-вольового розвитку вимогам навчальної діяльності.

Можливі причини:

- низький рівень розвитку інтелектуальних здібностей (недостатнє засвоєння учбового матеріалу в попередні роки, недостатня сформованість операцій узагальнення, класифікації, аналогії; однобічний підхід при вивченні тих або інших явищ; низький рівень логічної пам'яті);

- несформованість основних прийомів самоорганізації навчальної діяльності (такі учні не можуть без систематичного контролю з боку дорослого працювати на уроці, вдома, у бібліотеці);

- низький рівень розвитку учбової мотивації (для таких учнів головне значення мають не пізнавальні мотиви, а орієнтація на конкретний результат);

- психологічна нестійкість (низька толерантність до фрустрацій, низька стресостійкість);

2. Порушення характеру міжособистісного спілкування з однолітками

Можливі причини:

- несформованість продуктивних форм спілкування і самоствердження (невміння орієнтуватися в ситуації спілкування; невідомість орієнтуватися в партнерах по спілкуванню);

- характерологічні особливості (акцентуація характеру);

- неадекватна самооцінка (завищена, занижена, конфліктна);

- низький соціометричний статус (ізолюваність);

3. Порушення характеру міжособистісного спілкування з дорослими (учителями, майстрами, батьками)

Можливі причини:

- психологічний (смісловий) бар'єр як наслідок педагогічних помилок (незнання вікових і індивідуальних особливостей підлітка; поверхневність суджень; зловживання словесними методами впливу; завищені вимоги та ін.);

- авторитарний стиль спілкування батьків з підлітком (цей стиль не відповідає соціальній ситуації розвитку підлітка в силу особливостей віку підлітка);

- недостатня сформованість навичок ділової співпраці (відповідальність, самостійність в ухваленні рішень, обов'язковість, моральна саморегуляція та ін.).

3.2. Основні завдання адаптаційного періоду

При організації адаптаційного періоду учнів професійно-технічного навчального закладу необхідно враховувати психологічні особливості юнацького віку, а також специфіку учбового закладу.

Важливою соціальною потребою цього віку є потреба в пошуковій активності, в самовизначенні, в побудові життєвих перспектив. Відповідно, через увесь зміст адаптаційного періоду повинна проходити ідея самопізнання і самовизначення в життєвих цінностях і сенсах, у власних очікуваннях на перспективу, в уявленні образу " Я" (як на власні очі, так і очима інших).

Таким чином, основними завданнями в роботі з першокурсниками є наступні:

1. Освоєння нової соціальної ролі "Учень професійно-технічного навчального закладу".

2. Актуалізація мотивації навчання в професійному технічному закладі.

3. Організація соціально-психологічної взаємодії в групі.

Основні напрями роботи практичного психолога

Зміст діяльності психолога в адаптаційний період повинен відповідати основним завданням цього періоду і здійснюватися за типом психолого-педагогічного супроводу. Основна мета його роботи - попередження можливих ускладнень в психічному розвитку і

становленні особистості учнів у зв'язку з їх переходом на наступний віковий етап розвитку. Для попередження можливих негативних явищ потрібне проведення спеціальної роботи, одним з напрямів якої є виявлення потенційної "групи ризику", тобто учнів, чиє подальше навчання і виховання пов'язані з істотними труднощами. Ще одним, не менш важливим аспектом діяльності практичного психолога, є забезпечення оптимальних умов переходу з школи в професійно-технічний заклад для усіх учнів, максимальний розвиток на новому етапі навчання тих позитивних змін, які виникають.

В умовах супроводжуючої роботи психолог не відмовляється від необхідності брати активну участь і надавати педагогам та майстрам професійну допомогу в проведенні адаптаційного періоду. Але і керівна, і направляюча роль в організації такої діяльності на нього не покладається. Практичний психолог є одним з учасників навчально-виховного процесу, в який входять як адміністрація закладу, так і педагоги, майстри і батьки. Робота психолога з ними повинна будуватися у формі співпраці. Це означає, що цілі, завдання і цінності психолога, педагогів і батьків співпадають, а методи і засоби, за допомогою яких вони їх реалізують, відрізняються. Для організації педагогічної діяльності і педагогам, і батькам потрібна психологічна інформація від практичного психолога, що дає можливість успішно і ефективно здійснювати як адаптацію, так і розвиток учнів в новому для них освітньому середовищі.

Відповідно до вищевикладених завдань, можна виділити чотири основні напрями роботи психолога:

1. Консультування і просвіта педагогів та майстрів виробничого навчання.

Цей напрям припускає як власне психологічне консультування за запитом, так і спільну психолого-педагогічну роботу з аналізу навчальної програми і її адаптації до конкретних учнів. Виділяються три основні типи консультативних ситуацій.

Ситуація 1. Організація методичної роботи педагогів та майстрів. Її цілі і завдання - це приведення педагогічної і психологічної діяльності учителя та майстра у відповідність до індивідуальних особливостей учнів першого курсу.

Ситуація 2. Консультування з питань організації педагогічної підтримки першокурсника в період первинної адаптації. Це - суто педагогічна робота - допомогти учням адаптуватися в колективі, виробити норми і правила спілкування, освоїтися в новому просторі, відчути себе в нім комфортно і тому подібне.

Ситуація 3. Консультування педагогів з актуальних питань, що стосуються проблем навчання конкретних учнів або групи в цілому.

2. Консультування і просвіта батьків.

Практичний психолог в роботі з батьками повинен переслідувати наступні цілі: 1) підвищення психологічної компетентності батьків в тих питаннях, які найбільш актуальні з точки зору, що пережили їх дітьми в період розвитку; 2) створення доброзичливих, довірливих стосунків з батьками, які є запорукою того, що зі своїми проблемами батьки підуть до психолога і з ним співпрацюватимуть; 3) допомогти батькам перейняти на себе відповідальність за те, що відбувається з їх дитиною в професійному навчальному закладі.

3. Психологічна розвиваюча робота з учнями першого курсу.

Це власне психологічна робота на етапі адаптації і ведеться психологічними засобами – як формування і розвиток певних психічних процесів і навичок в ході спеціально організованої діяльності. Можливі різні форми організації розвиваючої роботи. Найбільш ефективною, з точки зору психологічних результатів, і найбільш економічною є групова форма роботи.

4. Діагностика рівня і змісту адаптації учнів до нових умов навчання.

До кінця адаптаційного періоду, який триває перші два місяці, більшість першокурсників успішно справляються із завданнями адаптаційного періоду і адаптуються до нових умов життєдіяльності. В той же час виділяється група учнів, які переживають певні, а деколи і значні, труднощі звикання до умов навчання в професійному технічному учбовому закладі. Можливі такі **види дезадаптації першокурсників:**

1. **Інтелектуальна** - невідповідність рівня інтелектуального розвитку вимогам навчальної діяльності.
2. **Мотиваційна** – недостатня сформованість пізнавальних мотивів, переважання зовнішньої мотивації і мотивації уникнення невдач;
3. **Емоційно-вольова** – невідповідність рівня емоційно-вольового розвитку вимогам старшої школи (емоційна нестійкість, високий рівень тривожності, неадекватна самооцінка і рівень домагань, низький рівень самоконтролю, несформованість основних прийомів самоорганізації навчальної діяльності);
4. **Комунікативна** – порушення характеру міжособистісного спілкування з однокласниками та/або педагогами (невміння орієнтуватися в ситуаціях спілкування, замкнутість або надмірна балакучість, образливість, ізольованість і тому подібне);
5. **Поведінкова** – недостатня сформованість соціально-етичних норм поведінки (конфліктність, агресивність, егоцентричність установок, асоціальні тенденції).

3.3. Діагностичний мінімум №2 «Діагностика адаптованості учнів до умов навчання»

Метою діагностичного мінімуму є здобуття необхідної інформації про індивідуально-психологічні особливості першокласників та їх статус в групі для подолання труднощів періоду адаптації до умов навчання в ПТНЗ. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Організувати і провести психологічне обстеження учнів 1-го року навчання.
2. Виявити учнів з проблемами у навчанні і поведінці, визначити причину труднощів у кожному випадку на засіданні психолого-(медико)-педагогічного консилиуму.
3. Визначити шляхи та способи надання допомоги першокласникам, які зазнають труднощів в процесі адаптації.

Діагностичний мінімум проводиться практичним психологом в кінці адаптаційного періоду (кінець жовтня-початок листопада) за двома основним напрямками: психологічне обстеження першокласників і експертне опитування педагогів.

Учні обстежуються в груповій формі за наступними методиками:

- 1) **Мотиваційна сфера:** Методика для діагностики навчальної мотивації учнів Н. Бадмаєвої.
- 2) **Когнітивно-рефлексивна сфера:** Методика «Інтегральна самооцінка особистості»;
- 3) **Емоційна сфера:** Методика самооцінки психічних станів Г. Айзенка;
- 4) **Соціально-комунікативна сфера:** Методика дослідження соціальної адаптованості П. Кузнєцова; соціометрія Морено.

Педагоги (куратори, майстри) заповнюють «Адаптаційний лист».

Аналіз документації (журнал, оцінки) служить додатковим джерелом інформації про об'єктивні педагогічні показники успішності учнів.

Результати тестування заносяться у IV і V розділи Картки психологічного супроводу учня шляхом виділення маркером відповідних граф, а саме:

Розділ IV – Рівень адаптації. Домінуючі мотиви навчання. Рівень тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності та суїцидності. Самооцінка.

Розділ V - Соціометричний статус в групі.

3.3.1. Діагностика мотиваційної сфери

Методика для діагностики навчальної мотивації учнів

Інструкція: У бланку відповідей оцініть по 5-бальній системі приведені мотиви учбової діяльності по значущості для Вас. 1 бал відповідає мінімальній значущості мотиву, 5 балів – максимальній.

Вчуся:

1. Щоб працювати з людьми, треба мати глибокі і всебічні знання.
2. Щоб не відставати від друзів.
3. Тому що хочу бути в числі кращих учнів.
4. Тому що мені подобається обрана професія.
5. Щоб успішно вчитися, складати іспити на «4» і «5».
6. Тому що одержані знання дозволять мені досягти всього необхідного в житті.
7. Щоб заводити знайомства і спілкуватися з цікавими людьми.
8. Необхідно закінчити училище, щоб у знайомих не змінилася думка про мене, як здібної, перспективної людини.
9. Тому що хочу, щоб наша учбова група стала кращою в училищі.
10. Щоб забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.
11. Тому що просто подобається вчитися.
12. Тому що від успіхів в навчанні залежить рівень моєї матеріальної забезпеченості в майбутньому.
13. Хочу бути поважаною людиною учбового колективу.
14. Щоб уникнути осудження і покарання за погане навчання.
15. Щоб бути на хорошому рахунку у викладачів.
16. Тому що хочу стати висококваліфікованим фахівцем.
17. Щоб бути постійно готовим до чергових занять.
18. Тому що хочу принести більше користі суспільству.
19. Тому що цікаво спілкуватися на заняттях з товаришами.
20. Тому що не хочу відставати від однокурсників, не бажаю опинитись серед відстаючих.
21. Щоб добитися схвалення батьків і оточуючих.
22. Щоб дати відповіді на актуальні питання, що відносяться до сфери майбутньої професійної діяльності.
23. Щоб придбати глибокі і міцні знання.
24. Вчуся ради виконання боргу перед батьками.
25. Тому що знання додають мені упевненість в собі під час спілкування з іншими.
26. Потрапивши в училище, вимушений вчитися, щоб закінчити його.
27. Хочу одержати диплом з гарними оцінками, щоб мати перевагу перед іншими.
28. Хочу повною мірою використовувати завдатки, що є у мене, здібності і схильності до обраної професії.
29. Тому що будь-які знання стануть в нагоді в майбутньому житті.
30. Тому що від успіхів в навчанні залежить моє майбутнє службове положення.

Бланк відповідей

П.І.Б. _____

Група _____

Дата заповнення _____

Шкала 1	Шкала 2	Шкала 3	Шкала 4	Шкала 5	Шкала 6
1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30

При інтерпретації результатів тестування необхідно підрахувати суму балів за кожною шкалою опитувальника. Мотиви, по яких набрано найбільше число балів, є домінуючим мотивам учбової діяльності.

Ключ до опитувальника:

- Шкала 1. Комунікативні мотиви
- Шкала 2. Мотиви уникнення
- Шкала 3. Мотиви престижу
- Шкала 4. Професійні мотиви
- Шкала 5. Учбово-пізнавальні мотиви
- Шкала 6. Соціальні мотиви

3.3.2. Діагностика когнітивно-рефлексивної сфери

Методика «Інтегральна самооцінка особистості»

Інструкція: Перед вами 10 семибальних ліній, що позначають досить важливі якості людини. У лівій частині розташовані якості людей з найнижчими оцінками (хворі, дурні, боязкі і т.д.), а в правій – найвищі оцінки (найдобріші, розумніші, здоровіші і т.д.). Тепер оціните своє власне здоров'я і інші дев'ять якостей на прямих лініях будь-яким знаком (крапкою, хрестиком, галочкою). Дійте не поспішаючи, але і не роздумуючи дуже довго: не шукайте зручних варіантів, оскільки немає поганих або хороших відповідей.

Здоров'я	-	1	2	3	4	5	6	7	+
	Дуже хворі				Найздоровіші				
Розум	-	1	2	3	4	5	6	7	+
	Найдурніші				Найрозумніші				
Доброта	-	1	2	3	4	5	6	7	+
	Найзліші				Найдобріші				
Чесність	-	1	2	3	4	5	6	7	+
	Найбрехливіші				Найчесніші				
Товариськість	-	1	2	3	4	5	6	7	+
	Найнетовариські				Найтовариські				
Щедрість	-	1	2	3	4	5	6	7	+
	Найжадібніші				Найщедріші				
Щирість	-	1	2	3	4	5	6	7	+
	Найнещиріші				Найщиріші				
Сміливість	-	1	2	3	4	5	6	7	+

	Найбоязкіші					Найсміливіші				
	-	1	2	3	4	5	6	7	+	
Краса	-----									
	Найнепривабливі					Найкрасивіші				
	-	1	2	3	4	5	6	7	+	
Щастя	-----									
	Дуже нещасні					Найщасливіші				

Обробка результатів. Обчислюється загальна сума балів по всіх 10 індексах. Залежно від одержаної суми показник самооцінки може бути таким:

- 35 – 45 балів – адекватна самооцінка;
- 46 – 59 балів – висока самооцінка;
- 21 – 34 бал – низька самооцінка;
- 60 – 70 балів – явно завищена самооцінка;
- 10 – 20 балів – явно занижена самооцінка.

Інтерпретація результатів:

Адекватна самооцінка – активність, товарицькість, оптимізм.

Висока самооцінка – прагнення до успіхів в різних видах діяльності, упевненість в своїх силах.

Завищена самооцінка – зарозумілість, нетактовність, переоцінка своїх можливостей, недооцінка чужих.

Низька самооцінка – невпевненість в собі, сором'язливість, підвищена тривожність.

Занижена самооцінка – пасивність, замкнутість, постійна недооцінка своїх можливостей, переоцінка чужих.

3.3.3. Діагностика емоційної сфери

Методика «Самооцінка психічних станів»

П.І.П. _____

Група _____

Дата заповнення _____

Інструкція: Вам пропонується опис різних психічних станів. Якщо стан дуже Вам підходить - відповідь 2 бали. Якщо підходить, але не дуже - 1 бал. Якщо зовсім не підходить - 0. Свій вибір відзначте знаком «+» у відповідній колонці.

	Психічні стани	Підходить	Не дуже	Не підходить
		2	1	0
1	Не відчуваю в собі упевненості.			
2	Часто через дурниці червонію.			
3	Мій сон неспокійний.			
4	Легко впадаю в смуток.			
5	Турбуюся про тільки уявні ще неприємності.			
6	Мене лякають труднощі.			
7	Люблю копатися в своїх недоліках.			
8	Мене легко переконати.			

9	Я недовірливий.			
10	Насилу перенешу час очікування.			
I				
1	Нерідко мені здаються безвихідними положення, з яких можна знайти вихід			
2	Неприємності мене сильно турбують, я занепадаю духом.			
3	При великих неприємностях я схильний без достатніх підстав винити себе			
4	Нещастя і невдачі нічому мене не вчать.			
5	Я часто відмовляюся від боротьби, вважаючи її безплідною			
6	Я нерідко відчуваю себе беззахисним			
7	Іноді у мене буває стан відчаю.			
8	Відчуваю розгубленість перед труднощами.			
9	У скрутні хвилини життя іноді поведжуся подитячому, хочу, щоб мене пожаліли.			
10	Вважаю недоліки свого характеру не виправними			
II				
1	Залишаю за собою останнє слово.			
2	Нерідко в розмові перебиваю співбесідника.			
3	Мене легко розсердити.			
4	Люблю робити зауваження іншим.			
5	Хочу бути авторитетом для оточуючих			
6	Не задовольняюся малим, хочу найбільшого.			
7	Коли розгніваюся, погано себе стримую.			
8	Вважаю за краще керувати, ніж підкорятися			
9	У мене різка, грубувата жестикуляція.			
10	Я мстивий.			
III				
1	Мені важко міняти звички.			
2	Нелегко переключаю увагу.			
3	Дуже насторожено ставлюся до всього нового.			
4	Мене важко переконати.			
5	Нерідко у мене не виходять з голови думки, від яких слід було б звільнитися.			
6	Нелегко зближуюся з людьми.			
7	Мене турбують навіть незначні порушення плану			
8	Нерідко я виявляю упертість			
9	Неохоче йду на ризик.			
10	Різко переживаю відхилення від прийнятого мною режиму дня.			
IV				
V				

Тривожність - властивості особистості, схильні до частих проявів реакцій і станів тривоги.

Фрустрація - психічний стан людини, який викликається об'єктивно непереборними труднощами, що виникають на шляху до досягнення мети, до рішення задачі або

переживанням невдачі.

Агресивність - дія, направлена на нанесення фізичної або психологічної шкоди, збитку або знищення іншої людини або групи людей.

Ригідність - утрудненість в зміні наміченої суб'єктом програми діяльності в умовах, що об'єктивно вимагають її перебудови.

Суїцидність – схильність до суїцидальної поведінки.

Підрахуйте суму балів по кожній з 4-х груп питань.

I. Тривожність:

0-7 балів - не тривожні;

8-14 балів - тривожність середня, допустимого рівня;

15-20 балів - дуже тривожні.

II. Фрустрація:

0-7 балів - Ви маєте високу самооцінку, стійкі до невдач, не боїтеся труднощів.

8-14 балів - середній рівень, фрустрація має місце;

15-20 балів - у Вас низька самооцінка. Ви уникаєте труднощів, боїтеся невдач.

III. Агресивність:

0-7 балів - Ви спокійні, стримані;

8-14 балів - середній рівень;

15-20 балів - Ви агресивні, нестримані. Є труднощі в роботі і у взаємостосунках з людьми.

IV. Ригідність:

0-7 балів - ригідності немає. Легке переключення;

8-14 балів - середній рівень;

15-20 балів - сильно виражена ригідність. Вам протипоказані зміна місця роботи, зміни в сім'ї.

V. Суїцидність:

Підраховується сума балів за всіма чотирма шкалами.

0 – 38 балів – низький рівень схильності до суїцидальної поведінки.

39 – 45 балів – середній рівень схильності до суїцидальної поведінки, в межах норми.

46 і більше – високий рівень схильності до суїцидальної поведінки, необхідна корекційна робота.

3.3.4. Діагностика соціально-комунікативної сфери

Методика «Дослідження соціальної адаптованості» П.Кузнєцова

Інструкція: Вам пропонується 25 тверджень. Якщо ці твердження справедливі (на вашу думку), то позначте знаком «+» у стовпчику «Так». Якщо несправедливі, то поставте «-» - у стовпчику «Ні».

№ п/п	ТВЕРДЖЕННЯ	ТАК	НІ
1	Я часто відчуваю нудоту		
2	Працюючи, я втомлююся		
3	Я не можу зосередитися на чомусь одному		
4	Я хвилююся з будь-якої причини		
5	Коли я щось роблю, мої руки тремтять		
6	Я часто хвилююся		
7	Мені часто сняться страшні сни		

8	Я пітнію навіть у холодну погоду		
9	Я постійно відчуваю голод		
10	Мене часто непокоїть шлунок		
11	Іноді через хвилювання не можу спати		
12	Мене легко вивести з рівноваги		
13	Я більш чутливий, ніж інші		
14	Я часто через щось хвилююся		
15	Дуже прикро, що я не такий щасливий, як інші		
16	Я легко можу заплакати		
17	Коли мені доводиться чекати, це мене дратує		
18	Іноколи я відчуваюся таким метушливим, що не можу всидіти на одному місці		
19	Я боюся труднощів		
20	Іноді я відчуваю свою непотрібність		
21	Я сором'язлива людина		
22	Я думаю, що для мене в усьому багато труднощів		
23	Я завжди напружений		
24	Іноді я відчуваюся розбитим		
25	Я уникаю труднощів		
Сума балів:			

Обробка та інтерпретація

Підрахувати суму відповідей «так» на всі твердження. Якщо сума відповідей «так» становить:

1-3 – висока адаптованість;

4-10 – середня адаптованість;

11-20 – низька адаптованість;

21-25 – дезадаптованість - соціальна адаптованість дуже низька, властивою є невпевненість у собі, внутрішні конфлікти.

Соціометрія

У колективі існують дві структури взаєностосунків – ділова і емоційно – особистісна. Ділова структура визначається формальними зв'язками з приводу основної діяльності колективу (трудова, учбова, спортивна ...). Емоційно-особистісна структура – це неформальне спілкування членів колективу, симпатії і антипатії незалежно від основної діяльності. Відповідно, міжособистісна взаємодія може бути формальною і неформальною. Метод соціометрії направлений на виявлення емоційно-особової структури колективу і ґрунтується на аналізі зірок і відторгнених, що є в групі.

Соціометрична процедура будується на принципі вибору членами групи один одного для спільної діяльності в якихось заданих умовах.

Спочатку визначається значущий критерій для оцінки тієї або іншої сторони міжособистісної взаємодії. Критерій – це питання, що відноситься до якої-небудь реальної ситуації. Наприклад, «З ким би ти хотів сидіти за однією партою?»

Критерії можуть бути комунікативні і гностичні.

Комунікативні відображають реальні або уявні відносини в групі. Приведене вище питання є комунікативним критерієм.

Гностичні відображають, як сприймають і розуміють члени групи свої взаєностосунки. Наприклад, питання: «Як ти думаєш, хто захоче сидіти з тобою за однією партою?», є критерієм гностики.

Всі комунікативні критерії діляться на офіційні і неофіційні (або формальні і неформальні). Офіційні є індикатором міжособистісних відносин на рівні офіційної структури. Для неофіційних критеріїв значущі ситуації повинні формулюватися на основі діяльності, не пов'язаної з рішенням офіційних групових задач (відпочинок, свята, особисте спілкування).

Приклади різних соціометричних критеріїв:

- З ким з однокласників ти хотів би разом готуватися до іспитів?
- Кого з однокласників ти запросив би до себе на день народження?
- Якби ти організовував туристичний похід, кого з однокласників ти обов'язково узяв би в групу?
- З ким би ти хотів жити в одному похідному наметі?
- Якби в класі виникла суперечка або конфлікт, до чийої думки ти б прислухався?
- Кого з однокласників ти хотів би мати сусідом по квартирі?
- З ким би ти хотів провести разом канікули?
- Хто з однокласників, на твою думку, може бути капітаном команди КВН?
- Якщо групі буде запропоновано вибрати капітана команди КВН, як ти думаєш, хто назве твоє ім'я?
- З ким з однокласників ти хотів би бути в одній спортивній команді?
- З ким би з учнів вашого класу ти хотів би готуватися до контрольної роботи по математиці?
- До кого з однокласників ти звернувся б по допомогу у важкій ситуації?
- Якби тобі доручили набрати бригаду для ремонтних робіт в школі, кого з однокласників ти в неї включив би?
- З ким би з однокласників ти поділився особистими переживаннями?

У практиці соціометричного експерименту використовується, як правило, декілька критеріїв, можливо 3-5. Більша кількість утруднить обробку, менша – не дасть необхідної інформації.

Здійснюваний кожною дитиною вибір показує, кому з однокласників він віддає перевагу і чи користується при цьому взаємністю.

Кількість виборів може бути обмеженою (3-5 чоловік) і необмеженою. Доцільніше обмежувати кількість виборів – 3-ма виборами.

Після того, як критерії визначені, на кожного учасника дослідження заготовлюється соціометрична картка, на якій записуються прізвища вибраних.

Питання можуть зачитуватися експериментатором вголос. Після того, як всі учасники відповіли, картки збираються і піддаються обробці. Інформація є строго конфіденційною і не підлягає коментуванню або оцінюванню з боку експериментатора (в процесі збору інформації)

Обробка і інтерпретація одержаних даних. На підставі одержаних результатів складається соціометрична матриця (кількість матриць відповідає кількості критеріїв).

Матриця є таблицею, в якій по вертикалі записується список класу, а по горизонталі, у верхній строчці, - номери, під якими значаться прізвища школярів. На відповідних перетинах цифрами 1, 2, 3 позначають тих, кого вибрав кожен випробовуваний в 1-у, 2-у, 3-у чергу.

Взаємний вибір обводиться кружком.

	Прізвище, ім'я	Кого вибирають									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Александров	X			3					2	1
2	Іванов З.	1	X		2				3		
3	Петров Д.			X		1				3	2
4	Сарченко		1	3	X		2				
5	Алфьорова	2		1		X		3			
6	Володіна	2		1			X				3

7	Ладзіна	3				1	2	X			
8	Льовшина		3						X		2
9	Покровська	2		3		1				X	
10	Самойлова	1		2						3	X
Одержано виборів		7	2	5	2	3	2	1	1	3	4
Одержано взаємних виборів		2	2	3	1	2	0	1	1	2	2

Результати відносин випробовуваних один до одного можуть бути зображені і на соціограмі, тобто у вигляді схеми, яка більш наочно, ніж матриця, показує суть структури спілкування даної групи.

Соціограма це чотири концентричні кола, в які розміщують всі номери учнів, які беруть участь в дослідженні. Номери хлопчиків звичайно обводяться трикутниками, дівчаток – кружечками. У перший круг (центральный) поміщують тих, хто набрав найбільшу кількість позитивних виборів (так звані «соціометричні зірки»), в другий круг – учні, яким «віддають» перевагу, в третій круг – тих кого «знехтували», в четвертий - «ізолюваних».

Залежність статусу від кількості одержаних соціометричних виборів:

Статусна група	Кількість одержаних виборів при 3 виборах
«зірки»	У два рази більше середньої кількості виборів (6 і більш виборів)
«бажані»	Середня кількість виборів (3 – 5)
«неприйнятні»	Число виборів менше за середній (1 – 2)
«ізолювані»	Що не одержали жодного вибору

Застосовуючи методику соціометрії, слід пам'ятати, що структура групи вимальовується не реальна, а бажана. Ті вибори, які здійснюються в уяві, можуть бути абсолютно іншими в реальному житті. Тобто, соціометрія дає уявлення про симпатії і антипатії членів колективу, але не обов'язково про існуючі реальні міжособистісні взаємостосунки.

Адаптаційний лист

Лист адаптації є формою відстеження зовнішніх поведінкових проявів психологічного дискомфорту і можливого порушення здоров'я учня в період адаптації до умов ПТНЗ. Заводиться на кожного учня, заповнюється майстром щодня протягом перших 10 днів перебування учня в учбовій групі. По кожному параметру адаптації виставляється певна кількість балів відповідно до шкали оцінки спостережуваних параметрів. Потім підраховується загальна сума балів і порівнюється з кількісними показниками рівня адаптації.

Прізвище, ім'я учня: _____

Вік: _____ Група: _____ Дата початку спостережень: _____

Оцінка спостережуваних параметрів: 5 балів – високий рівень;

4 бали – без особливостей;

1 бал – наявність проблем;

0 балів – виражені труднощі.

№	Параметри адаптації	1-й день	2-й день	3-й день	4-й день	5-й день	6-й день	7-й день	8-й день	9-й день	10-й день
1	Прихід на заняття										
2	Дотримання правил поведінки										
3	Контакт з одногрупниками										
4	Емоційний стан										
5	Пізнавальна активність, інтерес										
6	Розумова працездатність										
7	Самоконтроль на уроках										
8	Включеність в учбовий процес										
9	Контакт з майстром										
10	Контакт з викладачем										
	Сума балів:										

Кількісні показники рівня адаптації:

40-50 балів – високий рівень адаптації;

30-39 балів – середній рівень адаптації;

20-29 балів – нижче середнього рівень адаптації;

10-19 балів – низький рівень адаптації;

0-9 балів – ознаки дезадаптації (патологічної хворобливої адаптації).

Література:

1. **Аникина Е.Е.,** Иванова Н.В., Алексеева З. Программа адаптационного периода для учащихся 10 класса (3 дня) // Журнал практического психолога. – 1997, № 2
2. **Бадмаева Н.Ц.** Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей: Монография. – Улан-Удэ, 2004.
3. **Иванова Н.В.,** Кузнецова М.П. Адаптационный период в школе: смысл, значение, опыт // Журнал практического психолога. 1997, № 2
4. **Психологу для роботи.** Діагностичні методики: збірник / укл. М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. - Ужгород: видавництво Олександри Гаркуші, 2011.
5. **Рогов Е.И.** Настольная книга практического психолога в образовании / Е.И. Рогов. – М.: ВЛАДОС, 1996.
6. **Фетискин Н.П.,** Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально- психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002.

Розділ 4. Психологічний супровід етапу формування компетентності

4.1. Поняття «компетентність»

Поняття «компетентність» походить від латинського слова *competens* і означає «той, що знає», «обізнаний в певній області». Бути компетентним – значить вміти мобілізувати в конкретній ситуації отримані знання та досвід. На основі даних трактувань «компетентний» («належний», «відповідний», «здібний») – це знаючий, обізнаний в певній області спеціаліст, має право, використовуючи свої знання, робити або вирішувати щось, судити про щось. У визначенні поняття «компетентність» можна виділити два рівні:

Компетентність – це здатність робити щось якісно і ефективно; здатність задовольняти вимоги до виконання роботи, певних робочих функцій. Вона проявляється через очікувані форми професійної поведінки і діяльності (працювати в колективі, сприймати і передавати інформацію), зв'язується з ефективністю праці і дозволяє організувати систему оцінки якості процесу і результатів діяльності.

Під професійною компетентністю Е. Ф. Зеєр і О. Н. Шахматова мають на увазі сукупність професійних знань і умінь, а також способи виконання професійної діяльності. З одного боку, професійна компетентність – це інтегральний критерій якості професійного навчання, професійної діяльності, а з іншого боку, – властивість особистості, для якої характерні висока якість виконання функцій праці, культура праці і міжособистісних комунікацій, вміння ініціативно і творчо вирішувати професійні проблеми, а також володіння багатоплановими аспектами діяльності, готовність до винахідливості і прийняттю управлінських рішень, до адаптації в нових умовах діяльності.

Компетентність потрібно розуміти не як просто деякий зовнішній рівень знань і умінь спеціаліста, а як систему знань, умінь, навичок, здібностей, що забезпечує продуктивну реалізацію діяльності, як складну інтегральну характеристику, яка має наряду з зовнішніми параметрами (якість отриманого продукту діяльності спеціаліста), систему внутрішніх, психологічних по змісту параметрів професійної діяльності.

Під компетентністю особистості розуміють також здатність приймати рішення і нести відповідальність за їх реалізацію, в різних ланках справлятися з тим чи іншим типом задач. Потрібно відмітити, що суттєві характеристики професійної компетентності спеціаліста неможна розглядати ізольовано, оскільки вони носять інтегральний характер, являються продуктом професійної підготовки в цілому.

Під поняттям «компетентність» мається на увазі готовність (підготовленість) людини до виконання тієї чи іншої соціальної ролі: працівника як такого (технологічна компетентність), спеціаліста-професіонала в тій чи іншій сфері діяльності (професійна компетентність), члена суспільства (соціальна компетентність), учня (особистісна компетентність), громадянина (громадянська компетентність). і т. д.

Компоненти і складові поняття «компетентність»

Цікавою мається на увазі систематизація видів компетенції людини, в якій А. К. Маркова виділяє значимі якості по кожному із них:

■ *спеціальна професійна компетентність* – володіння власне професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток;

■ *соціальна компетентність* – володіння сумісною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співпрацею, а також прийнятими в даній професії прийомами професійного спілкування, такими, як соціальна відповідальність за результати своєї професійної роботи;

■ *особистісна компетентність* – володіння прийомами особистісного самовираження і саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості;

■ *індивідуальна компетентність* – володіння прийомами самореалізації і розвитку

індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного росту, здатність до індивідуального самозбереження, непаддатливість професійному старінню, вміння організувати раціонально свою роботу без перенавантажень часу і сил, здійснювати роботу без напруження, без втоми.

4.2. ДІАГНОСТИЧНИЙ МІНІМУМ №3 «Діагностика соціальної компетентності особистості»

Метою діагностичного мінімуму є здобуття необхідної інформації про психологічну готовність учнів до виконання соціальної ролі робітника як члена суспільства, тобто про сформованість соціальної компетентності. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Організувати і провести психологічне обстеження учнів 2-го року навчання.
2. Виявити учнів з проблемами сформованості соціальної компетентності, визначити причину труднощів у кожному випадку на засіданні психолого-(медико)-педагогічного консилиуму.
3. Визначити шляхи та способи надання допомоги однокурсникам, які зазнають труднощів в процесі соціальної взаємодії.

Діагностичний мінімум проводиться практичним психологом в зручний для обстеження період.

Учні обстежуються в груповій формі за наступними методиками:

- 1) *Рівень соціалізованості*: Методика «Вивчення соціалізації особистості учня»
- 2) *Рівень стресостійкості*: Методика «Стрес-тест»
- 3) *Домінуючий тип копінг-поведінки*: Опитувальник «Копінг-механізми» Е. Хайм.
- 4) *Стиль поведінки в конфліктах*: Опитувальник «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації»;

Результати тестування заносяться у V розділ Картки психологічного супроводу учня шляхом виділення маркером відповідних граф, а саме:

Розділ V – Рівень соціалізованості; Рівень стресостійкості; Домінуючий тип копінг-поведінки; Стиль поведінки в конфліктах.

4.2.1. Методика «Вивчення соціалізації особистості учня»

Інструкція: Вам пропонується ознайомитися з 20 думками і оцінити ступінь своєї згоди з їх змістом за наступною шкалою:

Завжди – 4 бали; Майже завжди – 3 бали;

Іноді – 2 бали; Дуже рідко – 1 бал;

Ніколи – 0 бал.

Опитувальник.

1. Прагну слухатися у всьому своїх вчителів і батьків.
2. Вважаю, що завжди треба чимось відрізнятись від інших.
3. За що б я не взявся – досягаю успіху.
4. Я умію прощати людей.
5. Я прагну чинити так само, як і всі мої товариші.
6. Мені хочеться бути попереду інших в будь-якій справі.
7. Я стаю упертим, коли упевнений, що я маю рацію.
8. Вважаю, що робити людям добро – це головне в житті.
9. Прагну чинити так, щоб мене хвалили оточуючі.
10. Спілкуючись з товаришами, відстоюю свою думку.
11. Якщо я щось задумав, то обов'язково зроблю.
12. Мені подобається допомагати іншим.
13. Мені хочеться, щоб зі мною всі дружили.

14. Якщо мені не подобаються люди, то я з ними не спілкуватимуся.
15. Прагну завжди перемагати і вигравати.
16. Переживаю неприємності інших, як свої.
17. Прагну не сваритися з товаришами.
18. Прагну довести свою правоту, навіть якщо з моєю думкою не згодні оточуючі.
19. Якщо я беруся за справу, то обов'язково доведу її до кінця.
20. Прагну захищати тих, кого кривдять.

Бланк для відповідей:

1		5		9		13		17	
2		6		10		14		18	
3		7		11		15		19	
4		8		12		16		20	

Обробка і інтерпретація результатів:

Методика містить 4 шкали:

- Соціальна адаптованість
- Автономність
- Соціальна активність
- Наслідкування етичних норм.

У кожному рядку необхідно скласти кількість балів і розділити на 5 (кількість питань). Таким чином ми одержуємо середню оцінку (коефіцієнт) за кожною шкалою.

Якщо коефіцієнт більше 3, то можна констатувати високий ступінь сформованості даної якості;

Якщо він від 2 до 3, то це свідчить про середній ступінь розвитку соціальних якостей;

Якщо коефіцієнт менше 2, то можна припустити, що учень має низький рівень розвитку якості.

Загальний рівень соціалізації обчислюється шляхом складання коефіцієнтів за всіма шкалами і ця сума ділиться на 4.

4.2.2. Опитувальник «Копінг-механізми» (Е. Хайм)

Інструкція: Будь ласка, визначте, як ви вирішуєте важкі (емоційно важкі, стресові) життєві ситуації. Для цього виберіть тільки один варіант відповіді з чотирьох запропонованих: 0 – ніколи; 1 – рідко; 2 – часто; 3 – завжди. Вибраний варіант відповіді позначте знаком «плюс» (+) у відповідній колонці.

Бланк опитувальника

	Твердження	ніколи	рідко	часто	завжди
		0	1	2	3
Блок А	Я прагну допомогти людям, і в турботах про них забуваю про свої печалі.				
	Я співпрацюю із значущими для мене людьми з метою подолання труднощів (обговорюю проблему, шукаю підтримку).				
	Я не втрачаю самовладання і контролюю себе у важкі хвилини і				

	прагну нікому не показувати свого справжнього стану.				
	Я звичайно шукаю людей, здатних допомогти мені порадою.				
	Я прагну проаналізувати, все зважити і пояснити собі, що ж трапилося.				
	Я глибоко обурений(а) несправедливістю долі до мене і протестую.				
	Зараз я повністю не можу справитися з постійно виникаючими труднощами, але з часом я зможу успішніше справлятися з ними і з складнішими, ніж раніше.				
	Я завжди упевнений(а), що є вихід з важкої ситуації.				
Сума балів;					
Блок Б	Я занурююся в улюблену справу, прагнучи забути про свої труднощі.				
	Прагну відвернутися і розслабитися (за допомогою алкоголю, заспокійливих засобів, смачної їжі і т. п.).				
	Щоб пережити ці труднощі, я беруся за здійснення своєї давньої мрії (їду подорожувати, займаюся підвищенням кваліфікації, вивченням іноземної мови і т. п.).				
	Я говорю собі: в порівнянні з проблемами інших людей мої — це дрібниця				
	Якщо щось трапляється, то так бажано Богу.				
	Я додаю своїм труднощам (проблемам) особливе значення, долаючи їх, я удосконалюю себе.				
	Говорю собі: це доля, потрібно з цим змиритися				
	Я довіряю подолання своїх труднощів іншим людям, які готові допомогти мені.				
Сума балів;					
Блок В	Я ізолююся, прагну залишитися наодинці з собою.				
	Говорю собі: в даний момент є щось важливіше, ніж ці труднощі і проблеми				
	Це неістотні труднощі, не все так погано, в основному все добре.				
	Я не знаю, що робити, і мені часом здається, що мені не виплутатися з цих труднощів.				
	Я пригнічую емоції в собі.				

	Я впадаю в стан безнадійності.				
	Я вважаю себе винуватим(ой) і одержую по заслугах.				
	Я впадаю в сказ, стаю агресивним(ой).				
Сума балів					

Обробка і інтерпретація

Підраховується сума балів в кожному блоці (з урахуванням «бальності» колонки, в якому поставлений знак +)

Визначається блок, в якому набрана найбільша сума балів.

Визначається домінуючий вид копінг-механізмів відповідно до ключа.

Ключ

Блок А – конструктивні (адаптивні) копінг-механізми.

Блок Б – відносно конструктивні (відносно адаптивні) копінг-механізми

Блок В – неконструктивні (неадаптивні) копінг-механізми.

4.2.3. Методика «Стрес-тест»

Інструкція: Вам необхідно прочитати твердження і виразити ступінь своєї згоди з ними, використовуючи наступну шкалу:

1 — майже ніколи; 2 — рідко; 3 — часто; 4 — майже завжди.

№	Твердження	Вибір
1	Мене дратують дрібниці	
2	Я нервую, коли доводиться когось чекати	
3	Коли я потрапляю в незручне становище, то червонію	
4	Коли я сердитий, то можу кого-небудь образити	
5	Не переносу критики, виходжу з себе	
6	Якщо в транспорті мене штовхнуть, то я відповідаю тим же або говорю що-небудь грубе	
7	Весь свій вільний час я чим-небудь зайнятий	
8	На зустріч завжди приходжу заздалегіть або спізнююся	
9	Не умію вислуховувати, вставляю репліки	
10	Страждаю відсутністю апетиту	
11	Часто турбуюся без жодної причини	
12	Вранці відчуваю себе погано	
13	Відчуваю себе утомленим, погано сплю, не можу відключитися	
14	І після тривалого сну не відчуваю себе нормально	
15	Думаю, що серце у мене не в порядку	
16	У мене бувають болі в спині і шиї	
17	Коли сиджу за столом, барабаню пальцями по столу і похитую ногою	
18	Мрію про визнання, хочу, щоб мене хвалили за те, що я роблю	
19	Думаю, що я кращий за багатьох	
20	Я не дотримуюсь дієти	

Обробка і інтерпретація

Підраховується загальна сума балів і визначається рівень стресостійкості.

Рівень стресостійкості

30 балів і менше. – високий рівень.

Ви живете спокійно і розумно, встигаєте справитися з проблемами, які виникають. Ви не страждаєте ні помилковим честолюбством, ні надмірною скромністю.

31–45 балів – середній рівень.

Ваше життя наповнене діяльністю і напругою, страждаєте від стресу як в позитивному значенні цього слова (тобто у вас є прагнення чого-небудь досягати), так і в негативному. Скоріше, ви не зміните спосіб життя, але залиште небагато часу і для себе.

46–60 балів – низький рівень.

Ваше життя — безупинна боротьба. Ви честолюбні і мрієте про кар'єру. Для вас важлива думка інших, і це тримає вас в стані стресу. Якщо продовжуватимете в тому ж дусі, то багато чого доб'єтесь, але навряд це вас зодовільнить. Уникайте зайвих суперечок, стримуйте свій гнів, викликаний дрібницями. Не намагайтеся добиватись завжди максимального результату. Час від часу давайте собі повний передих.

61 бал і більше – наявність стресу.

Ви живете, як водій машини, який одночасно тисне на газ і на гальмо. Поміняйте спосіб життя. Стрес, в якому ви перебуваєте, загрожує і здоров'ю, і вашому майбутньому.

4.2.4. Методика «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації»

Інструкція: Відповідайте на запропоновані нижче питання, оцінивши, наскільки властива вам та або інша поведінка в конфліктній ситуації: часто – 3 бали, від випадку до випадку – 2 бали, рідко – 1 бал.

Текст опитувальника

№	Дії	Відповідь
1	Погрожую або б'юся.	
2	Прагну прийняти точку зору супротивника, зважаю на неї.	
3	Шукаю компроміс.	
4	Допускаю, що не має рації, навіть якщо не можу повірити в це остаточно.	
5	Уникаю супротивника.	
6	Бажаю за будь-яку ціну добитися своїх цілей.	
7	Намагаюся з'ясувати, з чим я згоден, а з чим – категорично ні.	
8	Йду на компроміс.	
9	Здаюся.	
10	Міняю тему.	
11	Повторюю одне і те ж, поки не доб'юся свого.	
12	Намагаюся знайти джерело конфлікту, зрозуміти, з чого все почалося.	
13	Трохи поступаюся і спонукаю тим самим поступитися опоненту.	
14	Пропоную мир.	
15	Намагаюся обернути все на жарт.	

Обробка і інтерпретація

Підрахуйте суму балів по кожному поведінковому стилю відповідно до ключа.

Ключ

А – 1, 6, 11; Б – 2, 7, 12; С – 3, 8, 13; Д – 4, 9, 14; Е – 5, 10, 15.

Визначте стиль поведінки в конфліктній ситуації, що переважає:

А – жорсткий стиль рішення конфліктів (**суперництво**): такі люди до останнього стоять на своєму, захищаючи свою позицію, і в що б не стало прагнуть виграти. Упевнені, що завжди мають рацію.

Б – примиренський стиль (**співпраця**): орієнтований на «згладжування кутів» з урахуванням того, що завжди можна домовитися, на пошук альтернативи і рішення, яке здатне задовольнити обидві сторони.

С – компромісний стиль (**компроміс**): з самого початку розбіжності простежується установка на компроміс.

Д – м'який стиль (**поступливість**): виявляється в готовності встати на точку зору супротивника і відмовитися від своєї позиції.

Е – що йде (**унікнення**): цей стиль орієнтований на відхід від конфлікту; люди даного типу прагнуть не загострювати ситуацію, не доводити конфлікт до відкритого зіткнення.

Література:

1. **Безюльєва Г.В.** Психолого-педагогическое сопровождение профессиональной адаптации учащихся и студентов /Г.В. Безюльєва: монографія. — М.: НОУ ВПО Московский психолого-социальный институт, 2008.
2. **Маркова А. К.** Психология профессионализма. – М.: Межд. гуманитарный фонд «Знание», 1996.
3. **Стебенева Н., Королева Н.** Путь к успеху. Программа психолого-педагогических мероприятий для выпускников в период подготовки к единому государственному экзамену. // Школьный психолог. - 2003. - № 29 (вкладыш)
4. **Фетіскін Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М.** Соціально-психологічна діагностика розвитку особистості і малих груп. – М.: Вид-во Інституту Психотерапії, 2002.

Розділ 5. Психологічний супровід етапу проектування професійної кар'єри

5.1. Психологічна готовність до трудової діяльності

До моменту закінчення ПТНЗ при нормальному процесі розвитку у випускника має бути сформована психологічна готовність до трудової діяльності та нового життя поза навчальним закладом, до вибору способу життя, життєвого стилю, соціальних ролей.

Самовизначення, перш за все, виступає як ціннісно-змістовна освіта. По визначенню П. Г. Щедровицького, «самовизначення – це здатність будувати самого себе, свою індивідуальну історію, вміння переосмислювати власну сутність». Це передбачає:

а) сформованість на високому рівні всіх психологічних структур, перш за все, самосвідомості;

б) розвиток потреб, які забезпечують змістовну наповнюваність, внутрішнє багатство особистості, серед яких центральне місце займають моральні установки, різноманіття відчуттів і переживань, часові перспективи, ціннісні орієнтації, життєвий зміст;

в) становлення передумов індивідуальності як результат усвідомлення власних інтересів, здібностей кожним випускником школи.

Психологічна готовність ввійти в доросле життя і зайняти в ньому достойне місце базується на достатній особистісній, соціальній і професійній зрілості випускника.

Особистісна зрілість характеризується, перш за все, адекватною Я-концепцією. У підлітків старшого віку простежуються наступні елементи зрілості Я-концепції особистості:

- узагальнене уявлення про себе (у часовій перспективі, в співвідношенні з ідеалом, у відповідності із соціальними очікуваннями);

- самоповага і прийняття;

- адекватна деференційована, стійка самооцінка;
- усвідомлення своїх здібностей, можливостей як основи життєвих виборів.

Головним новоутворенням старшого підліткового віку є ідентичність особистості, або психосоціальна тотожність. Вона визначає систему цінностей людини, ідеали, життєві плани, соціальні ролі з відповідними формами поведінки. Ідентичність формується до 17-20 років і є характеристикою достатньо зрілої особистості.

Соціальна зрілість випускника проявляється в розвинутих комунікативних навичках, у вмінні встановлювати контакти і підтримувати відносини з іншими людьми, у здатності до конструктивної міжособистісної взаємодії. Для цього необхідно володіти розвинутим соціальним інтелектом і соціальною компетентністю, які забезпечують вірну оцінку ситуації, прийняття і виконання безпомилкових рішень, а також надають можливість адекватно адаптуватися в умовах соціальних змін.

Професійна зрілість проявляється в здатності зробити самостійний професійний вибір і побудувати особисту професійну перспективу. Головним показником професійної зрілості являється наявність у випускника професійного плану. Його створенню сприяють такі якості, як автономність, ціленаправленість, інформованість про світ професій, вміння планувати і приймати рішення і, можливо, саме важливе – сформованість мотиваційної основи вибору.

Основна мета психологічного супроводу випускників ПТНЗ – це підготовка учнів до трудової адаптації, а саме до адаптації в професійній діяльності та спілкуванню в трудовому колективі.

Основні напрямки супроводу можуть бути такими:

1. Прогностична оцінка випускників, визначення траєкторії професійного просування.
2. Визначення перспективи працевлаштування та адаптації на робочих місцях.
3. Виявлення рівня готовності до трудової діяльності та особливостей соціальної адаптації.

За результатами психолого-педагогічних спостережень, виявляються чотири групи випускників ПТНЗ щодо ставлення до трудової діяльності та взаємостосунків з оточуючими:

1) учні, що наполегливо домагаються завершення розпочатої роботи, у випадках ускладнень, звертаються за допомогою до педагогів чи однолітків, після завершення своєї роботи із задоволення допомагають іншим;

2) учні, що не виявляють наполегливості у завершенні розпочатої роботи, але з активним прагненням допомагати іншим, незалежно від рівня власних вмінь;

3) учні з позитивним ставленням до праці, але з байдужим ставленням до інших: виконавши завдання, вони не намагаються допомагати іншим, не виявляють бажання взаємодіяти з іншими;

4) учні з негативним або байдужим ставленням як до виконання роботи, так і до оточуючих.

5.2. Діагностичний мінімум №4

«Діагностика визначення готовності до трудової діяльності»

(за запитом адміністрації)

Метою діагностичного мінімуму є здобуття інформації про рівень психологічної зрілості випускників ПТНЗ і їх готовності до трудової діяльності та самостійного життя в соціумі. Така інформація може служити непрямим показником результативності роботи навчального закладу в тому випадку, коли її метою є не лише знання, але формування і розвиток особистості професіонала.

Діагностичний мінімум проводиться практичним психологом в другій половині навчального року і передбачає обстеження учнів за такими методиками:

1) *діагностика професійної визначеності* Опитувальник суб'єктивної оцінки професійної визначеності;

- 2) діагностика психологічної готовності: Опитувальник «Мій шлях широкий»;
- 3) діагностика соціальної готовності: Тест-опитувальник «Наскільки ти адаптований до життя».

5.2.1. Опитувальник суб'єктивної оцінки професійної визначеності

Інструкція: Вам запропоновано перелік тверджень, пов'язаних з обраною вами професією. Просимо Вас оцінити в якій мірі кожне твердження вам підходить, та відмітити в кожному пункті по шкалі відповідну цифру. 0 – абсолютно не згодний, 10 – повністю згоден.

Бланк-опитувальник

Прізвище, ім'я, по-батькові _____
 Навчальна група № _____ дата _____

№	Твердження	Оцінка
1	Я відчуваю, що визначився у відношенні до своєї професії.	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
2	Я впевнений, що правильно обрав професію	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
3	Я ясно уявляю собі, що я повинен зробити, щоб досягти успіху в своїй професії	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
4	Я впевнений, що зможу здійснити задумане відносно своєї професії	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
5	Думки про майбутні професійні перспективи викликають у мене почуття впевненості та оптимізму	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
6	Я обрав професію за своїми здібностями і тому впевнений, що у мене все вийде	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
7	Я відчуваю, що обрана мною діяльність мені підходить	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
8	Я вже почав здійснювати свої плани у зв'язку з обраною професією	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
9	Я б скоріше пішов з підприємства, ніж став би займатися роботою, не пов'язаною з моєю професією	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
<i>Сума балів +</i>		
10	Ні одна професія не приваблює мене по-справжньому	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
11	Я відчуваю занепокоєння, коли думаю про закінчення ПТНЗ та необхідність працювати за професією	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
12	Я не впевнений, що мені сподобається робота за спеціальністю, котру я обрав	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
13	Мої уявлення про те, що я буду робити після закінчення ПТНЗ досить невизначені	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
14	Мене непокоять сумніви відносно того, що я зможу успішно справлятися з обраною мною діяльністю	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
15	Хоч я обрав майбутню сферу діяльності, я часто думаю про інші професії, які міг би обрати	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
16	Я зайнятий більш цікавими та важливими справами ніж роздумами про правильність вибору професії	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
17	Неважливо, яку професію я обрав. Головне – добре заробляти	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
18	Я вважаю за краще мати будь-яку роботу, ніж працювати	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

за своєю спеціальністю	
	Сума балів -
	Сумарний показник:

Обробка та інтерпретація

Опитувальник складається з 18 тверджень, які оцінюються за принципом вербальних шкал. Кожне твердження висловлює почуття або міркування, пов'язаним з вибором майбутньої професії та оцінюється за 11-бальною шкалою (від 0 до 10).

У твердженнях №№ 1,2,3,4,5,6,7,8,9 висловлюються почуття впевненості, ясності, визначеності відносно професійних перспектив і мають **позитивний знак (сума балів зі знаком «плюс»)**.

У твердженнях №№ 10,11,12,13,14,15,16,17,18 висловлені сумніви, невпевненість, проблематичність, невизначеність і мають **негативний знак (сума балів зі знаком «мінус»)**.

Сумарний показник балів є «Показником суб'єктивної професійної визначеності». Він вираховується шляхом складання **суми балів зі знаком плюс і суми балів зі знаком мінус**. Він може отримувати як позитивне, так і негативне значення.

Орієнтувальні норми для шкал професійної визначеності (СПВ)

Таблиця 1

Рівень	Низький	Нижче за середній	Середній	Вище за середній	Високий
Дівчата	- 21 і нижче	- 20 - +2	3 - 24	25 - 39	40 і вище
Юнаки	- 19 і нижче	- 18- +5	6 - 26	27 - 43	43 і вище
	ПРОФЕСІЙНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ		СЕРЕДНІЙ РІВЕНЬ	ПРОФЕСІЙНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ	

5.2.2. Опитувальник «Мій шлях широкий»

(для визначення психологічної готовності до трудової діяльності)

Інструкція: Юний друже! Уважно прочитай кожне судження. Якщо ти вважаєш, що воно стосовно тебе правильне (так) або наближене до нього (швидше так), постав у відповідній графі бланку (+). Відповідно, якщо судження неправильне (ні) або наближене до нього (швидше ні), також у відповідній графі бланку постав (+). Відповідай швидко і щиро. Немає поганих або хороших відповідей. Всі запропоновані судження спрямовані допомогти зрозуміти, чи готові ви розпочати трудову діяльність за обраною спеціальністю. Успіху!

Бланк відповідей

№ судження	Варіант відповіді			
	Так	Швидше так	Ні	Швидше ні
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				

9				
10				
11				
12				
13				
14				
15				
16				
17				
18				

Судження

1. Я думаю, що люди, з якими я спілкуюсь, вважають мене впевненою в собі людиною.
2. Розпочинаючи роботу, я звик аналізувати умови, в яких мені необхідно буде працювати.
3. Після виконання будь-якої роботи я звик оцінювати не тільки кінцевий результат, але і ті, що отримую в процесі роботи.
4. Я схильний відмовитись від задуманого, якщо іншим здається, що я розпочав не так.
5. Навіть при виконанні відповідальної роботи мені не потрібен чийсь контроль.
6. Я однаково старанно виконую як цікаву роботу, так і ту, яка мене не зацікавила.
7. Для успішного виконання відповідальної роботи я потребую контролю збоку.
8. Як правило, мій робочий день проходить безсистемно (немає розподілу роботи, часу, плану, чіткого розпорядку).
9. За наявності вибору я віддаю перевагу роботі менш відповідальній, але й менш цікавій.
10. По завершенні будь-якої роботи я звик обов'язково перевіряти, чи правильно я її зробив.
11. Я обов'язково повертаюсь до розпочатої справи, навіть тоді, коли мене ніхто не контролює.
12. Сумніви в успіхах нерідко змушують мене відмовитись від справи.
13. Мені часто не вистачає наполегливості для досягнення мети.
14. Мої плани ніколи не розходяться з моїми можливостями.
15. Як правило, будь-які рішення я приймаю, тільки порадившись з кимось.
16. Часто мені буває важко змусити себе зосередитись на якомусь завданні чи роботі.
17. Коли я захоплений якоюсь справою, мені буває важко переключитись на виконання іншої.
18. Я схильний відмовитись від роботи, яка мені не вдається.

Ключ

Так, швидше так: 1,5,11,14.

Ні, швидше ні: 2,3,4,6,7,8,9,10,12,13,15,16,17,18.

Інтерпретація результатів

Від 0 до 3 балів. Початковий рівень.

Ви і зараз сумніваєтесь, чи правильно обрали саме цю професію і саме цей навчальний заклад. Вам важко буває самому об'єктивно оцінювати результати своєї діяльності (знаходити помилки, шукати шляхи їх виправлення. Сміливо звертайтеся по допомогу до друзів, викладачів, майстрів, кваліфікованих робітників та інших значущих в твоїй професії осіб. Дозвольте їм тимчасово брати на себе роль вашого контролера. Розвивайте наполегливість і цілеспрямованість, а бажання і воля вам у цьому допоможуть. І ви знайдете себе в своїй діяльності! Успіху!

Від 4 до 6 балів. Достатній рівень.

Ви не сумніваєтесь у виборі саме цієї професії і саме цього навчального закладу. Успішно справляєтесь із добре знайомою роботою, намагаєтесь виконувати її якомога краще. Впевненість у свої сили допоможе вам так само добре виконувати роботу із складними і відповідальними завданнями. Довіряйте своїм вчителям, майстрам — вони передадуть вам свої знання і вміння, яких поки що вам бракує, щоб самостійно розбиратись і виконувати поставлені перед вами складні завдання. Наполегливість і критичність, які успішно у вас розвиваються, допоможуть глибоко і правильно оцінювати свої можливості. І ви обов'язково станете фахівцем своєї справи! Успіху!

Від 7 і більше балів. Високий рівень.

Ви впевнені, що вибрали саме цю професію і саме цей навчальний заклад. У вас добре сформовані такі риси характеру, як цілеспрямованість, зібраність, самостійність, здатність критично оцінювати свою діяльність. Ви вмієте знаходити кращі заходи для вирішення складних завдань. Впевненість у своїх силах, відповідальність за виконувану роботу, намагання зробити її дуже добре розвинули у вас звичку аналізувати причини невдач та успіхів у роботі, вміння приймати правильне рішення. Саме ці риси і формують з вас кваліфікованого фахівця, цілком готового до трудової діяльності! Успіху!

5.2.3. Тест-опитувальник

«Наскільки ти адаптований до життя»

Інструкція: Прочитай уважно питання розташовані зліва, і постав проти кожного знак «+» справа в залежності від того, яке місце в твоєму житті сьогодні займають вказані люди, організації, події, заняття. Опитувальник допоможе визначити рівень твоєї адаптованості до життя, ступінь гармонійності твоєї взаємодії з навколишнім середовищем.

№	Спробуй реально подивитися на свої взаєностосунки з навколишнім світом і оцінити своє відношення до:	Моє відношення				
		Дуже позитивне	Позитивне	Нейтральне	Негативне	Дуже негативне
I. УЧИЛИЩЕ						
1.	Товаришам по групі					
2.	Викладачам					
3.	Майстру					
4.	Учбовим предметам					
5.	Училищу і його вимогам в цілому					
II. СІМ'Я						
6.	Матері					
7.	Батькові					
8.	Брату, сестрі					
9.	Бабусі, дідусю, іншим родичам					
III. ВУЛИЦЯ						
10.	Близьким друзям					
11.	Знайомим, товаришам					
12.	Батькам твоїх друзів					
13.	Сусідам					
IV. ВЛАСНЕ «Я»						

14.	Своїй поведінці, своїм вчинкам					
15.	Внутрішньому «Я»					

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ ОСОБИСТІСНОЇ АДАПТОВАНOSTІ УЧНІВ

Вид соціально-психологічної адаптації	Рівні функціонування особистісної адаптованості	Показники адаптованості
I. Адаптованість	1. а) максимальний	75
	б) дуже високий	73 – 74
	2. високий	69 – 72
	3. середній	64 – 68
II. Неадаптованість	4. низький	57 – 63
	5. неочевидний	50 – 56
III. Деадаптованість	6. очевидний	40 – 49
	7. ситуативний	30 – 39
	8. стійкий очевидний	21 – 29
	9. а) критичний	0 – 20
	б) суперкритичний	-75 - -1

ОБРОБКА І ПІДРАХУНОК РЕЗУЛЬТАТІВ

За шкалою відносин відповідь «дуже позитивне» оцінюється в 5 балів, «позитивне» - 4 бали, «нейтральне» і при відсутності самооцінки - 0 балів, «негативне» - -4 бали, і «дуже негативне» - -5 балів.

Процедура підрахунку кінцевого результату включає підсумовування позитивних до негативних оцінок. Одержане число є результативним показником за шкалою особистісної адаптованості учня.

Наприклад: $/6 \times 7/ + /2 \times 4/ + /-4/ = 46$, що по таблиці класифікації відповідає очевидній неадаптованості.

Призначення методики.

Шкала особистісної адаптованості дає можливість чітко диференціювати не тільки основні різновиди адаптаційних процесів особистості, які так чи інакше актуалізуються при взаємодії з оточуючим середовищем, але і визначити ступінь вираженості цих процесів в психічній діяльності учня за допомогою встановлення психологічного діагнозу.

1. Адаптованість.

Під особистісною адаптованістю потрібно розуміти відносно стійку тенденцію в функціонуванні внутрішнього світу учня, яка в своєму реальному прояві характеризується наявністю гармонійності, відповідності чи узгодженості між цілями індивіда і результатами, які досягаються в процесі життєдіяльності. Міра такої узгодженості може бути різною. Однак психологічна ситуація в усіх випадках особистісної адаптованості така, що учень відчуває себе впевнено, спокійно, врівноважено і навіть комфортно. І це не дивлячись на постійне зародження навчальних, міжособистісних та іншого роду ускладнень і перешкод на шляху до задоволення своїх потреб. Очевидно, що хороша адаптованість особистості пов'язана з відсутністю таких характерологічних рис, як тривожність, нейротизм та ін..

2. Неадаптованість

Ступінь неадаптованості може бути різною. До того ж одна справа, коли особистість усвідомлює її, і зовсім інша – коли не помічає і, відповідно, не враховує в ході розгортання процесів психорегуляції своєї поведінки. Звідси, власне, і беруть витoki критерії диференціації неадаптованості на два рівні: неочевидну напів усвідомлену/псевдоадаптованість/ і очевидну усвідомлену. В першому випадку психологічна ситуація сприймається індивідом як нормальна, хоча деякі її характеристики

/наприклад, факти взаємонепорозуміння, конфліктність/ сигналізують про зародження неблагополуччя в його взаємовідносинах з оточуючим світом. Особистість в цьому випадку залишається «глухою» до цих сигналів, при цьому не усвідомлюючи їх внутрішньо не приймає, що переважно обумовлено відсутністю потрібної мотивованості її взаємності. У випадку очевидної неадаптованості ця мотивованість ще менша, поскільки тільки індиферентне відношення до об'єктів зовнішнього або внутрішнього світу не дає можливості особистості змінити, здавалося б, неприродну і дискомфортну, а насправді незначну для неї ситуацію.

Неадаптованість поряд з незначним негативним впливом на протікання психічних процесів особистості все ж відіграє переважно позитивну роль, виступаючи рухомою силою розвитку і передумовою удосконалення її поведінками діяльності.

3. Деадаптованість.

В протилежність конструктивній по спрямованості неадаптованості, деадаптованість діє на внутрішній світ особистості негативно, а часто травмуючи. Існує як мінімум три рівні особистісної неадаптованості. Їх об'єднує те, що особистість відчуває себе некомфортно, пригнічено, а іноді внутрішнє роздвоєно, розбито. Крім цього, несприятливий для особистості процес адаптаційної взаємодії в більшості випадків супроводжується невротичними відхиленнями, дисгармонічними акцентуаціями і комплексами, які виникають в результаті реагування на «деструктивні» елементи середовища /людей, події, ситуації/ або власного внутрішнього світу /докори сумління, відчуття провини та інше/.

Реакція учня на ситуацію небезпеки його здоров'ю або стабільній життєдіяльності, звідки б вона не надходила, актуалізує роботу механізмів психологічного захисту /витіснення, перенесення, заміщення, ідентифікації та ін../, максимально визиває до життя все, навіть самі незначні, внутрішні резерви психологічного опору юної особистості навколишньому світу. В цьому випадку учень, як правило, знаходиться в стані тривоги з особливо гострою амбівалентністю афектів, напруження, переживання, заклопотаності, знервованості, що супроводжується підвищеною продуктивністю вегетативної нервової системи /виділенням адреналіну, потовиділенням та ін../

Міра функціональної деадаптованості учня і рівень його особистісної тривоги визначають його емоційну реакцію на екстремальну ситуацію / проблемну, стресову, критичну, фрустраційну/, яка може бути рівною по інтенсивності і змінюється по направленості. Болгарський психолог Г. Елов встановив чотири рівні поведінки людини в критичній ситуації:

- а/ морально-психологічна капітуляція;
- б/ формування коду асоціальної поведінки;
- в/ соціально-дисгармонічний тип поведінки;
- г/ конструктивно-розвиваюча поведінка.

Так, соціально-дисгармонічний тип поведінки має місце в ситуації зародження і формування педагогічної запущеності дітей. Він є результатом розвитку зворотнього процесу – від особистісної адаптованості до деадаптованості – що характерно для підліткового віку, коли інтенсифікуються процеси статевого дозрівання, перебудовуються мотиваційна і вольова сфера підлітка і коли несприятливе протікання життєдіяльності може привести до декомпенсації.

Література:

1. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник [Текст] / [уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище]. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2011. – 616с.
2. Фурман А.В. Методика визначення особистісної адаптованості школярів // Психологія: Наук.-метод. збірник – К., 1993. – Вип. 41.
3. Человек и его профессия: учеб. Пособие для студентов высш. учеб. заведений / А. М. Кухарчук, В. В. Лях, А. Б. Широкова. – Минск: Современ. Слово, 2006. – 544с.

Розділ 6. Психологічний супровід підвищення психологічної компетентності педагогічних працівників ПТНЗ

6.1. Про особливості педагогічної діяльності в умовах ПТНЗ

Своєрідність задач впровадження психологічних знань в практику профтехосвіти визначається наступними обставинами. Провідна фігура в навчально-виховному процесі профтехучилища — майстер виробничого навчання — як правило, не має психолого-педагогічної підготовки на рівні вищої освіти; в кращому випадку може йтися про курс психології, який був прослуханий в індустріально-педагогічному технікумі або у порядку підвищення кваліфікації (у існуючій системі інститутів підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників). Те ж, в основному, можна сказати і про багатьох викладачів спеціальних дисциплін — вони, як правило, вихованці інженерно-технічних навчальних закладів.

У зв'язку з вищезазначеним, форми впровадження психологічних знань в системі профтехосвіти повинні бути масовими, враховувати «інженерно-технічну апперцепцію» працівників профтехучилищ і бути достатньо доступними при достатньому рівні науковості.

Ще одна істотна специфічна особливість системи профтехосвіти полягає у тому, що педагогічний колектив типового профтехучилища соціально і професійно різний — це і вчителі загальноосвітніх предметів, і викладачі спеціальних дисциплін, і майстри виробничого навчання. Відомо, що дієдатним може бути лише такий педагогічний колектив, який об'єднаний спільністю ціннісних уявлень, професійної культурою. В загальноосвітній школі таким інтегруючим чинником, об'єднуючим і вчителя-математика, і літератора, і біолога, є принципово єдина педагогічна і психологічна підготовка. В професійно-технічному навчальному закладі цей чинник виражений украй слабо. Більш того, він недостатній. Річ не в тому лише, що майстер або викладач слабо підготовлені в галузі педагогіки і психології, а також і у тому, що викладач загальноосвітніх дисциплін не підготовлений відповідним чином не тільки у області профведення, але і недостатньо знає про ту конкретну професію, яку опановують його учні.

Ми вважаємо, що чинником, який об'єднує педагогічний колектив профтехучилища, може бути не тільки педагогічна і психолого-педагогічна підготовка, але і підготовка загального професійного ведення. Вона повинна розцінюватися як необхідний елемент професійної культури працівника системи профтехосвіти. У зв'язку з цим є доцільним організація впровадження знань з психології діяльності і психології професій.

Слід зазначити, що педагогічна діяльність відрізняється багатоаспектністю і багатогранністю: педагог виступає то як державний службовець, покликаний забезпечити відповідність результатів навчання і виховання учнів вимогам державного стандарту освіти, то як соціальний працівник, вихователь підростаючого покоління. Ще один аспект педагогічної роботи полягає у тому, що вона є, по характеристиці Ю.Н. Кулюткина, метадіяльністю, тобто діяльністю по організації іншої діяльності — навчальної і адаптаційної діяльності учнів. Діяльність педагога як би надбудовується над діяльністю учня: цілі, які ставить перед собою викладач формуються як критерії і показники розвитку учнів; процес досягнення цих цілей реалізується через організацію навчально-виробничої і адаптаційної роботи; оцінка успішності роботи педагога визначається на основі досягнення результатів учнів. Тобто педагогічна робота є: перетворюючою діяльністю за формою, направлена на зміну суті і змісту виховного (адаптаційного) процесу; комунікативною, по суті і змісту, яка включає безпосереднє і опосередковане спілкування; ціннісно-орієнтованою по структурі, направлена на формування системи педагогічних цінностей і інтеріорізацію їх в свідомість учнів.

6.2. Психологічні компетенції педагогічних працівників

У структурі професійної (психологічної) компетентності педагогічних працівників виділяються дві підструктури: діяльнісна (знання, уміння, навички і способи педагогічної діяльності) і комунікативна (знання, уміння, навички і способи здійснення педагогічного спілкування).

Готовність до здійснення педагогічної діяльності можна уявити як інтеграційну модель, як особливу компетентність особистості, яка виявляється у взаємодії декількох компетенцій які її є складовими, що дозволяють ефективно здійснювати професійні дії адекватні педагогічним ситуаціям. Компетентність — це здатність і готовність педагогів використовувати засвоєні знання, уміння і навички, а також способи діяльності для вирішення практичних задач.

За основу побудови роботи з педагогами може бути застосована модель Л.А. Першиной, в якій виділяються дві складові: блок щодо видів професійної діяльності педагога (комунікативна, діагностична і проєктивна компетенції) і блок щодо професійно важливих якостей, психічних процесів і властивостей особистості (когнітивна, перцептивна, емотивна і рефлексивна компетенції). Вони диференціюються за спрямованістю на учнів (професійні компетенції) і на педагога (психологічні компетенції).

Компетенції	Зміст
<i>Компетенції за видами професійної діяльності</i>	
Комунікативна	Знання особливостей комунікативної діяльності учнів з обмеженими інтелектуальними можливостями здоров'я, уміння ініціювати спілкування з ними, доброзичливість в спілкуванні з учнями
Діагностична	Знання основних прийомів діагностики стану учнів в конкретний момент часу, уміння застосовувати різні методи для діагностики діяльності учнів, коректне відношення до результатів діагностичного дослідження
Проєктивна	Знання умов розвитку учнів (корекції і компенсації дефектів), проєктування умов для соціальної і професійної адаптації учнів, спрямованість на сприяння що вчиться в ситуаціях ускладнення індивідуального просування в навчальному, трудовому або особовому плані
<i>Компетенції за професійно важливими якостями, психічними процесами, властивостями особистості</i>	
Когнітивна	Знання особливостей пізнавальної діяльності учнів з розумовою відсталістю, уміння вивчати психічні пізнавальні процеси учнів і використовувати ті, що не порушені, інтерес до розвитку пізнавальної діяльності учнів
Перцептивна	Знання механізмів соціальної перцепції (сприйняття), уміння здійснювати педагогічне спостереження за особливостями поведінки і діяльності учнів, спостережливість
Емотивна	Знання вікових і індивідуальних особливостей емоційної сфери учнів, уміння викликати позитивні емоційні стани, емпатія
Рефлексивна	Знання особливостей самооцінки учнів, уміння оцінити себе очима учнів, готовність зайняти позицію іншого

Психологічна компетентність учителя виступає необхідною умовою ефективною взаємодії всіх учасників виховного процесу, професійної самореалізації педагога і досягнення навчально-виховних цілей, спрямованих на розвиток особистості учня. Вимоги до рівня психологічної компетентності вчителя постійно зростають, що обумовлено новими

соціальними запитами до рівня освіченості учнів й особистісно орієнтованою спрямованістю навчально-виховного процесу в навчальних закладах.

Психологічна компетентність передбачає адекватне використання узагальнених психологічних знань зі знаннями про себе, конкретну людину, конкретну ситуацію. Компетентна людина може ефективно вирішувати яку-небудь конкретну психологічну задачу, проблему. Одним з головних механізмів підвищення рівня психологічної компетентності і саморозвитку особистості є рефлексія – внутрішня психічна діяльність, спрямована на осмислення своїх власних дій і станів, самопізнання свого внутрішнього світу.

Підвищувати рівень своєї психологічної компетентності вчитель може шляхом прочитання науково-психологічної літератури, на психолого-педагогічних семінарах, через участь у тренінгах, при спілкуванні з психологом, методом самопізнання. Одним із способів самопізнання є психологічне тестування.

Даний розділ містить набір психологічних тестів, адресованих насамперед педагогам. При підборі діагностичних методик враховувалися загальні педагогічні здібності, необхідні кожному вчителю; якості і властивості особистості педагога, що впливають на розвиток особистості учнів; особливості педагогічної діяльності, що впливають на особистість самого вчителя.

Так, враховувалися три групи педагогічних здібностей: особистісні (являють собою риси, якості особистості), дидактичні (пов'язані з передачею інформації) й організаційно-комунікативні (пов'язані з організаторською функцією і спілкуванням).

Враховується такий феномен, як професійна деформація. Професійна діяльність педагога неминуче супроводжується змінами в структурі особистості фахівця, коли, з одного боку, відбувається посилення й інтенсивний розвиток якостей, що сприяють успішному здійсненню діяльності, а з іншого боку, - зміна, призупинення і навіть руйнування структур, що не беруть участь у цьому процесі. Якщо ці професійні зміни розцінюються як негативні, тобто такі, що порушують цілісність особистості, знижують її адаптивність і стійкість, то їх варто розглядати як професійні деформації.

6.3. Діагностичний мінімум для педагогів (проводиться за запитом)

6.3.1. Діагностика стилю професійної взаємодії Методика «Психологічний портрет вчителя»

Шановний колега!

Цей тест допоможе Вам визначити свій стиль викладання і дізнатися про деякі особливості своєї нервової системи. Відповідаючи на питання, не забувайте, що «неправильних» відповідей бути не може – можуть бути тільки нещирі. З трьох варіантів відповіді вибирайте той, що найбільш точно відображає Ваші думки, почуття, реакції, і відзначайте його у відповідній клітинці бланка для відповідей.

1. У вихованні важливіше за все...

- 1) оточити дитину теплотою і турботою;
- 2) сформувавши поважне відношення до старшого;
- 3) виробити у нього певні погляди й уміння.

2. Якщо хтось в класі відволікається, мене це дратує настільки, що я не можу вести урок

- 1) так; 2) залежно від настрою; 3) ні.

3. Коли учень на уроці висловлює факти, що мені невідомі, я відчуваю...

- 1) інтерес; 2) збентеження; 3) роздратування.

4. Якщо у класі безлад, то...

- 1) я не можу почати урок;
- 2) я не звертаю на це увагу;
- 3) моя реакція залежить від ситуації.

5. Коли я вчиняю несправедливо з учнем, то...
- 1) мені важко визнати це;
 - 2) я можу визнати свою неправоту;
 - 3) таких випадків не було.
6. Для мене важливішими є...
- 1) відносини з учнями;
 - 2) відносини з колегами;
 - 3) не знаю.
7. Деякі учні викликають у мене роздратування, яке буває важко сховати.
- 1) часто; 2) іноді; 3) ніколи.
8. Присутність на уроці сторонніх...
- 1) надихає мене;
 - 2) жодною мірою не позначається на моїй роботі;
 - 3) вибиває мене зі звичного темпу.
9. Я вважаю своїм обов'язком зробити зауваження школяреві, якщо він порушує порядок у громадському місці.
- 1) звичайно; 2) ніколи; 3) залежно від ситуації.
10. Я з однаковою теплотою ставлюся до всіх своїх учнів.
- 1) не упевнений (-а); 2) ні; 3) так.
11. Під час перерви я прагну...
- 1) спілкуватися з учнями;
 - 2) спілкуватися з колегами;
 - 3) краще побути на самоті.
12. Я майже завжди йду на урок у піднесеному настрої.
- 1) ні; 2) не завжди; 3) так.
13. У мене є такі якості, за якими я перевершую інших.
- 1) так; 2) ні; 3) не упевнений (-а).
14. Я віддаю перевагу працювати під керівництвом людини, яка...
- 1) дає чіткі вказівки;
 - 2) не втручається в мою роботу;
 - 3) пропонує простір для творчості.
15. Мені доводилося висловлювати судження про речі, в яких я погано розбираюся.
- 1) так; 2) ні; 3) не пам'ятаю.
16. Випадкові зустрічі з учнями поза межами школи...:
- 1) викликають у мене задоволення;
 - 2) викликають у мене почуття незручності;
 - 3) не викликають у мене особливих емоцій.
17. Трапляється, що без видимих причин я почуваю себе щасливим (-ою) або нещасним (-ою).
- 1) часто; 2) рідко; 3) ніколи.
18. Зауваження з боку колег та адміністрації...
- 1) мене мало обходять;
 - 2) іноді зачіпають мене;
 - 3) часто зачіпають мене.
19. Під час уроку я дотримуюся наміченого плану.
- 1) завжди; 2) віддаю перевагу імпровізації; 3) залежить від ситуації.
20. Мені не перешкоджає давати негативні відгуки про своїх колег.
- 1) так; 2) ні; 3) не пам'ятаю.
21. З думкою, що кожного учня потрібно приймати таким, який він є
- 1) я згоден (-а); 2) не згоден (-а); 3) щось в цьому є.
22. Мені не вистачає теплоти і підтримки з боку близьких і колег.
- 1) так; 2) іноді; 3) ні.

23. Думка про майбутню зустріч з учнями і колегами...
- 1) є для мене приємною;
 - 2) особливих емоцій не викликає;
 - 3) є для мене обтяжливою.
24. Коли я бачу, що учень поводиться зухвало стосовно мене, то...
- 1) я дію з ними так само;
 - 2) ігнорую цей факт;
 - 3) намагаюся з'ясувати відносини.
25. Я сумлінно готуюся до уроків.
- 1) звичайно; 2) іноді; 3) завжди.
26. У роботі для мене найважливішими понад усе є...
- 1) прихильність учнів;
 - 2) визнання колег;
 - 3) почуття власної необхідності.
27. Успіх уроку залежить від мого фізичного і душевного стану.
- 1) часто; 2) іноді; 3) не залежить.
28. У доброзичливому ставленні з боку колег...
- 1) я не сумніваюся;
 - 2) упевненості немає;
 - 3) важко відповісти.
29. Якщо учень виказує точку зору, яку я не можу прийняти, то...
- 1) я намагаюся виправити його і пояснити йому його помилку;
 - 2) переводжу розмову на іншу тему;
 - 3) намагаюся зрозуміти його точку зору.
30. Я спізнююся на роботу...
- 1) регулярно; 2) зрідка; 3) ніколи не спізнююся.
31. Якщо в моїй присутності незаслужено карають учня, то ...
- 1) я відразу вступаюся за нього;
 - 2) наодинці зроблю зауваження колезі;
 - 3) вважаю некоректним втручатися.
32. Робота дається мені ціною великої напруженності.
- 1) звичайно; 2) іноді; 3) рідко.
33. Щодо власного професіоналізму...
- 1) у мене немає сумнівів;
 - 2) є сумніви;
 - 3) не доводилося замислюватися.
34. На мою думку, у шкільному колективі перешкоджають - ...
- 1) трудова дисципліна;
 - 2) відсутність конфліктів;
 - 3) можливість працювати творчо.
35. Я відкладаю на завтра те, що можна зробити сьогодні...:
- 1) часто; 2) іноді; 3) ніколи.
36. З висловом «Я нічому не можу навчити цього учня, тому що він мене не любить»...
- 1) згоден (-а) цілком; 2) не згоден (-а); 3) щось в цьому є.
37. Думки про роботу заважають мені заснути...
- 1) часто; 2) рідко; 3) ніколи не заважають.
38. На зборах і педрадах я виступаю з приводу хвилюючих мене питань.
- 1) часто; 2) іноді; 3) віддаю перевагу слуханню інших.
39. Я вважаю, що вчитель може підвищити голос на учня...
- 1) якщо учень цього заслуговує;
 - 2) важко відповісти;
 - 3) це неприпустимо.

Обробка результатів

Підрахуйте суму балів в кожному рядку і запишіть цифри, що вийшли, в клітках СБ (сума балів).

Інтерпретація результатів

I. Пріоритетні цінності вчителя

1.1. Якщо у ваших відповідях переважає перший варіант (перший рядок), то вам близькі інтереси учнів, їхні проблеми. Спілкування з ними для вас не «виробнича необхідність» і не спосіб самоствердження, а духовна потреба. Учні безпомилково відчують вчителя, що готовий відстоювати їхні інтереси, і платять йому довірою і любов'ю. На ваших уроках вони, ймовірно, почують себе в безпеці і комфорті. Сприятлива емоційна обстановка дає можливість творчої плідної роботи, зберігає ваше здоров'я і здоров'я ваших учнів.

1.2. Якщо у ваших відповідях переважає другий варіант (другий рядок), то в нелегкій роботі вчителя вам важлива підтримка колег, їхнє визнання. Для вас особливе значення має їхня думка. У свою чергу, колеги цінують вас не тільки як професіонала, але і як союзника, який може зрозуміти їхні проблеми і підтримати. Однак діти не меншою мірою потребують вашої уваги, співчуття і підтримки. Можливо, що діти не бачать у вас союзника, а ваші відносини в кращому випадку не носять особового забарвлення, а в гіршому – пронизані почуттям недовіри і відчуження, що утрудняє співпрацю в процесі навчання і виховання.

1.3. Якщо у ваших відповідях переважає третій варіант (третій рядок), то школа для вас «не єдине світло у віконці». Можливо, коло ваших інтересів не вичерпується шкільними проблемами, є і інші можливості самореалізації. Ви дбайливо відноситеся до своїх проблем і переживань, розраховувавши на власні сили, шукаючи опору в собі і поза школою. Або ви настільки самодостатні, що можете не залежати від думки колег і учнів, або робота віднімає у вас стільки духовних сил, що багато чого стало для вас байдуже.

II. Психоемоційний стан

2.1. Якщо у ваших відповідях переважає перший варіант, то, ймовірно, робота в навчальному закладі віднімає у вас багато фізичних і душевних сил. Ви часто переживаєте почуття тривоги, безсилля, роздратування від неможливості змінити ситуацію. Можливо, ви висуваєте завищені вимоги до себе і до оточуючих. Зміна свого ставлення до ситуацій, що виникають, дозволило б вам уникнути стресів, характерних для роботи вчителя і поліпшити власний психоемоційний стан. Щоб спілкування з дітьми і колегами було для вас приємним, необхідно шукати шляху досягнення гармонії із собою і світом. Ресурси людської психіки безмежні, тож ваших силах знайти необхідні для вас засоби і способи саморегуляції, що допоможуть вам досягти благополучного психоемоційного стану.

2.2. Якщо у ваших відповідях переважає другий варіант, то, завдяки підвищеній чутливості вашої нервової системи, ви здатні сприймати стан іншої людини, співпереживати їй. Ваш настрій може залежати від зовнішніх факторів. Неблагополучний збіг обставин може надзвичайно вплинути на вас. У такому стані ви можете проявляти дратівливість, вас охоплюватиме відчуття тривоги і безсилля, що негативно впливають на ефективність вашої роботи. Не завжди у ваших силах змінити неблагополучний збіг обставин, проте керувати своїми емоціями можна і потрібно учитися.

2.3. Якщо у ваших відповідях переважає третій варіант, то ваш благополучний психоемоційний стан визначає ефективність вашої роботи. Ви не втрачаєте самовладання в екстремальних ситуаціях, здатні приймати правильні рішення при високій відповідальності за їх наслідки. Ваша емоційна стабільність, передбаченість і працездатність благотворно впливають на психологічний клімат у школі, якщо тільки за зовнішнім благополуччям і незворушністю не криються інші проблеми.

III. Самооцінка

3.1. Якщо у ваших відповідях переважає перший варіант, то вам властиве позитивне самосприйняття. Ви відрізняєтеся творчим недогматичним мисленням, здатні створювати на

уроці атмосферу живого спілкування, вступаючи з учнями в тісні контакти і надаючи їм психологічну підтримку. Ви сприймаєте учня як особистість, що має гідність. Завдяки цьому стає можливим емоційний розвиток школярів, а їх уявлення про себе набуває реалістичного характеру. Ваша поведінка відрізняється спонтанністю, творчим підходом і демократизмом.

3.2. Якщо у ваших відповідях переважає другий варіант, то ваша самооцінка нестійка, вона істотно залежить від зовнішніх обставин, від настрою, від думки значущих інших. Позитивна оцінка вашої праці і позитивний настрій сприяють творчому зльоту: у вас «виростають крила». Ви вільні, упевнені в собі, здатні впливати на учнів, формуючи у них позитивну особистісну орієнтацію. Зниження самооцінки (в разі перешкоджаючої «смуги невдач») негативно впливає на ефективність взаємодії з оточуючими, заважаючи вирішенню професійних і життєвих проблем.

3.3. Якщо у ваших відповідях переважає третій варіант, то вам не завжди легко вступати у вільне спілкування з іншими. Вам властиво принижувати значення своєї особи. В більшості випадків це супроводжується установкою на негативне сприйняття оточуючих. Це заважає діяти спонтанно, упевнено, створювати сприятливу, творчу атмосферу на уроці. Почуваючи себе в класі впевнено, не маючи потреби у психологічному захисті, ви легко приймете визначену обмеженість власних можливостей, а також обмеженість можливостей учнів.

IV. Стиль викладання

4.1. Якщо у ваших відповідях переважає перший варіант, то, можливо, ви є лідером в колективі і маєте репутацію «сильного педагога». Учень для вас – об'єкт впливу, а не рівноправний партнер. Ви самі приймаєте рішення, встановлюєте жорсткий контроль за виконанням пропонованих вимог, часто використовуєте свої права без урахування ситуації і думки учнів. Наявність авторитарних тенденцій у Вашому стилі викладання не сприяє взаєморозумінню і творчій атмосфері уроку. Учні втрачають активність, самостійність, їх самооцінка знижується, нерідко приводячи до агресивності як форми психологічного захисту.

4.2. Якщо у ваших відповідях переважає другий варіант, то вам близька позиція миротворця. Як правило, ви намагаєтесь уникати душевного напруження, що супроводжує конфлікти. У вас нерідко виникають почуття провини внаслідок чого ви берете на себе чужу роботу. Організацію і контроль діяльності учнів здійснюєте безсистемно, проявляючи нерішучість і хитання. Ліберальний стиль не сприяє розвитку у дітей поваги до вчителя, продуктивності в роботі і відчуття відповідальності. Ви йдете на великі жертви, але у вас зростає почуття незадоволеності роботою, тривога, страх і невпевненість.

4.3. Якщо у ваших відповідях переважає третій варіант, то для вас учень – рівноправний партнер. Ви залучаєте дітей до прийняття рішень, прислухаєтесь до їх думки, заохочуєте самостійність суджень, враховуєте не тільки успішність, але і особисті якості учнів. Основні методи впливу: рада, прохання, спонука до дії. Для вас характерні: задоволеність своєю професією, високий ступінь прийняття себе й інших, гнучкість у виборі способів реагування, відвертість в спілкуванні з учнями і колегами, хороший психоемоційний стан, який передається і вихованцям, сприяючи ефективності навчання.

V. Достовірність відповідей

Переважання 1-2 варіантів говорить про високий ступінь вашої щирості і здатність об'єктивно оцінювати себе.

Переважання відповідей третього варіанту говорить про вашу залежність від соціально прийнятих норм.

6.3.2. Дослідження особливостей професійної діяльності Методика «Педагогічні ситуації»

Інструкція: Перед вами – ряд складних педагогічних ситуацій. Познайомившись із змістом кожної з них, необхідно вибрати з числа запропонованих варіантів реагування

на дану ситуацію такий, котрий з педагогічної точки зору найбільш правильний, на вашу думку. Виберіть тільки один варіант відповіді. Вибраний варіант відповіді позначте в бланку відповідей.

Бланк відповідей

№ ситуації	Вибраний варіант відповіді					
	1	2	3	4	5	6
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						
10						
11						
12						

Ситуація 1.

Ви приступили до проведення уроку. Всі учні заспокоїлися, настала тиша, і раптом в класі хтось голосно засміявся. Коли ви, не встигнувши нічого сказати, питально і здивовано подивилися на учня, який засміявся, він, дивлячись вам прямо в очі, заявив: «Мені завжди смішно дивитися на Вас і хочеться сміятися, коли Ви починаєте вести заняття». Як ви відреагуєте на це?

1. «Ось тобі і на!»
2. «А що тобі смішно?»
3. «Ну, і ради Бога!»
4. «Ти що, дурник?»
5. «Люблю веселих людей».
6. «Я радий (а), що створюю у тебе веселий настрій».

Ситуація 2.

На самому початку заняття або вже після того, як ви провели кілька занять, учень заявляє вам: «Я не думаю, що ви, як педагог, зможете нас чомусь навчити». Ваша реакція:

1. «Твоя справа – вчитися, а не учити вчителя».
2. «Таких, як ти, я, звичайно, нічому не зможу навчити».
3. «Можливо, тобі краще перейти в інший клас або вчитися у іншого вчителя?».
4. «Тобі просто не хочеться вчитися».
5. «Мені цікаво знати, чому ти так думаєш».
6. «Давай поговоримо про це докладніше. У моїй поведінці, напевно, є щось таке, що наводить тебе на подібну думку».

Ситуація 3.

Вчитель дає учню завдання, а той не хоче його виконувати і при цьому заявляє: «Я не хочу це робити!» – Якою повинна бути реакція вчителя?

1. «Не хочеш – примусимо!».
2. «Для чого ж ти тоді прийшов вчитися?».
3. «Тим гірше для тебе, залишайся неуком».
4. «Ти усвідомлюєш те, чим це може для тебе закінчитися?».
5. «Не міг би ти пояснити, чому?».
6. «Давай сядемо і обговоримо – можливо, ти і маєш рацію».

Ситуація 4.

Учень розчарований своїми учбовими успіхами, сумнівається в своїх здібностях і у тому, що йому коли-небудь вдасться, як слід зрозуміти і засвоїти матеріал, і говорить

вчителю: «Як ви думаєте, чи вдасться мені коли-небудь вчитися на відмінно і не відставати від решти учнів в класі (групі)?» – Що повинен йому на це відповісти вчитель?

1. «Якщо чесно сказати – сумніваюся».
2. «О, так, звичайно, в цьому ти можеш не сумніватися».
3. «У тебе прекрасні здібності, і я пов'язую з тобою великі надії».
4. «Чому ти сумніваєшся в собі?».
5. «Давай поговоримо і з'ясуємо проблеми».
6. «Багато що залежить від того, як ми з тобою працюватимемо».

Ситуація 5.

Учень, побачивши вчителя, коли той увійшов до класу, говорить йому: «Ви виглядаєте дуже втомленим і виснаженим». – Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Я думаю, що з твого боку не дуже пристойно робити мені такі зауваження».
2. «Так, я погано себе відчуваю».
3. «Не хвилюйся про мене, краще на себе подивися».
4. «Я сьогодні погано спав, у мене багато роботи».
5. «Не турбуйся, це не перешкодить нашим заняттям».
6. «Ти дуже уважний, спасибі за турботу!»

Ситуація 6.

«Я відчуваю, що заняття, які ви ведете, не допомагають мені», - говорить учень вчителю і додає: «Я взагалі думаю кинути заняття». – Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Перестань говорити дурниці!».
2. «Нічого собі, додумався!».
3. «Можливо, тобі знайти іншого вчителя?».
4. «Я хотів би докладніше знати, чому у тебе виникло таке бажання?».
5. «А що, якщо нам попрацювати разом над рішенням твоєї проблеми?».
6. «Можливо, твою проблему можна розв'язати якимось інакше?».

Ситуація 7.

Учень говорить вчителю, демонструючи зайву самовпевненість: «Немає нічого такого, що я не зумів би зробити, якби захотів. Зокрема мені не складно засвоїти і предмет, що викладається вами». – Якою повинна бути на це репліка вчителя?

1. «Ти дуже добре думаєш про себе».
2. «З твоїми-то здібностями? – Сумніваюся!»
3. «Ти, напевно, відчуваєш себе достатньо упевнено, якщо заявляєш так?»
4. «Не сумніваюся в цьому, оскільки знаю, що якщо ти захочеш, то у тебе все вийде»
5. «Це, напевно, потребує від тебе великих зусиль».
6. «Зайва самовпевненість шкодить справі»

Ситуація 8.

У відповідь на відповідне зауваження вчителя учень говорить, що для того, щоб засвоїти учбовий предмет, йому не потрібно багато працювати: «Мене вважають достатньо здібною людиною». – Що повинен відповісти йому на це вчитель?

1. «Цій думці ти навряд чи відповідаєш»
2. «Ті труднощі, які ти дотепер відчував, і твої знання зовсім не свідчать про це»
3. «Багато людей вважають себе достатньо здатними, але далеко не всі такими є»
4. «Я радий (а), що ти такої високої думки про себе»
5. «Це тим більше повинне примусити тебе докладати більше зусиль в навчанні»
6. «Це звучить так, як ніби ти сам не дуже віриш в свої здібності»

Ситуація 9.

Учень говорить вчителю: «Я знову забув принести зошит (виконати домашнє завдання і т.п.)». – Як слід на це відреагувати вчителю?

1. «Ну ось, знову!»
2. «Чи не здається тобі це проявом безвідповідальності?»
3. «Думаю, що тобі пора почати відноситися до справи серйозніше»

4. «Я хотів (а) б знати, чому?»
5. «У тебе, ймовірно, не було для цього можливості?»
6. «Як ти думаєш, чому я кожного разу нагадую про це?»

Ситуація 10.

Учень в розмові з вчителем говорить йому: «Я хотів би, щоб ви ставилися до мене краще, ніж до інших учнів». – Як повинен відповісти вчитель на таке прохання учня?

1. «Чому я повинен (повинна) ставитися до тебе краще, ніж до всіх інших?»
2. «Я зовсім не збираюся грати в улюбленчиків і фаворитів!»
3. «Мені не подобаються люди, які заявляють так, як ти»
4. «Я хотів (а) б знати, чому я повинен (а) особливо виділяти тебе серед решти учнів?»
5. «Якби я тобі сказав (а), що люблю тебе більше, ніж інших учнів, то ти відчував би себе від цього краще?»
6. «Як ти думаєш, як насправді я до тебе відношуся?»

Ситуація 11.

Учень, висловивши вчителю свої сумніви з приводу можливості хорошого засвоєння предмету, що викладається ним, говорить: «Я сказав вам про те, що мене турбує. 78решкод скажіть, в чому причина цього і як мені бути далі?». – Що повинен відповісти на це вчитель?

1. «У тебе, як мені здається, комплекс неповноцінності»
2. «У тебе немає ніяких підстав для занепокоєння»
3. «Перш, ніж я зможу виказати обґрунтовану думку, мені необхідно краще розібратися в суті проблеми»
4. «Давай почекаємо, попрацюємо і повернемося до обговорення цієї проблеми через деякий час. Я думаю, що нам вдасться її вирішити»
5. «Я не готовий (а) зараз дати тобі точну відповідь, мені треба подумати»
6. «Не хвилюйся, і у мене свого часу нічого не виходило»

Ситуація 12.

Учень, явно демонструючи своє погане відношення до будь кого з товаришів по класу, говорить: «Я не хочу працювати (вчитися) разом з ним». – Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Ну і що?»
2. «Нікуди не подінешся, все одно доведеться»
3. «Це дурно з твоєї сторони»
4. «Але він теж не захоче після цього працювати (вчитися) з тобою»
5. «Чому?»
6. «Я думаю, що ти не правий»

Оцінка результатів і висновки

Кожна відповідь – вибір того або іншого із запропонованих варіантів – оцініть в балах відповідно до ключа, представленого в таблиці. Ліворуч по вертикалі в цій таблиці вказані порядкові номери педагогічних ситуацій, а праворуч згори, також у порядку їх проходження, представлені номери альтернативних відповідей на ці ситуації. У самій же таблиці наведені бали, якими оцінюються різні варіанти відповідей на різні педагогічні ситуації.

Порахуйте загальну суму набраних вами балів.

**Ключ до методики «Педагогічні ситуації»
(Оцінка в балах різних варіантів відповідей на різні ситуації)**

№ ситуації	<i>Вибраний варіант відповіді і його оцінка в балах</i>					
	1	2	3	4	5	6
1	4	3	4	2	5	5
2	2	2	3	3	5	5
3	2	3	4	4	5	5
4	2	3	3	4	5	5

5	2	3	2	4	5	5
6	2	2	3	4	5	5
7	2	2	4	5	4	3
8	2	4	3	4	5	4
9	2	3	4	4	5	5
10	2	2	3	4	5	5
11	2	3	4	5	4	5
12	2	2	3	4	4	5

Інтерпретація

Здатність правильно вирішувати педагогічні проблеми визначається за сумою балів, набраної за всіма 12 педагогічними ситуаціями, діленої на 12.

Якщо середня оцінка від 4,5 до 5 балів, то це свідчить про високий рівень розвитку педагогічних здібностей.

Якщо середня оцінка від 3,5 до 4,4 бали, то це свідчить про середній рівень розвитку педагогічних здібностей.

Якщо середня оцінка від 2 до 3,4 бали – це свідчить про низьке рівні розвитку педагогічних здібностей.

6.3.3. Діагностика комунікативного потенціалу особистості

Діагностика комунікативних здібностей

(тест В.Ф. Ряховського)

Інструкція: Комунікативні здібності – це здібності, що дозволяють встановити хороші взаємовідносини з учнями. Для того, щоб скласти для себе подальший план по вдосконаленню своїх комунікативних здібностей необхідно уточнити їх рівень. У цьому допоможе запропонований тест В.Ф.Ряховського. Потрібно відповісти на 16 питань. Відповідати треба однозначно «так», «іноді», «ні». Свій вибір відзначте у відповідному колонці.

№	Питання	Так	Іноді	Ні
1	Вам належить ординарна або ділова зустріч. Чи вибиває вас її очікування з колії?			
2	Чи не відкладаєте візит до лікаря до останнього моменту?			
3	Чи викликає у вас розгубленість і незадоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на якій-небудь нараді, зборах або тому подібному заході?			
4	Вам пропоную виїхати у відрядження в місто, де ви ніколи не були. Чи прикладете ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?			
5	Чи любите ви ділитися своїми переживаннями будь з ким?			
6	Чи дратує вас, якщо незнайома людина на вулиці звернулася до вас з проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на яке-небудь питання)?			
7	Чи вірите ви, що існує проблема «батьків і дітей» і що людям різних поколінь важко розуміти один одного?			
8	Чи посоромитеся ви нагадати знайомому, що він забув вам повернути гроші, які зайняв кілька місяців тому?			
9	У ресторані або в їдальні вам подали явно недоброякісне блюдо. Чи промовчите ви, лише розсерджений відсунувши тарілку?			

10	Опинившись наодинці з незнайомою людиною, ви не вступите з ним в бесіду і будете перейматися, якщо першим заговорить він. Чи так це?			
11	Вас приводить в жах будь-яка довга черга, де б вона не була (у магазині, в бібліотеці, касі кінотеатру). Чи вважатимете за краще ви відмовитися від свого наміру або станете в хвіст і будете нудьгувати у очікуванні?			
12	Чи боїтеся ви брати участь в якій-небудь комісії по розгляду конфліктних ситуацій?			
13	У вас є власні суто індивідуальні оцінки творів літератури, мистецтва, культури, і ніяких чужих думок із цього приводу ви не приймаєте? Це так?			
14	Почувши де-небудь в кулуарах вислову явно помилкової точки зору з добре відомого вам питання, чи вважатимете за краще ви промовчати і не вступите в суперечку?			
15	Чи викликає у вас досаду чиєсь прохання допомогти розібратися в тому або іншому службовому питанні або учбовій темі?			
16	Чи охочіше ви викладаєте свою точку зору (думку, оцінку) у письмовій формі, ніж в усній?			
		<i>Кількість балів:</i>		
		<i>Загальна сума балів:</i>		

Обробка і інтерпретація

За кожне «так» - 2 бали, «іноді» - 1 бал, «ні» - 0 балів. Порахуйте кількість балів. Потім знайдіть загальну суму балів і по класифікатору визначте, до якої категорії людей ви відноситеся.

Рівні комунікативних здібностей:

30-32 бали – дуже низький рівень: Ви явно некоммунікбельні, і це ваша біда, оскільки страждаєте від цього якнайбільше ви самі. Але і близьким вам людям нелегко. На вас важко вважатися в справі, яка вимагає групових зусиль. Прагніть стати товариським, контролюйте себе.

25-29 балів – низький рівень: Ви замкнуті, неговіркі, віддаєте перевагу самоті, і тому у вас, напевно мало друзів. Нова робота і необхідність нових контактів якщо і не ввергає вас в паніку, то надовго виводить з рівноваги. Ви знаєте цю особливість вашого характеру і буваєте незадоволені собою. Але не обмежуйтеся тільки такою незадоволеністю – у вашій владі переламати ці особливості характеру. Хіба не буває, що при якій-небудь сильній захопленості ви здобуваєте раптом повну коммунікбельність? Варто тільки здригнутися.

19-24 бали – нижче середнього рівня: Ви до певної міри товариські і в незнайомій обстановці відчуваєте себе цілком упевнено. Нові проблеми вас не лякають. Та все ж з новими людьми сходитеся з осторогою, в суперечках і диспутах відчуваєте себе невпевнено. У ваших висловах часом дуже багато сарказму, без всякого на те підстави. Ці недоліки можна виправити.

14-18 балів – середній, нормальний рівень: У вас нормальна коммунікбельність. Ви допитливі, охоче слухаєте цікавого співбесідника, достатньо терплячі в спілкуванні з іншими, відстоюєте свою точку зору без запальності. Без неприємних переживань йдете на зустріч з новими людьми. В той же час не любите галасливих компаній; екстравагантні витівки і багатослівність викликають у вас роздратування.

9-13 балів – вище середнього рівня: Ви вельми товариські (деколи мабуть навіть понад міру). Цікаві, балакучі, полюблюєте висловлюватися з різних питань, що, буває, викликає роздратування оточуючих. Полюблюєте бувати в центрі уваги, нікому не відмовляєте в проханнях, хоча не завжди можете їх виконати. Вам подобається працювати з учнівським колективом, ви прагнете підтримувати емоційний контакт з учнями, цікавитеся їх

життям, навіть скучаєте за ними під час канікул. Чого вам бракує, так це посидючості, терпіння і відваги при зіткненні з серйозними проблемами. Проте, при бажанні, ви можете себе примусити не відступати.

4-8 балів – високий рівень: Ви, мабуть, «рубаха-человек». Товариськість б'є з вас ключем. Ви завжди в курсі всіх справ. Беретеся за будь-яку справу, хоча не завжди можете успішно довести її до кінця. У будь-якій компанії відчуваєте себе «в своїй тарілці». Прагнете завжди і скрізь бути в центрі уваги. Вам приносить задоволення виступ перед аудиторією, у тому числі і перед класом. **З цієї самої причини керівники і колеги відносяться до вас з деяким побоюванням і сумнівами. Задумайтеся над цими фактами!**

3 бали і менш – дуже високий рівень: Ваша комунікативність носить хворобливий характер. Ви говіркі, багатослівні, втручаєтеся в справи, які не мають до вас ніякого відношення. Беретеся судити про проблеми, в яких ви абсолютно не компетентні. Вільно або мимовільно ви часто буваєте причиною всякого роду конфліктів у вашому оточенні. Запальні, образливі, нерідко буваєте необ'єктивні. Людям – і на роботі, і удома, і взагалі всюди – важко з вами. Перш за все виховуйте в собі терплячість і стриманість, шанобливо відноситесь до людей; нарешті, подумайте про своє здоров'я – такий стиль життя не проходить безслідно.

6.3.4. Діагностика професійної самореалізації

Методика «Фактори, що впливають на розвиток і саморозвиток педагогів»

Інструкція: оцініть за 5-бальною шкалою фактори, що стимулюють і перешкоджають вашому професійному розвитку.

5 – «так» (перешкоджають або стимулюють);

4 – швидше «так», ніж «ні»;

3 – і «так, і ні»;

2 – швидше «ні».

1 – «ні»

I. Фактори, що 81перешкоджають:

1. Власна інерція.
2. Розчарування в результаті невдач, що раніше траплялися.
3. Відсутність підтримки в цьому питанні з боку адміністрації.
4. Негативне ставлення оточуючих, що погано сприймають ваше бажання змін і прагнення до нового.
5. Відсутність системи роботи в цьому напрямку в методичному об'єднанні.
6. Стан здоров'я.
7. Нестача часу.
8. Обмежені ресурси, скрутні життєві обставини.
9. Відсутність об'єктивної інформації про мою діяльність з боку керівництва і членів колективу.
10. Втрата інтересу до педагогічної діяльності.
11. Відсутність фахівців, у яких можна було б повчитися.

II. Стимулюючі фактори:

1. Налагоджена система методичної роботи в школі.
2. Наявність фахівців (курсів), у яких можна повчитися.
3. Приклад і вплив колег.
4. Підтримка і увага до цієї проблеми керівника.
5. Інтерес до педагогічної діяльності.
6. Особистий приклад керівника школи.
7. Можливість здобути визнання в колективі.
8. Новизна діяльності, умови роботи, можливість експериментувати.
9. Система матеріального стимулювання.

10. Потреба в самоудосконаленні.

11. Атмосфера співпраці і підтримки, що склалася в колективі.

Бланк відповідей

I	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
II	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	

Обробка результатів:

Бали, отримані за розділом «Фактори, що перешкоджають», підсумовуються:

максимум балів = 55;

мінімум балів = 11.

11 – 27 балів - потреба в розвитку блокована. Усвідомлення неможливості професійного росту за обставин, що склалися;

27 – 33 бали - потреба в розвитку носить слабо виражений характер. Сумнів щодо можливості професійного зростання за обставин, що склалися;

33 – 44 бали - виражена потреба в розвитку. При організації відповідних умов педагог схильний до професійного зростання.

44 – 55 балів - явно виражена потреба в розвитку. Висока оцінка умов, сприяючих професійному зростанню.

Аналогічно обробляються дані по розділу «Стимулюючі чинники».

Груповий рівень

При зіставленні групових результатів можна виявити найбільш виражені в даному колективі чинники, що перешкоджають і стимулюють розвиток членів колективу.

6.3.5. Діагностика психологічної компетентності Методика «Психологічна компетентність вчителя»

Інструкція: Якщо Ви згодні із затвердженням тесту, то поставте в колонці Так знак «+»; якщо Ви з твердженням не згодні, то поставте в колонці Ні знак «-».

Бланк-опитувальник

№	Твердження	Так	Ні
1	Я ніколи не відчуваю тривогу в спілкуванні з учнями.		
2	Я ніколи не примушую учнів щось робити насильно.		
3	Я ніколи не кричу на дітей, не залежно від настрою.		
4	Я ніколи не говорю дітям: «Мені ніколи», якщо вони запитують щось.		
5	Я ніколи не переживаю неприємних відчуттів, коли ставлю учням оцінки «2» заслужено.		
6	Я ніколи не роблю зауважень своїм учням в жорсткій формі.		
	<i>Кількість Так</i>		
7	У дітей зароджуються комплекси, коли їх з кимось порівнюють.		
8	Емоції дорослих незалежно від їх волі впливають на стан дітей, передаються їм, викликаючи відповідні відчуття.		
9	Негативна оцінка шкодить благополуччю дитини.		
10	Дитина оточена всюди симпатією і увагою, обтяжена неприємними переживаннями роздратування, тривоги і страху.		
11	Дитині будь-якого віку для емоційного благополуччя необхідні дотики, жести, погляди, що виражають любов і схвалення дорослих.		
12	Співпрацювати з дітьми – це значить бути з ними «на рівних», зокрема,		

	співати, грати, малювати, повзати рачки і складати разом з ними.		
13	Насильницькі методи примножують дефекти особистості і небажані форми поведінки.		
14	Дитина не боїться помилок і невдач, якщо знає, що вона завжди буде прийнята дорослими і її зрозуміють.		
15	При виникненні труднощів в одному, завжди можна переключити учня на щось інше.		
16	Не варто нав'язувати себе учням, якщо вони чогось не хочуть, краще подумати, раптом я сам(а) щось роблю не так.		
17	Учень завжди має рацію. Неправим може бути тільки дорослий.		
18	У учнів не буває правильних або неправильних дій, діти завжди проявляють себе як можуть і як хочуть.		
<i>Сума балів I</i>			
19	Чим старше дитина, тим важливіші для нього слова як знаки уваги і підтримки дорослих.		
20	Підкреслюючи помилки дитини, ми позбавляємо його від них.		
21	Дитина ніколи не повинна забувати про те, що дорослі старші, розумніші і досвідченіші.		
22	Негативні реакції дітей треба пригнічувати для їх же користі.		
23	Дітей не повинні цікавити емоції і внутрішні переживання дорослих.		
24	Якщо дитина не хоче, завжди можна її примусити.		
25	Дітей треба вчити, вказуючи на відповідні приклади.		
26	Дитина повинна постійно бути предметом уваги і симпатії дорослих.		
27	Роблячи щось, дитина повинна усвідомлювати, хороша вона або погана, з погляду дорослих.		
28	Відмови бувають звичайно у дітей, не звиклих до слова «треба».		
29	Дітей необхідно виховувати в суворості, щоб вони вирости нормальними людьми.		
30	Якщо учень не працює на уроці, значить він або лінується, або погано себе почуває.		
<i>Сума балів II</i>			
<i>Загальна сума балів(I+II)</i>			

Обробка і інтерпретація

1. За кожну відповідь Так (знак «+») за шкалою нещирості (питання: 1, 2, 3, 4, 5, 6) ставте по 1 балу.

Якщо кількість Так 4 і більш балів, то Ви відповідали нещиро. Тому Ваші результати можуть бути ненадійні.

2. За кожну відповідь Так (знак «+») за шкалою компетентності I (питання: 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18) ставте по 1 балу. Підрахуйте суму балів I.

3. За кожну відповідь Немає (знак «-») за шкалою компетентності II (питання: 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30), ставте по 1 балу. Порахуйте суму балів II.

4. Підрахуйте загальну суму балів (I + II).

Чим ближче до 24 балів, тим вище психологічна компетентність вчителя.

Від 0 до 12 балів – некомпетентний,

Від 13 до 18 балів – малий ступінь компетентності,

Від 19 до 24 балів – достатній ступінь компетентності.

6.3.6. Дослідження особливості поведінки в екстремальних ситуаціях

Діагностика стратегії поведінки в конфліктній ситуації (модифікація тесту К.Томаса)

Призначення: Використання діагностичного матеріалу у формі метафор (приказки, усталені істини) націлено на зниження стереотипів, самоідеалізації, квазівідповідей. Дана методика орієнтована на виявлення найбільш розповсюджених стратегій у конфліктних ситуаціях: стратегію досягнення егоцентричних (особистих) цілей і стратегію збереження сприятливих міжособистісних стосунків. За співвідношенням цих двох стратегій у даній методиці виділено п'ять метафоричних стратегій.

Інструкція: Зараз вам буде запропоновано незвичайне завдання. Воно полягає в оцінці ступеня використання запропонованих приказок у своїй поведінковій практиці. У ході роботи слід дотримуватися правила: не існує поганих або гарних відповідей, а існують реальні, найбільш уживані в тих або інших життєвих ситуаціях. Дотримуючись цього правила, уважно прочитайте усі твердження і за 5-ти бальною шкалою визначте, якою мірою кожне з них найбільш типове для вашої поведінки. У бланку відповідей поруч з номером твердження поставте один з п'яти балів: 1 – зовсім нетипове; 2 – рідко; 3 – іноді; 4 – часто; 5 – досить типове. Порядок заповнення зліва направо.

Бланк відповідей

I	II	III	IV	V
1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
11	12	13	14	15
16	17	18	19	20
21	22	23	24	25
26	27	28	29	30
31	32	33	34	35
Разом:	Разом:	Разом:	Разом:	Разом:

Опитувальник

1. Поганий мир кращий за добру сварку.
2. Якщо ви не можете примусити іншого зробити так, як ви хочете, примусьте його робити так, як ви думаєте.
3. М'яко стелить, але жорстко спати.
4. Рука руку миє (почухай мені спину, і я тобі почухаю).
5. Розум добре, а два краще.
6. З двох сперечальників розумніший той, хто першим замовкне.
7. Хто сильніший, той і правий.
8. Не підмажеш - не поїдеш.
9. З паршивої вівці хоч вовни жмут.
10. Правда те, що мудрий знає, а не те, про що всі базикають.
11. Хто ударить і втече, той зможе битися і наступного дня.
12. Слово «перемога» чітко написане тільки на спинах ворогів.
13. Вбивай ворогів своєю добротою.
14. Чесна мир не викликає сварки.
15. Ні у кого немає повної відповіді, але у кожного є, що додати.
16. Тримайся подалі від людей, які не згодні з тобою.
17. Бій виграє той, хто вірить в перемогу.
18. Добре слово не потребує витрат, а цінується дорого.

19. Ти - мені, я - тобі.
20. Тільки той, хто відмовиться від своєї монополії на істину, зможе отримати користь з істин, якими володіють інші.
21. Хто сперечається - ні гроша не вартий.
22. Хто не відступає, той примушує до втечі.
23. Ласкаве телятко двох маток смокче, а уперте - жодної.
24. Хто дарує, друзів має.
25. Винось турботи на світ і тримай з іншими раду.
26. Кращий спосіб вирішувати конфлікти - уникати їх.
27. Сім разів відміряй, один раз відріж.
28. Лагідність торжествує над гнівом.
29. Краща синиця в руках, ніж журавель у небі.
30. Щиросердечність, чесність і довіра зрушують гори.
31. На світі немає нічого, що було б варте суперечки.
32. У цьому світі є тільки дві породи людей – переможці і переможені.
33. Якщо в тебе жбурнули камінь, кинь у відповідь шматок вати.
34. Взаємні поступки прекрасно вирішують справи.
35. Копай і копай без утоми – і докопаєшся до істини.

Обробка і інтерпретація даних

Підраховується кількість балів в кожній з п'яти колонок.

Найбільша кількість балів в тій або іншій колонці свідчить про прихильність досліджуваного до тієї або іншої стратегії в конфліктних ситуаціях. Якщо в якихось колонках спостерігається однакова кількість балів, то це свідчить про рівнозначність використання двох стратегій.

По співвідношенню двох домінуючих цілей, що відображають спрямованість «на себе» і «взаємодія з іншими людьми», виділені наступні метафоричні стратегії конфліктної поведінки:

Тип I. «Черепашка» - стратегія уникнення, **ховання під панцир, тобто відмови, як від досягнення особистих цілей, так і від орієнтації на сприятливі взаєностосунки з оточуючими.**

Тип II. «Акула» - силова стратегія, **конкуренція**. Для прихильників цієї стратегії цілі дуже важливі, взаєностосунки - ні. Їм неважливо, чи люблять їх. Вони вважають, що конфлікти розв'язуються лише виграшем однієї із сторін і програшем другої.

Тип III. «Ведмежа» - стратегія пристосування, **згладжування гострих кутів**. **Взаєностосунки важливі, цілі - ні. Такі люди хочуть, щоб їх приймали, любили, ради чого жертвують цілями.**

Тип IV. «Лисиця» - стратегія компромісу. Помірно важливі і цілі, і взаєностосунки; такі люди готові відмовитися від деяких цілей, щоб зберегти взаєностосунки.

Тип V. «Сова» - стратегія відкритої і чесною конфронтації і **співпраці**. Цінують і цілі, і взаєностосунки. Відкрито визначають позиції і шукають вихід в спільній роботі по досягненню цілей, прагнуть знайти рішення, що задовольняють всіх учасників.

6.3.7. Діагностика професійних деформацій **Методика «Діагностика рівня емоційного вигорання»** *(В.В.Бойко в модифікації Е.П.Ільїна)*

Емоційне вигорання у професіоналів є одним із захисних механізмів, що виражається в певному емоційному відношенні до своєї професійної діяльності. Воно пов'язане з психічною втомою людини, що тривалий час виконує одну і ту ж роботу, яка приводить до зниження сили мотиву і меншої емоційної реакції на різні робочі ситуації (тобто до байдужості).

Інструкція: Вам пропонується ряд тверджень, стосовно кожного з них висловіть свою думку. Якщо ви згодні з твердженням, поставте біля відповідного йому номера в бланку для відповідей знак «+» («так»), якщо не згодні – то знак «-» («ні»).

Текст опитувальника

1. Сьогодні я задоволений своєю професією не менше, ніж на початку кар'єри.
2. Я помилюся у виборі професії або профілю діяльності (займаю не своє місце).
3. Коли я відчуваю утомленість або напругу, то прагну скоріше «закінчити» справу.
4. Моя робота притупляє емоції.
5. Я відверто втомився від проблем, з якими доводиться мати справу на роботі.
6. Робота приносить мені все більше задоволення.
7. Я б змінив місце роботи, якби трапилася нагода.
8. Через утомленість або напругу я надаю своїм справам менше уваги, ніж належить.
9. Я спокійно сприймаю претензії до мене начальства і колег по роботі.
10. Спілкування з колегами по роботі спонукає мене сторонитися людей.
11. Мені все важче встановлювати і підтримувати контакти з колегами.
12. Обстановка на роботі мені здається дуже важкою, складною.
13. Бувають дні, коли мій емоційний стан погано позначається на результатах роботи.
14. Я дуже переживаю за свою роботу.
15. Колегам по роботі я приділяю уваги більше, ніж одержую від них.
16. Я часто радію, коли бачу, що моя робота приносить користь людям.
17. Останнім часом мене переслідують невдачі на роботі.
18. Я звичайно виявляю цікавість до колег і крім того, що стосується справи.
19. Я іноді ловлю себе на думці, що працюю автоматично, без душі.
20. По роботі зустрічаються настільки неприємні люди, що мимоволі бажаєш їм чогонебудь поганого.
21. Успіхи в роботі надихають мене.
22. Ситуація на роботі, в якій я опинився, здається майже безвихідною.
23. Я часто працюю через силу.
24. У роботі з людьми я керуюся принципом: не витрачай нерви, бережи здоров'я.
25. Іноді я йду на роботу з тяжким почуттям: як все набридло, нікого б не бачити і не чути.
26. Іноді мені здається, що результати моєї роботи не варті тих зусиль, які я витрачаю.
27. Якби мені пощастило з роботою, я був би більш щасливий.
28. Звичайно я кваплю час: швидше б робочий день кінчився.
29. Працюючи з людьми, я звичайно як би ставлю екран, що захищає від чужих страждань і негативних емоцій.
30. Моя робота мене дуже розчарувала.
31. Мої вимоги до виконуваної роботи вищі, ніж те, чого я досягаю через обставини.
32. Моя кар'єра склалася вдало.
33. Якщо трапляється нагода, я приділяю роботі менше уваги, але так, щоб цього ніхто не помітив.
34. До всього, що відбувається на роботі, я втратила(в) інтерес.
35. Моя робота погано на мене вплинула – розлютила, притупила емоції, зробила нервовим.

Бланк відповідей

Номери тверджень і варіант відповіді							Бали
1	6	11	16	21	26	31	
2	7	12	17	22	27	32	
3	8	13	18	23	28	33	
4	9	14	19	24	29	34	

5	10	15	20	25	30	35	
Загальна сума балів:							

Обробка даних

Ознаки, включені в той або інший симптом «вигоряння», мають різне значення при визначенні його тяжкості. Тому в процесі розробки тесту найбільшу оцінку – 10 балів – набули від компетентних суддів ті ознаки, які найбільш показові для симптому.

Нижче приводиться «ключ» до методики – перераховуються симптоми і відповідні їм номери тверджень (ознак). Знак перед номером означає відповідь «та» (+) чи «ні» (-); у дужках вказані бали, що проставляються за дану відповідь.

Відповідно до «ключа» визначається сума балів для кожного симптому «вигоряння», а потім - сума по всіх симптомах, тобто його підсумковий показник.

Симптом *«незадоволеність собою»*:

-1 (3), +6 (2), +11 (2), -16 (10), -21 (5), +26 (5), +31 (3)

Симптом *«Загнаність в клітку»*:

+2 (10), +7 (5), +12 (2), +17 (2), +22 (5), +27 (1), -32 (5)

Симптом *«Редуція професійних обов'язків»*:

+3 (5), +8 (5), +13 (2), -18 (2), +26 (3), +28 (3), +33 (10)

Симптом *«Емоційна відчуженість»*

+4 (2), +9 (3), -14 (2), +19 (3), +24 (5), +29 (5), +34 (10)

Симптом *«Особова відчуженість (деперсоналізація)»*:

+5 (5), +10 (3), +15 (3), +20 (2), +25 (5), +30 (2), +35 (10)

Висновки

Сума балів по кожному симптому інтерпретується так:

9 і менш балів – симптом, що не склався,

10-15 балів – симптом, що складається,

16 і більш балів – симптом, що склався.

Відповідно сума балів по всіх симптомах, рівна 45 і менш, свідчить про відсутність «вигоряння», сума балів від 50 до 75 – **про «вигоряння», що починається, сума 80 балів і вище** - про наявне «вигоряння».

Література:

1. **Емоційне вигоряння.** – Упоряд. : В. Дудяк – К.: Главник, 2007.
2. **Ильин Е.П.** Мотивация и мотивы. – М.: Питер, 2003.
3. **Клюева Н.В.** Технология работы психолога с учителем, М., «Сфера», 2000.
4. **Кулюткин Ю.Н.** Психология обучения взрослых. – М.: Просвещение, 1985. – 128 с.
5. **Немов Р.С.** Психология: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. М.: ВЛАДОС, 1998. – Кн. 3.
6. **Резапкина Г.В.** Я и моя профессия: Учебно-методическое пособие для школьных психологов и педагогов. – М.: Генезис, 2000.
7. **Рогов Е.И.** Личность учителя: теория и практика, Ростов-на-Дону, Феникс, 1996
8. **Рогов Е.И.** Настольная книга практического психолога в образовании: Учебное пособие. – М.: ВЛАДОС, 1995.
9. **Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М.** Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002